

ა ვ ტ ო რ ი ს ა გ ა ნ .

იმ უკანასკნელ დროს ჩვენს საზოგადოებაში თუ პრესაში ბევრს ლაპარაკობენ კოლპერაციის შესახებ.

ეს არც გასაკვირია, თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ აუტანელ გაჭირვებას, რომელსაც დღეს განიცდის ჩვენში ხალხის უმრავლესობა.

კოლპერაცია

თეორია, ისტორია და პრაქტიკა.

10236

გამოცემული

„შრომის“ სტამბის ამხანაგობის მიერ.

კვლევი!

ვ. წ. ჯანრიგაძე

თფილისი

ელექტრომბეჭდავ აშხ. „შრომა“. რუსული ქუჩა, № 3.
1909

ამ უკანასკნელ დროს ჩვენს საზოგადოებაში თუ პრესაში ბევრს ლაპარაკობენ კოოპერაციის შესახებ.

ეს არც გასაკვირია, თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ აუტანელ გაჭირვებას, რომელსაც დღეს განიცდის ჩვენში ხალხის უმრავლესობა.

გაუთავებელმა კრიზისმა ქალაქის მრეწველობაში, თითქმის ქრონიკულმა მოუსაველობამ სოფლათ ხალხი გააღატაკა. და გაჭირვებაში ჩავარდნილი საზოგადოება, განსაკუთრებით მშრომელი ხალხი, ახლა ეძებს ყოველგვარ საშვალებას თავის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ.

ასეთ შემთხვევებში თითქმის სტიქიურათ იბადება საზოგადოებაში აზრი შეერთებულის ძალით მოქმედებისა. და, თუ ჩვენ დავაკვირდებით კოოპერატიულ მოძრაობის ისტორიას, დავინახავთ, რომ კოოპერატიული ამხანაგობანი თითქმის ყველგან ასეთ ნადავზე აღმოცენებულან.

„კოოპერაცია შეილია გაჭირვებისა“!..

ამიტომ საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ჩვენშიც კოოპერაციის საჭიროების შესახებ ალაპარაკდენ განსაკუთრებით დღეს, როცა ხალხის აუტანელ მდგომარეობას გამოსავალი არ უჩანს.

ჯერ კიდევ 1907 წ. გასულს ერთი ქართული გაზეთი სწერდა: „კოოპერატივების დაარსება მუშების ყველა რაიონებში მორიგი კითხვაა, რომლის დაყოვნება არ შეიძლება; მასსა ახლა ამოძრავებულია, ის ადვილათ შეიგნებს და შეითვისებს კოოპერაციის იდეას, მის მნიშვნელობას, და მხურვალეთ მოეკიდება მის დაარსების საქმესო“ („წყარო“, 1907 წ., ნოემბერი).

და მართლაც, ჩვენ ვხედავთ, რომ ამ უკანასკნელ ხანებში ჩვენში აქა-იქ არსდება მომხმარებელი და სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებანი, საკრედიტო ამხანაგობანი და სხვ.

მაგრამ იმას კი მაინც ვერ ვიტყვი, რომ კოოპერატიულ მოძრაობას ჯერ ჩვენში ფეხი მოედგას და ჩვენი ცხოვ-

რების მიმდინარეობაში ჯერ რაიმე თვალსაჩინო ადგილი დაეჭიროს,

კოოპერაციას, როგორც ყოველ ახალ საქმეს, ჯერ ჩვენში ბევრე დამაბრკოლებელი მიზეზები ელოდება წინ. და ერთად ამ დამაბრკოლებელ მიზეზთაგანი, გადაჭრით შეგვიძლია ვსთქვათ, არის საქმის უცოდინანრობა.

სანამ კაცი არ იცნობს კარგათ საქმის ვითარებას, არ იცის იმის წარსული და აწმყო, არ არის ღრმათ დარწმუნებული იმის სარგებლობაში, იგი გულისხმით და ენერგიულათ ვერ მოეკიდება ამ საქმეს..

ხოლო კოოპერაცია კი ყველა საზოგადო საქმეზე უფრო მეტს ხალისსა და ენერგიას მოითხოვს: ენერგიას — რადგან ეკლიანი გზა აქვს გასავლელი, ხალისს — რადგან კოოპერაციაში მუშაობა მეტათ „პროზაიკული“ და „მოსაწყენი“ საქმეა ..

გარდა ამისა, საქმის უცოდინანრობით მრავალი ფეხადგმული კოოპერატიული დაწესებულებაც დაიღუპა, როგორც სხვა ქვეყნებში, ისე ჩვენშიაც. და ეს კი ყველაფერზე უფრო სავალალო და სამწუხაროა, რადგან ერთი და ორი კოოპერატივში საქმის წახდენით მასსა შინდება და გულს იყრის კოოპერაციაზე.

ასეთ მიზეზების თავიდან ასაცილებლათ უცხოეთში და რუსეთშიაც კოოპერატიულ ცენტრალურ დაწესებულებებს ყავს გამოცდილი სპეციალისტი — ინსტრუქტორები, რომელნიც დადიან ერთი კუთხიდან მეორე კუთხეში და ხელმძღვანელობას უწევენ ახალგაზრდა კოოპერატივებს და გამოუცდელ კოოპერატორებს.

ჩვენ გვრწამს, რომ შოვა დრო და კოოპერატიული მშეძრაობა იმდენათ გაიზრდება ჩვენშიაც, რომ კოოპერატიული დაწესებულებანი თვითონ შესძლებენ განსაკუთრებულ სპეციალისტების, პრაქტიკულ ხელმძღვანელოთა — ინსტრუქტორების ყოლას და სხვ. მაგრამ დღეს, სამწუხაროთ, ქართულ ენაზე ლიტერატურაც არ შთაიზიფება ამ საგნის შესახებ.

მართალია, ჩვენს პრესაში დრო-გამოშვებით, აქა-იქ, შე-

ხედვებით წერილს კოოპერაციის შესახებ, მაგრამ არ მოიპოვება არც ერთი წიგნი (თუ არ მივიღებთ მხედველობაში სწორეთ ერთსა თუ ორ ნათარგმნ ბროშურას, რომელიც კოოპერაციის იდეიურ მხარეს უფრო ეხება, ვიდრე პრაქტიკას კოოპერაციისას), სადაც მკითხველს შეეძლოს, როგორც თეორეტიულათ გაცნობა იმის, თუ რას წარმოადგენს კოოპერაცია, ისე პრაქტიკული საკითხების ახსნა-განმარტების პოვნა.

ეს კი დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენს კოოპერაციისათვის ჩვენში.

კოოპერაციაში, მომხმარებელი საზოგადოება იქნება, იგი, თუ საკრედიტო ამხანაგობა, ხალხის ფართე მასსა იღებს აქტიურ მონაწილეობას. რა თქმა უნდა, ამათგან უმრავლესობას არ შეუძლია მიმართოს უცხო ენაზე დაწერილ წიგნებს. ამიტომ, სანამ ჩვენში არ არსებობენ მოსიარულე ლექტორები, კოოპერაციის ინსტრუქტორები, კოოპერატორები—პრაქტიკები, რომელთანაც შეიძლებოდეს საჭიროების დროს მისვლა და პირისპირ მოლაპარაკება, ქართული წიგნი კოოპერაციის შესახებ იქნება ერთ-ერთი დამხმარე და დამრიგებელი კოოპერატიულ საქმეში.

ამ გარემოებამ მაფიქრებინა და გამაბედვინა შე ამ წიგნის დაწერა, სადაც მოკლეთ და შეძლებისადაგვართ შევებე, როგორც თეორიას, ისე ისტორიას და პრაქტიკას კოოპერაციისას.

ღრმათ დარწმუნებული იმაში, რომ კოოპერაციის ზრდასთან ერთათ, რომელსაც დიადი მნიშვნელობა ექნება ჩვენი ქვეყნის ნივთიერ და კულტურულ წარმატებისათვის, იმატებს ჩვენში სპეციალური ლიტერატურაც კოოპერაციის შესახებ, მე დიდათ დაჯილდოვებულათ ჩავსთვლი ჩემს თავს ამ მცირე შრომისათვის, თუ მანამდის ამ წიგნაკმა ერთი ან ორი მკითხველი მაინც დააინტერესა კოოპერაციით და ვისმე, თუნდ ჩვენს მივარდნილ პროვინციებში, მცირეოდენი სამსახური მაინც გაუწია პრაქტიკულ ნაბიჯის გადადგმაში.

ქ. კანდელაკი.

ავგისტო, 1909 წ. ქ. თფილისი.

რა არის კოოპერაცია.

ჩვენი საუბრის საგანს შეადგენს კოოპერაცია.

რა არის კოოპერაცია?

პირდაპირ რომ ვსთარგმნოთ, სიტყვა კოოპერაცია ნიშნავს თანამშრომლობას, შეერთებულის ძალით რისიმე გაკეთებას.

ვინ არ იცის, რომ შეერთებულის ძალით მუშაობას დიდი მნიშვნელობა აქვს საქმის წარმატებისათვის; კერძოთ მომუშავე თავისდღეში ვერ გააკეთებს იმდენს და ვერ იმუშავებს ისე ნაყოფიერათ, როგორც ორი-სამი მუშა ერთათ, როგორც მომუშავეთა ჯგუფი. ეგ ყველასათვის თვალსაჩინოა.

ამიტომ, არამცთუ თანამედროვე საზოგადოება, პირველყოფილი ადამიანი და ცხოველებიც კი აფასებენ შეერთებულის ძალით მოქმედებას და ერთმანეთს ეხმარებიან. ვის არ უნახავს, მაგალითად, რა ხელოვნურათ აშენებენ პაწია ჭიანჭველები თავის საერთო სოროებს, როგორ შეერთებულის ძალით ეზიდებიან და ინახავენ ამ სოროებში საკვებს. ვინ არ იცის ფუტკრის „ძმური“ კავშირი მუშაობაში და განუყრელი იერიში მტრის მოგერების დროს. შენც გინახავს შეიძლება, მკითხველო, ერთი სასაცილო სურათი: დათვი მიპარულა სკასთან თაფლის მოსაპარავათ, მაგრამ თათის გაწვევისათანავე ერთბაშათ უგრიალნია სკაში დაბინავებულ ფუტკარს და დათვს დახვევია. გარბის და თმას იგლეჯს ვებერთელა ცხოველი, გარსკი პაწია ფუტკარი სეტყვასავით ახვევია და უმოწყალოთ კბენს სამტროთ მოსულს დაუპატივებელ სტუმარს... ასეთ ძალას აძლევს პაწია მწერს შეერთებულის ძალით მოქმედება, რამდენათ უფრო დიდმნიშვნელოვანი უნდა იყოს იგი ადამიანის ცხოვრებაში!..

შეერთებულის ძალით მოქმედება, ურთიერთ დახმარება, წარმოადგენს კოოპერაციის უბრალო, მარტივ, ფორმას. ასეთმა მარტივმა კოოპერაციამ ადამიანის შრომაში კაცობრიობის განვითარების პირველ საფეხურებზე იჩინა თავი. როცა პირველყოფილ საზოგადოების ცხოვრების სახსარს მხოლოდ ნადირობა წარმოადგენდა, ნადირობაში სარგებლობდა ადამიანი შეერთებულის ძალით; საზოგადოება დაადგა მეჯოგეობას, აქ იჩინა თავი თანამშრომლობამ; ადამიანი გახდა მიწის მუშა, არც მაშინ გაუნებებია იმას თავი კოოპერაციისათვის.

ბრძოლა არსებობისათვის, ბრძოლა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებისათვის მუდამ ჩასჩიჩინებდა ადამიანს, ხელი გაეწვდინა თავის მოძმესთვის, ეცხოვრა ურთიერთ დახმარებით,

ამიტომ შეერთებულის ძალით მოქმედებას ანუ კოოპერაციას მუდამ ადვილი ქონდა საზოგადოების ცხოვრებაში. იგი არსებობდა ადამიანის პირველყოფილ მდგომარეობაში, არსებობდა ბატონყმობის დროს, არსებობს დღესაც. კოოპერაცია არსებობს ყველგან, სადაც რამდენიმე ადამიანს თავი მოუყრია, რომ შეერთებულის ძალით დაამზადონ რაიმე ცხოვრებაში გამოსადეგი საგანი, სადაც შეერთებულან იმ მიზნით, რომ თავის მოქმედებით ხელი შეუწყონ ცხოვრების პირობების ნივთიერათ გაუმჯობესებას.

აქიდან ცხადია, რომ კოოპერაცია არ ეწოდება ყოველნაირ საერთო, შეერთებულ მოქმედებას. კოოპერაციას ვერ ვუწოდებთ, მაგალითათ, ვერც თვითგანვითარებისათვის შეკრებილ საზოგადოებას, ვერც მლოცველთა ჯგუფს, ვერც მოქიფეთა და მომღერალთა გუნდს და სხვ. თანამედროვე ქარხანა კი წარმოადგენს კოოპერაციას: აქ თავს იყრის რამდენიმე მუშა, მუშაობენ შეერთებულის ძალით და ამზადებენ ცხოვრებაში გამოსადეგ საგანს, საქონელს

კოოპერაციაზე ანუ შეერთებულის ძალით მუშაობაზე არის დაყრდნობილი მთელი დღევანდელი კაპიტალისტური წარმოების წესი. კოოპერატიულ ნიადაგზე არის აგებული თავ

ნამედროვე ქარხნები, დიდი სავაჭროები და სხვ. მაგრამ ასეთ კაპიტალისტურ კოოპერაციას არ ეტრფის დღეს საზოგადოების ფართე ნაწილი. მართალია, კერძო ქარხანაში შეერთებულის ძალით მუშაობას, თანამშრომლობას, მიზნათ ცხოვრებაში საქირო საგნების დამზადება აქვს დასახული, მაგრამ ამ „თანამშრომელთა“ ცხოვრების ნივთიერ პირობების გაუმჯობესება კი აღარ შეადგენს იმის მიზანს. კოოპერაცია აქ ემსახურება კერძო პირს, კაპიტალისტს. გარდა ამისა, აქაურ კოოპერაციას აქვს იძულებითი ხასიათი: მუშები იძულებული არიან გაყიდონ თავისი შრომა, რომ თავი ირჩინონ; შრომის ყიდულობს კაპიტალისტი და მერე ისე ხმარობს იმას, როგორც მოესურვება — უნდა ცალკე ან ანუშავეებს მუშას, უნდა ერთათ, კოოპერატიულათ და თუ იგი არჩევს უკანასკნელს, ეგ იმიტომ, რომ შრომის ასეთ ფორმას მეტი სარგებლობა მოაქვს მისთვის პირველშია ც და მეორე შემთხვევაშიც მთელი საქმის ბატონ-პატრონი ეგ ერთი კაცია-კაპიტალისტი და მთელი სარგებლობაც მის საკუთრებას შეადგენს.

საზოგადოების ინტერესები კი მოითხოვს, რომ ამ კერძო პირების როლი თვით კოოპერაციამ იკისროს, ე. ი. კოოპერაციის ნაყოფი ან მოგება თვითონ კოოპერაციის წევრებს ან საზოგადოებას რჩებოდეს; თვით მშრომელნი, თვითონ კოოპერაციის წევრები, იყვენ ბატონი და პატრონი თავის კოოპერატიულ მოქმედებისა; კოოპერაცია უნდა წარმოადგენდეს თავისუფლათ შეერთებულ პირთა ჯგუფს და კოოპერაციას არ უნდა ქონდეს იძულებითი ხასიათი.

ასეთ კოოპერაციისაკენ მიიღტვის დღეს საზოგადოების ფართე ნაწილი, განსაკუთრებით მშრომელი ხალხი.

იგი ბევრათ გავს კაპიტალისტურ კოოპერაციას, მაგრამ არსებითათ განირჩევა მისგან. კაპიტალისტურ კოოპერაციაში ბატონობს კაპიტალისტი და მხოლოდ პირადი ინტერესები, აქ კი თვითონ „კოოპერატორები“ არიან თავისი ბატონი და საზოგადო ინტერესებს უჭირავს პირველი ადგილი; იქ კაპი-

ტალისტი არდგენს „კოოპერაციას“, რომ მშრომელთა შეერთებულის ძალით ისარგებლოს, აქ კი თვითონ მშრომელნი ერთდებიან, რომ თავისი ნივთიერი მდგომარეობა გაუმჯობესონ; კაპიტალისტურ კოოპერაციის ზრდა მრასწავებს კერძო პირთა საკუთარ სიმდიდრის ზრდასა და ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას, მშრომელთა კოოპერაციის განვითარებით კი საზოგადოების ფართე ნაწილის მდგომარეობა უმჯობესდება.

კოოპერაცია, რომლის შესახებ ჩვენ გვექნება საუბარი ეკუთვნის უკანასკნელ ჯგუფს. იგი წარმოადგენს მშრომელთა თავისუფალ კავშირს, ანუ შეერთებულ ძალას, რომელსაც მიზნათ აქვს დასახული, როგორც თავის წევრთა, ისე საზოგადოების, ნივთიერ მდგომარეობის გაუმჯობესება.

II

კოოპერაციის მიზანი.

ერთ დროს ადამიანი ყველაფერს, რაც მას ესაჭიროებოდა ცხოვრებისათვის, იგივეთონ აკეთებდა. თვითონ იყო თავის ოჯახისათვის მთესავიცა და ხაბაზიც, შალის მომქსოვიც და ტანსაცმელის შემკერავიც, ტყავის დამზადებელიც და ხარაზიც, ხუროცა და ნაღბანდიც... ყველა ჯერდებოდა იმას, რაც თვითონ შეეძლო ოჯახში დაემზადებია და ოჯახის იქით არ მიდიოდა. არც არავის გამოქონდა რამე გასასყიდათ, არც მყიდველი იყო ვინმე. რა თქმა უნდა, მაშინდელი ადამიანის მოთხოვნილებებიც ძლიერ მცირე იყო: ხამის პერანგი ეცვა შიგნით გლახს და ტყავის წამოსასხამი ათფობდა გარიდან; ღარიბის ქოხს კი არა, მდიდრის დარბაზსაც ნავთის მაგიერ ქონის კრაქი ანათებდა ხოლმე იმ დროში; სპიჩკის მაგიერ ყველას წელზე კვესითა და აბედით სავსე ქისა ეკიდა...

მაგრამ რაც დრო მიდიოდა, ადამიანი უფრო და უფრო ხუმჯობესებდა მუშაობისათვის საჭირო (საწარმოვო) იარაღებს და მით ის თანდათან ახერხებდა დაემზადებინა მოსახმარებელი საგნები იმაზე მეტი, რაც მისთვის და მის ოჯახისათვის იყო საჭირო. ეს ზედმეტი ნაწარმოები ახლა იმას გამოქონდა ოჯახის გარეთ სხვა ისეთ საგანში გასაცვლელათ, რომელსაც თვითონ ან სრულიად არ ამზადებდა ან ამზადებდა ძლიერ ცოტას.

რამდენათ ცხოვრება წინ მიდიოდა, იმდენათ უმჯობესდებოდა საწარმოვო იარაღები და პირველყოფილ კარჩაკეტილობასაც ბოლო ეღებოდა.

მანქანის გამოგონებას თან მოყვა უზარმაზარ ქარხნების გაშენება, სადაც აუარებელი მოსახმარებელი საგნები (საქონელი) მზადდება მხოლოდ სხვა საგანში გასაცვლელათ ანუ გასასყიდათ. თუ პირველათ, ხელოსნურ შრომის დროს, ნაწარმოები ადგილობრივ მოთხოვნილებებს ძლიერ აკმაყოფი-

ლებდა, ახლა საჭირო შეიქმნა ნაწარმოების სხვა და სხვა ადგილებში გადატანა გასასყიდათ. მუდმივ აუარებელ საქონლის გასასყიდათ მზადებას თან მოყვა მუდმივი, განუწყვეტელი, ზიღვა საქონლის ერთ ადგილიდან მეორეში, მუდმივი გაცვლა-გამოცვლა. ახლა საჭირო შეიქმნენ ისეთი პირებიც, რომელნიც იკისრებდნენ ამა თუ იმ ვასაყიდ საგნის, საქონლის, იმ ადგილის, იმ ქალაქში ან სოფელში მიტანას, სადაც იგი საჭირო იყო, და იქიდან ისეთ საქონლის წამოღებას, რომელიც აქ იქნებოდა საჭირო. ეს ყიდვა-გაყიდვის საქმე დაბოლოს ისე გაართულდა, რომ ადამიანების ერთი ჯგუფი, საზოგადოების ერთი ნაწილი, მარტო ამას მოუხდა. ყიდვა-გაყიდვა ამ პირთათვის განსაკუთრებით ხელობათ გადაიქცა. ეს ხელობაა — ვაჭრობა, ამ პირებს კი ვაჭრებს ეძახიან.

მანქანის გამოგონების, მისვლა-მოსვლის გაუმჯობესებისა და ვაჭრობის წყალობით საქმის გარემოება ერთიანათ შეიცვალა. დღეს ჩვენ რას ვხედავთ? თუ ჩვენს პაპათ-პაპას, რა ძლიდარიც უნდა ყოფილიყო იგი შინ მოქსოვილი ხამის პერანგი ეცვა, ახლა არც კი მოიპოვება ისეთი გლეხი, რომ უბრალო შვიდექვეს კაპიკიანი ჩითის პერანგი მაინც არ ეცვას. ქონის კრაქს კი არა, დღეს ნავთსაც არ ვსჯერდებით და განათლებულ ქვეყნებში ღარიბების სადგომებიც კი გაზით და ელექტრონითაა განათებული, რადგან ესეც არ არის ნავთზე უფრო ძვირი. ადგილობრივ ნაწარმოებს აღარ ვჯერდებით და უცხო ქვეყნიდან ჩამოტანილს ვიძენთ. ავიღოთ იგივე საპერანგე უბრალო ჩითი. ისულ ადვილათ შესაძლებელია იგი ინგლისის ან ამერიკის რომელიმე ქალაქში იყოს მოქსოვილი. წუღა? საწუღე ტყავი შეიძლება რუსეთის ერთ-ერთ ქალაქშია დამზადებული, მერე თფილისშია ჩამოტანილი, თფილისიელ ხარაზის შეკერილია და მერე რომელიმე ჩვენებურ სოფელშია ჩატანილი გასასყიდათ. ერთ ღერ სპიჩკას სამი სახელმწიფო აქვს გამოვლილი. ერთ სახელმწიფოში შოულობენ გოგირდს, მეორეში ამზადებენ სპიჩკათ, მესამეში, მეოთხეში, ყლიან. ჩვენებური (ბაქოელი) ნა-

ვთი ოსმალეთის ან კიდევ ესპანიის ქუჩებს და სახლებს ანათებს: ქიათურიდან გატანილ შავი ქვის საშვალავით დამზადებულ ლითონის რაიმე საგანს საფრანგეთში და ინგლისშიაც კი ხმარობენ.

ამნაირათ ჩვენ სხვისთვის და სხვებიც ჩვენთვის შრომობენ, მუშაობენ; ვაჭრებს კი გადააქვთ აქით-იქით ეს ნაშრომი, ნაწარმოები, და აწვდიან იქ, სადაც საჭიროებას ხედავენ.

ასეთია საზოგადოებრივ ურთიერთობის გარეგნული ფორმა, და შიგ რომ ჩაქსოვილი არ იყოს ბევრი ცუდი თვისებები, მაშინ ადამიანის თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრება იდეალური იქნებოდა.

მაგრამ საქმე იმაში არის, რომ ეგ გამუდმებული შრომა ადამიანის გულკეთილობის შედეგი არ არის; იმისთვის არავინ შრომობს, რომ ფიქრობდეს, თუ მე არ ვიმუშავე საზოგადოებას საჭირო საგნები დააკლდებაო. როგორც დღევანდელ წარმოებას, ისე ვაჭრობას, აქვს იძულებითი ხასიათი. შრომა გამოაქვს ბაზარზე მშრომელს გასაყიდათ ისე, როგორც რაიმე საჭირო საქონელი და ყიდის, რომ აღებულ ქირით შეძლოს სხვა და სხვა მისთვის საჭირო საქონლის შექენა, შეიძლოს თავის რჩენა. მას შემდეგ, რაც მინქანა შემოვიდა ხმარებაში და ტეხნიკა გაუმჯობესდა, შინაური ნაწარმოები აღარ აკმაყოფილებს ადამიანის მოთხოვნილებებს; ამიტომ იგი იძულებულია თავისი შრომა გაცვალოს სხვა და სხვა მოსახმარებელ საგნებში, გაყიდოს იგი, და ისე დააკმაყოფილოს სხვა და სხვა გვარი მოთხოვნილებანი. ყიდულობს შრომას კაპიტალისტი. რატო უნდა, არც იგი ხელომძღვანელობს გულკეთილობით. მისი მოქმედების სარჩულს წარმოადგენს ფულის მოგება, რაც შეიძლება მეტი მოგება—აი მისი დევიზი.

როცა კაპიტალისტი, მაგალითათ, ნავთის ქარხანას აარსებს ან ნავთით ვაჭრობას იწყებს, ამას იმიტომ კი არ შეემა, რომ ხალხი არ შეწუხდეს უნაფთობითო, მას ფულის მოგება აინტერესებს. ის დაინტერესებულია, რაც შეიძლება მეტი ნა-

ეთი დაამზადოს და გამოიტანოს გასასყიდათ, იმ იმედით, რომ ყველას გაყიდის და დიდ სარგებლობას ნახავს. ის არ ეკითხება მყიდველს, რა უფრო ესაქიროება ამ წუთში იმას, არ იცის მყიდველის, მომხმარებლის, მოთხოვნილება. არც ის იცის ამისთანა საქონელს სხვა მექარხნეები რამდენს ამზადებს. ამიტომ ერთი საქონელი მოთხოვნილებაზე მეტია გამოტანილი ბაზარზე, მეორე საკმაოც არ არის. მომხმარებლის მოთხოვნილება კაპიტალისტს ფეხზე კიდია და თუ ის უწევს ანგარიშს, ისევე თავის მოქიშვე მექარხნეს ან ვაჭარს.

მოქიშვე კი ბევრი ყავს კაპიტალისტს. ამიტომ იგი ცთილობს, ისეთი საშვალეები გამოიგონოს, ისე მოაწყოს საქმე, რომ საქონლის დამზადება და გასაღება სხვა კაპიტალისტზე უფრო „ხელსაყრელათ“ დაუჯდეს. ხოლო ამ მიზნის მისაღწევათ უპირველეს ყოვლისა იგი ცთილობს, რაც შეიძლება ნაკლები სამუშაო ქირა მისცეს მუშას, რაც შეიძლება მეტი ამუშაოს იგი, გამოიყენოს შრომა დედაკაცის, ბავშვის და სხვ. ყველამ კარგათ ვიცით, რა პირობებში იმყოფება დასახლებულ მიზეზის გამო მშრომელი კაპიტალისტურ წარმოებაში. არსებულ ურთიერთობის გამო, ამნაირათ, მშრამედი ხაფხი, ე. ი. საზოგადოების უმეტესობა, დღეს იჩაგრება უზარეულეს ყოფიას როგორც მომუშავე, მწარმოებელი.

მაგრამ იგი იმავე დროს იჩაგრება, როგორც საქონლის გამსაღებელი, როგორც მომხმარებელიც.

იმავე მიზნით, რომ საქონელი იაფი დაუჯდეს, კაპიტალისტი ხშირათ იღენს სიყალობეს, აფუტებს საქონელს, ზედა პირს საქონლისას ალაბაზებს, აპრიალებს, შიგნით კი მდარესა და დამპალს საქონელს ყიდის. ასეთ მახეში კი უფრო ხშირათ ღარიბი კაცი გაეზრის ხოლმე, რადგანაც ღარიბი მუდამ იმის ცდაშია, რომ იაფათ შეიძინოს საქონელი, დაფათ კი იმას უფარვის საქონელს აწვდიან ხოლმე.

კაპიტალისტს—მექარხნეს ამ საქმეში მხარს უჭერს კაპიტალისტი—ვაჭარი და წვრილი ვაჭარიც.

საქონლის გასასაღებლათ მექარხნე მოლაპარაკებულია მსხვილ ვაჭართან, რომელსაც დამზადებული საქონელი ერთბაშით გამოაქვს ქარხნიდან და თავის თვალმიუწვდენელ მაღაზიაში აწყობს გასასყიდათ. რა თქმა უნდა, როგორც მექარხნეს არ შესტკივა გული, ისე არც ეს ვაჭარი დაეძებს მომხმარებლის, მყიდველის, სარგებლობას; ის თავის საკუთარ სარგებლობისათვის, საკუთარ ჯიბისთვის ცდილობს. ამიტომ მექარხნემ თუ ცოტა მოიგო ამ ვაჭრიდან (უფრო მეტს მექარხნე იგებს მუშიდან ვგრეთ წოდებულ ზედმეტ ღირებულების შექმნით), როცა საქონელი გამოატანა, ეს ვაჭარი თვითონ ერთი-ორათ იგებს, როცა საქონელს სხვას მიჰყიდის. უბედურება იმაშია, რომ მომხმარებელი პირდაპირ ამ ვაჭრიდანაც ვერ ყიდულობს. ეს, როგორც მსხვილი მოვაჭრე, წვრილმანობით ვაჭრობას არ კადრულობს; მომხმარებელს კი რათ უნდა, რომ ბევრი საქონელი ერთბაშით იყიდოს. ამიტომ მსხვილ ვაჭრიდან საქონელი მიაქვს გასასყიდათ მეორე უფრო წვრილ ვაჭარს. რა თქმა უნდა, ამასაც უპირველეს ყოვლისა თავისი ჯიბე აინტერესებს. ესეც იგებს ორ იმდენს, რაც პირველ ვაჭარმა მოიგო. შეიძლება ვერც ამისაგან იყიდოს მომხმარებელმა საქონელი, იგი კიდევ გამოივლის რამდენიმე ვაჭრის ხელში, რომლებთანაც, რასაკვირველია, ფასი თანდათან იზრდება და, სანამ მომხმარებელამდის მიაღწევდეს, ერთი-ათათ გაძვირდება. ასე, საქონელი თუ ორ აბაზათ ღირდა, როცა ქარხანაში მუშის ხელიდან გამოვდა, იმავე მუშამ, როცა იგი მყიდის იმ უბანში, სადაც თვითონ ცხოვრობს, მეწვრილმანე ვაჭართან თავის განაკეთებ ორ-აბაზიან საქონლის საყიდლათ, ცოტა რომ ესთქვათ, ორი-სამი მანეთი უნდა გადაიხადოს. ეს იმიტომ მოხდა, რომ მექარხნემ თითო ცალ საქონელზე — ესთქვათ ეს საქონელი წაღა იყო — ორი აბაზი მოიგო; ქარხნიდან გამტანმა მსხვილმა ვაჭარმაც წვრილ ვაჭარზე გაყიდვის დროს ორი აბაზი ზედმეტი დაადო იმ ფასს, რაც თვითონ გადაიხადა; ამისგან მყიდველ ვაჭარმა კიდევ ორი აბაზი, და ამ-

წაირათ, სანამ ეს საქონელი იმ წვრილ ვაჭრამდინს მივიდოდა, რომელიც მუშების მივიწყებულ უბანში ვაჭრობს, სამი-ოთხათ გაძვირდა. ახლა ამ ვაჭარმაც ხომ უნდა მოიგოს და... მყიდველი დარჩა გატყავებული. რამდენათ წვრილია ვაჭარი, იმდენათ მეტს იგებს იგი, იმდენათ უფრო აძვირებს საქონელს. ან რა ქმნას, თუ ძლიერ არ ასწია ფასი. ერთ უბანში რამდენიმე ერთგვარი სავაჭროა გახსნილი. ერთი ან ორი სავაჭრო სრულლიად დააკმაყოფილებს ამ უბნის მცხოვრებთა მოთხოვნილებებს და, რომ სინდისიერ ფასებში ყიდონ, ამ სავაჭროების პატრონებიც „ხეირს“ ნახავენ. აქ კი ორის მაგიერ ათი ან თორმეტი სავაჭროა. არც ერთს არ ყოფნის შემოსავალი; ამიტომ თუ რომელიმე იმათგანმა მყიდველი ხელში ჩაიგდო, უნდა ეცადოს სულიან ხორციანათ გაფუჭვნას იგი. მერე საქონელსაც დამპალსა და დამძაღებულს გაატანს, იმიტომ რომ, ვინ იცის რამდენი ხანია უგდია იგი იმას გაუსაღებელი.

ვაჭრების რიცხვი დღეს საშინლათ დიდია და თან გასაოცარ სისწრაფით მატულობს. საფრანგეთში, მაგალითათ, შარლ ჟიდის გამოანგარიშებით, ყოველ ცხრა კაცზე ერთი ვაჭარი მოდის. ქ. ჰამბურგში (გერმანიაში) 1898 წ. 17 ათასი წვრილი ვაჭარი იყო, ასე რომ აქ ცხრა ოჯახზე ერთი ვაჭარი მოდიოდა. ახლა, თუ მივიღებთ მხედველობაში იმასაც, რომ თითოეულ ვაჭარს შუათანა რიცხვით სამი ნოქარი ყავს, გამოდის რომ ყოველ სამ ოჯახს სარჩენათ ცოლია ერთი ნოქარი *).

რა თქმა უნდა, ასეთ პირობებში ვაჭარი, გატაცებული მხოლოდ თავის ჯიბის ინტერესებით, არ დაზოგავს მყიდველს, მომხმარებელს. და არც ზოგავს: წელზე ფეხს იდგამენ ვაჭრები მყიდველის მოსატყუილებლათ. ათასნაირ ხრიკებსა და ეშმაკობას მიმართავენ ხოლმე ისინი, რომ მყიდველის ყურადღება დაიმსახურონ, თავისკენ მიიზიდონ. გამოაწყობენ ხოლმე

*) В. Тотоміанць. „Мощь кооперації“ 24 зб.

საქონელს შუშაბანდებში, ეპატიუებიან გამვლელ-გამომვლელს „მობრძანდით, ბატონო, მობრძანდითო“, უღმერთო სტყუვიან, თითქოს დაჯიბრებულან, ვინ უფრო მოხერხებულია ტყუილის თქმაშიო, ვითომ საქონლის გაიაფებით აპირებენ მყიდველის გულის მოგებას და დამპალს, დაობებულ საქონელს კი აჩრიან მყიდველს. ქალაქებში გულუბრყვო გავლელს გული უტოკდება ხოლმე მალაზიების წინ გავლის დროს, ისე კობტათ და კეკლუკათ არის საქონელი შუშაბანდში გამოწყობილი და ელექტრონით ათასფრათ განათებულ-გაჩირალდნებული. ახლა გაზეთებში რანაირათ აქებენ თავის საქონელს ეს ვაჟბატონები! გაჯერებენ, რომ ჩალის ფასათ ოქროს იძლევიან!.. რა თქმა უნდა, ყველა ეს ხრიკები, რომელსაც რეკლამებს ეძახიან, აუარებელ ხარჯებს იწვევს. ასე, მაგალითათ, ერთ ამერიკელ ვაჭარს, უენემეკერს, რომელიც შეკერილ ტანსაცმელს ყიდის, ამ რეკლამების დამწერების ჯამაგირში ყოველ წლიურათ სამიათას სამასა თუმანი (33000 მ.) ეხარჯება თურმე. შვეიცარიის ქალაქში ციურხში ას ორმოცდა ათი ათასი მცხოვრებია, რომელნიც ოცდა ათი ათას ოჯახს შეადგენენ. აქაური ვაჭრები შეიდას სამოც ათას მანეთს მარტო რეკლამებში და ამისთანა თვალსახვევ რამეებში ხარჯავენ, რომ მყიდველი ერთმა მეორეს წაართვას *). მერე ამ ხარჯებს ვაჭარი, ხომ წყალში არ გადაყრის? მიუხედავათ იმისა, რომ ეგ ხარჯები მყიდველისათვის არავითარ საჭირიებას არ წარმოადგენს; რადგანაც მისთვის სულ ერთია ვისგანაც იყიდის საქონელს, ვაჭარი ასეთ ხარჯებსაც საქონელს შეაწერს ხოლმე და მომხმარებელს გადაანდევინებს. ციურხში, მაგალითათ, როგორც დავინახეთ, თითოეული ოჯახს რეკლამებში ოცდახუთ მანეთამდის ეხარჯება..

ამნაირათ, ზმთავრესი ნაწილთ იმ ხარჯის, რომელიც

*) В. Тотоміаннъ «Формы рабочаго движенія», изд. Благолева. 156 გვ.

ჩვენ ამა თუ იმ საჭირო საქონლის შეძენაში ვიხდით, ვაჭრის ჯიბეში გადადის; საქონლის ფასის საში მეოთხედი იმ პირთ მიაქვთ, რომელნიც ქარხნიდან გამოიტანენ საქონელს და ჩვენ გვაწვდიან; ჩვენ გვერდს ვერ ვუვლით იმათ და ჩვენი პაწია შემოსავლის ბატონ პატრონი ისინი ხდებიან

ასე, საზოგადოების უმრავლესობა არსებულ პირობებში იჩაგრება. ორნაირათ: წარმოებაში, საქონლის დამზადების, შექმნის, დროს იგი იჩაგრება როგორც მუშა, მწარმოებელი; ამ საქონლის განაწილების დროს (ვაჭრობა)—როგორც საქონლის მყიდველი, მომხმარებელი.

კოოპერაციის მიზანია შეებრძოლოს ასეთ უსამართლოებას, შეებრძოლოს კაპიტალს, კაპიტალისტს, როგორც წარმოებაში, ისე ვაჭრობაში. კოოპერაციის მიზანია კერძო ინტერესები, პირადი მოგება, დაუმორჩილოს საზოგადო ინტერესებს; მწარმოებლისა და მომხმარებლის შუა გადოს პირდაპირი ხიდი, მწარმოებლის მოქმედება დაუმორჩილოს მომხმარებლის მოთხოვნილებას და ამნაირათ მოსპოს წარმოებასა და ვაჭრობაში გამეფებული ანარქია და უწყესობა. წარმოების გამგეთ, პატრონათ, თვით მწარმოებელი, მშრომელი, უნდა გამოდიოდეს, ნაწარმოების, საქონლის, განაწილებლათ თვითონ მყიდველი, მომხმარებელი. წარმოებაში ზედმეტია კაპიტალისტი.—პატრონი, საქონლის განაწილებაში შუამავალი—ვაჭარი. ესენი, ორსვე, პირად ინტერესებს ემსახურებიან, ამიტომ იმათ ადგილზე თვით საზოგადოება უნდა გამოვიდეს, თვითონ საზოგადოებამ უნდა იკისროს იმათი როლი—თი კოოპერაციის მიზანი. ამ მიზნის განხორციელებას ემსახურება კოოპერატიული მოძრაობა. როგორ? რა საშუალებით?

ამას დავინახავთ, როცა უხდავალებთ თვალს კოოპერატიულ მოძრაობის ისტორიას.

III

ისტორია.

კოოპერატიული მოძრაობა დაიბადა და გააფურჩქნა ინგლისში. მისი აკვანი იყო დედამიწის ის კუთხე, სადაც პირველათ აფრიალდა მსხვილი კაპიტალისტური წარმოების დროშა, მისი პირველი ჰირისუფალნი იყვნენ ინგლისის მუშები, რომელთაც პირველათ გამოსცადეს ცხოვრების ის აუტანელი პირობები, რომელსაც უმრავლესობისთვის სქედან აღევანდელი წარმოების ფორმა.

მეთვრამეტე საუკუნის ნახევრიდან დაწყებული, როცა გამოგონებული იყო ორთქლის მანქანები, ინგლისი განსაცვიფრებელის სისწრაფით იზრდებოდა და იცვლებოდა. ეს პატარა ქვეყანა, სადაც წინათ აქა-იქ თუ წააწყდებოდით ხალხით დასახლებულ სოფლებსა, დაბებს და პაწია ქალაქებს, თორემ სულ მინდვრებითა და საბალახოებით იყო სავსე, სულ მოკლე ხანში გახდა ბანკირების, მსხვილ მექარხნეების და მდიდარ ვაჭრების სამოღვაწეო ასპარეზო. ელვის სისწრაფით მატულობდა აქ სიმდიდრეც და მცხოვრებთა რიცხვიც.

თვით გარეგანი შეხედულობა ინგლისის ამტკიცებდა ინგლისის წარმოების საოცარ ზრდასა და განვითარებას. გუშინდელ ქუჩუიან სახლების ადგილას ახლა წამოჭიმული იყო უშესანიშნავესი სასახლეები და მდიდრულათ მოწყობილი ბინები, თეატრები, მუზეუმები დი ათასი სხვადასხვა გვარი გასართობები. მაგრამ ყველაფრით ამით მხოლოდ უმცირესობა, შეძლებული კლ. სები, კარგებლობდა.

იმავე დროს ხალხის უმრავლესობა, ინგლისის მშრომელი ხალხი, კი უკიდურეს გაჭირვებას განიცდიდა. ვისაც წაკითხული აქვს ფრ. ენგელსის შესანიშნავი წიგნი „მუშათა კლასის მდგომარეობა ინგლისში“, იმან იცის, თუ რას წარმოადგენდა ეს გაჭირვება.

მანქანის შემოღებამ, შრომის განაწილების უმაღლეს-სა-

ფეხურამდის განვითარებამ და საზოგადოთ ტენიკის გაუმჯობესებამ ძირი გამოუთხარა იმ პატრიარქალურ უმანკობას, რომელსაც წარმოადგენდა ძველი ინგლისი. აუარებელი რიტხვი კერძო მესაკუთრეთა, ხელოსანთა, მიწის მუშების და სხვ. დაქირავებულ ქარხნის მუშათა ჯარში ჩადგა და ამასთანავე კვლავ მესაკუთრეთ გახთომის იმედსაც საუკუნოთ გამოესალმა. ცხოვრებამ თავი დაუკრა ძველს „სანეტარო“ ადათს, პირველ რიგზე შიშველი ანგარიში გამოიქიმა. ორ მოპირდაპირე კლასს — ბურჟუაზიასა და პროლეტარიატს — დღეს აერთებდა მარტო ფული — სამუშაო ქირა. მწარმოებელი უყურებდა შრომას, როგორც რაიმე საყიდელ ნივთს, რომელშიაც რაც შეიძლება ნაკლების მიცემას უნდა ცდილობდეს ადამიანი; მშრომელის ინტერესები კი რაც შეიძლება მეტი სამუშაო ქირის აღებას მოითხოვდა. მაგრამ რაკი ყოველივე პირობები, ამ ქვეყნისა და ზეციური, პირველისთვის იყო ხელის შემწყობი, იგი იმარჯვებდა.

და გამარჯვებით გატაცებულმა ინგლისის ნორჩმა ბურჟუაზიამ არ უკოდა მადის საზღვარი. ყველაფერი ადამიანური ზვარაკათ შეეწირა მანქანას და მოგების სურვილს! ჩვენ ვიცით, თუ როგორ გაჭირვებას განიცთვის მუშა ხალხი ჩამორჩენილ ქვეყნებში, მაგრამ ის პირობები, რომელშიც იგი იმყოფებოდა ინგლისში მეთვრამეტე საუკუნის ნახევრიდან დაწყებული მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევრის გასვლამდე, მაინც აუწერელია. სამუშაო დღე სრულიად განუსაზღვრელი იყო, ასე რომ რამდენსაც მოისურვებდა წარმოების პატრონი, იმდენს ამუშავებდა დაქირავებულ მუშას (ჩვეულებრივ ასეთი სურვილი განისაზღვრებოდა 17—18 საათით, ხშირათ მეტი-თაც); მოსცილდებოდა ბავში დედის ძუძუს თუ არა, ქარხანაში მიყავდათ იგი, რადგან ახლა 6—7 წლიდან დაწყებული ბავშვის შრომაც გამოსადეგი შეიქმნა მანქანისათვის ხელის შესაწყობათ; დედაკაცის შრომაც არ განისაზღვრებოდა, როგორც არ იყო განსაზღვრული მამაკაცის შრომა... ამას დაუ-

მატოთ სიმცირე სამუშაო ქირის, სანოვავის სიძვირე, უსუფთაობა, გარყენილობა და დანაშაულობა— აღმოცენებული გაქირვების ნიადაგზე, და ჩვენთვის ადვილი წარმოსადგენი იქნება ის აუტანელი პირობები, რომელშიაც ინგლისის მუშა იმყოფებოდა.

სწორეთ ამ დროს (1771 წ.) დაიბადა გამოჩენილი სოციალისტ-უტოპისტი და ინგლისის დიდებული საზოგადო მოღვაწე რობერტ ოუენი. მშრომელ ხალხის აუტანელ მდგომარეობამ მალე მიიპყრო მისი ყურადღება და გრძნობიარე გული.

მართალია, რობერტ ოუენის სოციალისტური მისწრაფებანი უტოპიური იყო და საშინლათ დამარცხდა ცხოვრებაში, მაგრამ მისი თავდადებული და გულწრფელი მოღვაწეობა საზოგადოთ, მიმართული არსებულ უსამართლოების წინააღმდეგ, იმდენათ მნიშვნელოვანი იყო კოოპერატიულ მოძრაობისათვისაც, რომ ჩვენ არ შეგვიძლია არ შევჩერდეთ იმაზე.

დაიბადა რობერტ ოუენი ინგლისის ერთ პატარა ქალაქში, ღარიბ მშობლების ოჯახში. ძლიერ ცოტა ხანს იყო იგი შკოლაში, მაგრამ ამ ცოტა ხნის განმავლობაშიც კითხვა იმდენათ შეუყვარდა, რომ შკოლიდან გამოსვლის შემდეგაც ძლიერ ბევრს კითხულობდა და ბევრიც შეიძინა. შეისწავლა წერა-კითხვა თუ არა. იგი მშობლებმა ნოქრათ მიიბარეს ნოქრათ ოუენი ერთხანს თავის სამშობლო ქალაქში მსახურებდა, მერე ლონდონში და შემდეგ მანჩესტერშიაც. სამსახურში ოუენმა მშვენიერათ შეისწავლა მუდის კეთების საქმე, თანაც საკმაო ფული მოაგროვა და მანჩესტერში თავისი საკუთარი ქარხანა გახსნა. მაგრამ მალე დაინახა, რომ წვრილი მწარმოებლის საქმე კაპიტალისტურ ქვეყანაში ვერ არის სახეირო; ამიტომ თავი გაანება საკუთარ საქმეს და სხვა მწარმოებლებთან ერთათ დაარსა ნიუ-ლენაკში (შოტლანდიაში) დიდი ქარხანა, სადაც სამი ათასამდის კაცი მუშაობდა. ამხანაგებმა ამ ქარხნის გამგეთ თვითონ რ. ოუენი დანიშნეს.

რობერტი კარგათ იცნობდა იმ აუტანელ მდგომარეობას,

რომელშიაც მუშები იმყოფებოდა ინგლისში, რადგან თვითონ იმათი ახლოს აღიზარდა, თვითონ გამოიარა სიღარიბე. ახლა, როცა სამი ათას მუშის იღბალი ბედმა ხელში ჩაუგდო იმას, რობერტი დაუყონებლივ შეუდგა მათი მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

რ. ოუენი იმ შეხედულებისა იყო, რომ ადამიანი თავის თავათ, დაბადებიდან, არც ბოროტია, არც კეთილი; კეთილათ თუ ბოროტათ ადამიანს ქმნის აღზრდა და ის წრე და გარემოება, რომელშიაც იმას უხდება ცხოვრება. ამიტომ, თუ გვინდა ადამიანი იყოს კეთილი, უნდა გავაუმჯობესოთ ის პირობები, რომელშიც იგი ცხოვრობს.

ასეთი აზრებით გატაცებული რ. ოუენი შეუდგა ნიუ-ლენარკის მუშების ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას. იმან მოუმატა მუშებს სამუშაო ქირა, შეუმოკლა სამუშაო დღე 17-დან ათს საათამდის და მოსპო ბავშვების ათ წლამდის მუშაობა; დააარსა ბავშვებისათვის უფასო შკოლა, აუშენა სადგომი მუშებს და სხვ.

ამხანაგებმა ჯერ გულმოსული შეხედეს რობერტის მოქმედებას, მაგრამ, როცა დაინახეს, რომ ქარხანას არამცთუ არ უზარალნია, ოუენის ხელში უფრო კარგათაც წავიდა იმის საქმე, ისინი დამშვიდდენ დროებით

ოუენმა აგრეთვე ხელი მიყო წარმოებაში პირობების გაუმჯობესების ქადაგებას.

— თუ უსულო მანქანების მოვლას, სარგებლობა მოაქვს თქვენთვისო — ეუბნებოდა იგი მწარმოებლებს — განა უფრო მეტ სარგებლობას არ მოგიტანს თქვენ ცოცხალი მანქანები, რომელთა აგებულობა უსულო მანქანაზე უფრო რთულია, ოღონდ მიაქციეთ ამათაც იმდენივე ყურადღება... ყველამ იცის, რომ უსულო მანქანა უფრო გამოსადეგია მაშინ, როცა მაგრათ არის გაკეთებული, სუფთათ ინახება და საუკეთესო ზეთში იფერება, რომ მალე არ გაცვდეს; აქიდან აღვილი წარმოსადგენია, რომ ცოცხალი, უფრო ნაზი, მექანიზმიც უფ-

რო იმუშავებს მაშინ, თუ ჩვენ ისე აღვზრდით იმას, რომ ძლიერი და ენერგიული გამოვიდეს; შევინახავთ სისუფთავეში, მოვეპყრობით რბილათ და ალერსიანათ და ვეცთვებით ჩავაყენოთ ისეთ პირობებში, რომ უზრუნველყოფილი იყოს მუდამ საკმაო საღი საქმელით და სხვა საქირო საგნებით; რომ მისმა სხეულმა შესძლოს მუდმივი შრომის ატანა. *)

ამას ჩასჩინებდა ოუენი ყველას და ყოველგან და მტკიცეთ ადგა თავის ცხოვრებაში და იქ, სადაც ანგარიშია გამეფებული, რომ გრძნობას ადგილი ქონდეს, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, მისი გულწრფელი ქადაგება და ცოცხალი მაგალითი გასჭრიდა და გულს მოულობდა ყველას, ვისაც უნახავს თვითონ ოუენი და ნიუ ლენარკი..

ოუენს დიდი ნაცნობობა ყავდა. მასთან სადარბაზოთ იყო, სხვათა შორის, თვით რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ პირველი, რომელიც თურმე ოუენს რუსეთში ეპატიყებოდა და მის შეილს, რომელიც კარგი ტანადობის იყო, კიდევ სამხედრო სამსახურში. **)

ოუენი მუდამ იმის ცდაში იყო, რომ თავისი საზოგადოებრივი მდგომარეობა გამოეყენებია მუშა ხალხის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ. მაგრამ, რა თქმა უნდა, მისი რადიკალური აზრები იმ დროის ინგლისელ უმაღლეს კლასებში მომხრეებს ვერ იშოვიდა, განსაკუთრებით რაკი შეატყვეს ოუენს, რომ მისი საბოლოო მიზანი, მოკლეთ რომ ესთქვართ, სოციალიზმი იყო.

ოუენი ასე ფიქრობდა: ძველი საზოგადოებრივი ცხოვრება არ ვარგა, საქირო საზოგადოების გარდაქმნა, ახალი საზოგადოების დაარსება. ამ მიზნის მისაღწევათ ოუენის აზრით საქირო იყო სახელმწიფოს დაეარსებია პატარა ახალშე-

*) В. Уэббъ. Кооперативное движение въ Англіи, изд. 1905 г.,

**) А. И. Герценъ. „Робертъ Оуэнъ“, изд. Ф. Павленкова.

ნები, სადაც საზოგადოების წევრები თვითონ დაამზადებდნენ ყოველგვარ საჭირო საგნებს და თვითონვე მოიხმარდნენ, ე. ი. ამ საზოგადოებაში არ უნდა ქონდეს ადგილი არც დაქირავებულ შრომას, რომელიც წყაროა ყოველივე გაყვლიფის, არც აღებ მიცემობას, რის გამო დღეს იაფათ ყიდულობენ საქონელს ვაჭრები და მერე ესენი ძლიერ ძვირათ ყიდიან მომხმარებელზე და სხვ. „მე ვიძლევიო, სწერდა ოუენი, ადამიანის საცხოვრებლათ ისეთ სისტემას, რომელიც წინააღმდეგია, როგორც წარსულის, ისე თანამედროვე ცხოვრების სისტემისა... ეს ახალი სისტემა თვალს აუზღო ხალხს და დაანახევებს ქვეყნის სისულელეს და ჩვენ დაწესებულებათა სიცრუეს; დაანახევებს, რომ საჭიროა მოახუნელი იქნას შეცვლა ყველა ამ პირობებისა და შემოდებულ იქნას ახალი დაწესებულებანი, რომელნიც დაყრდნობილი იქნებიან ცნობილ ფაქტებზე და შესაბამი იქნებიან ჩვენი ბუნებისაო“ *).

აქ იმარხებოდა ოუენის შეხედულებათა შეცთომის უმთავრესი ძარღვი. იგი ფიქრობდა, რომ სოციალიზმის განსახორციელებლათ სრულიად საჭირო არ იყო ობიექტიური პირობები: საკმარისი იყო გამოგონება ახალი „სისტემისა“ და ცხოვრებაც ამ „სისტემის“ კალაპოტში ჩაისმებოდა.

მერე, რითი ფიქრობდა ოუენი ამ აზრის განხორციელებას? ამა ქვეყნის ძლიერთა დახმარებით. მაგალითათ, ფიქრობდა ოუენი, რუსეთის იმპერატორმა ნიკოლოზ პირველმა, რომელსაც იგი, როგორც წინათაც ვსთქვით, დაახლოვებით იცნობდა, რომ შეიგნოს „ახალი სისტემა“, შესცვლის რუსეთში ცხოვრების პირობებს და მით ხალხს ხელათ გააბედნიერებსო **.

რამდენათ ოუენის მოქმედება კარგავდა უბრალო ქველმოქმედების ხასიათს და ოუენი, აშკარა იყო, სოციალიზმის

*) А. Голубковъ. „Утопическій и даучный социализмъ“, 33. 11.

***) А. И. Герценъ „Робертъ Оуэнъ“.

მომხრეთ გამოდიოდა, ძლიერთა ამა ქვეყნისათა თანაგრძნობის მაგიერ ომი გამოუცხადეს იმას. სამშობლოში აღარ გაეძლებოდა ოუენს, თუ უნდოდა მოღვაწეობისთვის თავი არ გაენებებია. ამიტომ იმან გადასწყვიტა, თავის აზრების განხორციელებას შედგომოდა ამერიკაში. ამ მიზნით მან შეიძინა ამერიკაში ერთი უდაბნო ადგილი, წაიყვანა ინგლისიდან ბევრი თავისი მიმდევრები, განურჩევლათ წოდებისა და საზოგადოებრივ მდგომარეობისა, და აქ დააარსა ახალშენი, სადაც ფიქრობდა თავის იდეალის განხორციელებას. ახალშენს სახელათ „ახალი გარმონია“ უწოდა.

ბევრი მიზეზების გამო, რომლის აღწერას ჩვენ აქ არ შეუძლებით, ოუენის „ახალი გარმონია“ მოკლე ხნის განმავლობაში ნამდვილ ანარქიათ გადაიქცა და ოუენი იძულებული იყო ამ უტოპიას გამოშვიდობებოდა და კვლავ სამშობლოში დაბრუნებულიყო.

მისი დაულალავი კნერგია არ დრკებოდა. ის შეუღდა ახლ ინგლისში ახალ დარგის საზოგადოებათა დაარსებას; რომლისთვისაც ხელი არ გაუშვია სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდის. პირველი ასეთი საზოგადოება იმან დააარსა ბრაიტონში 1828 წ. ამ საზოგადოების მიზანს კინგი, ოუენის მოწაფე, ასე გადმოგვცემს: „ჩვენ ვაარსებთ საზოგადოებას, რომლისთვის საჭირო თანხა ყოველკვირეულ გადასახადიდან უნდა შედგეს; როცა საკმარის თანხას შევაგროვებთ, ჩვენ ვხსნით სავაჭროს, სადაც წევრებმა უნდა იყიდონ ყველაფერი, რაც საჭირო იქნება მათთვის; სარგებელი თანხას მიემატება; საზოგადოება, როცა საკმაო საშვალეებას თავს მოუყრის, დახმარებას გაუწევს უმუშევარ წევრებს სამუშაოს მოძებნაში, თვითონ შეიძინს მიწას, რომელსაც დაამუშავებენ წევრები, და საზოგადოათ ყველაფერს, რაც საჭირო იქნება წევრებისათვის, საზოგადოებაშივე დაამზადებენ“ *).

*) Проф. И. Озеровъ. „Общество потребителей, Истори-

საზოგადოების საქმე ჰირველათ კარგათ მიდიოდა. ამ გარემოებამ ბევრ ადგილას გამოიწვია ასეთივე საზოგადოებათა დაარსება. ყველგან დიდის სიფრთხილით ეპყრობოდნ საქმეს, სახელ გაუეხილს და უზნეო ხალხს ადგილი არ ქონდა ასეთ საზოგადოებებში. 1830 წელს ასეთ საზოგადოებათა რიცხვი 170-დის აღიოდა ინგლისში და მათი რიცხვი თანდათან მატულობდა *)

ესენი იყვენ ჰირველი მომხმარებელი საზოგადოებანი. იმათი სახელი მჭიდროთ შეკავშირებულია რ. ოუენის სახელთან.

ოუენის ამ დროის მოღვაწეობა საზოგადოთ მეტათ ნაკოფიერია. 1846 წლიდან 1837 წლამდის იჰან წარმოსთქვა ათასი სიტყვა, გამოუშვა ხუთანი მოწოდება სხვადასხვა კლასების მიმართ, ორი ათასი საგაზეთო წერილი დაწერა და სამასი მოგზაურობა შეასრულა. თავის პლანების განსახორციელებლათ ოუენმა 1.200.000 მან. საკუთარი ფული დახარჯა **).

მრავალი ამხანაგობები დააარსეს რ. ოუენის მიმდევრებმა. მართალია, ამ ამხანაგობებს არ უხეირნია, მაგრამ ოუენის მრავალფეროვან მოღვაწეობასა და ქადაგებას იმდენათ დიდმნიშვნელობა ქონდა კოოპერატიულ მოძრაობისთვის, რომ იგი დღეს სასრთლახათ ითვლება მამამთავრათ კოოპერატიულ მოძრაობისა.

გარდა იმისა, რომ კანონმდებლობა ხელს უშლიდა იმ დროის საზოგადოებათა განვითარებას, ოუენისებურ მომხმარებელ საზოგადოებათა დაცემის მიზეზი ისიც იყო, რომ საზოგადოების წევრები მისდევდნ რაც შეიძლება მეტი ფულის შეგროვებას, რომ ოუენის აღთქმა „ახალშენების“ დაარსების შესახებ სისრულეში მოეყვანათ, და ისიც, რომ საზოგადოე-

ческий очеркъ ихъ развитія въ Зап. Европѣ, Америкѣ и Россіи“, изд. 2-ое, 1900 г., 11 зз.

*) *ibid.*

**) В. Тотоміанць „Екъ 50-лѣтію со дня смерти Р. Оуэна“, в. „Вѣстн. Коопераци“, № 2, 1909 г.

ბებს ხშირათ ეყარგებოდა ფული წვევრებზე, რადგან ნისიათ ვაჭრობდენ. ამიტომ ეს მომხმარებ. საზოგადოებანი თანდათან ქრებიან და 1833—1834 წ.წ. თითქმის სულ აღარ სჩანან ინგლისში.

მაგრამ რამდენიმე წლის შემდეგ მომხმარებელ საზოგადოებებმა კვლავ პირი იბრუნეს სასიცოცხლოთ. დადგა ახალი ხანა კოოპერატიულ მოძრაობისა. მის მესვეურათ გამოვიდა ახალი ელემენტი. მოძრაობამ დაკარგა ქველმოქმედების ხასიათი და მფარველთა კალთის გავლენის ქვეშ სიარულს თავი გაანება. იგი საიმედო ხელში გადავიდა და მით ერთხელ კიდევ ეუწყა კაცობრიობას ის უტყუარი ფაქტი, რომ მშრომელი ხალხი თვითონ გამოიყვანს თავის თავს განსაცთვლოსაგან.

ვინ იყვენ კოოპერაციის ეს ახალი ჭირისუფლები?
უბრალო მუშები, ქ. როზდელის ქარხნებში მამუშავე აჯაქრები.

როზდელი ინგლისის პატარა ქალაქია. აქაურ მუშების მდგომარეობა უარესი თუ არ იყო, არაფრით სჯობდა სხვა ინგლისელ მუშების მდგომარეობას. დიდხანს ფიქრობდენ აქაური ფეიქრები, დადგება სადაც არის დრო და პირობებორ ჩვენი სასარგებლოთ შეიცვლებოთ, დიდხანს ემუდარენ ქარხნის პატრონსაც, რომ შესულიყო იგი იმათი მდგომარეობაში და შრომის პირობები გაეუმჯობესებია, მაგრამ ვერაფერი გააწყვეს. მაშინ ისინი იძულებული გახდენ გაფიცვა გამოეცხადებიათ. გაფიცვა მწყობრათ დაიწყო, მაგრამ, საუბედუროთ, დაბოლოს ბედმა უმუხთლა ფეიქრებს ქარხნის პატრონები გაჯიუტდენ და მუშები დიახაც არ დააკმაყოფილეს. გაფიცვა გაგრძელდა დიდხანს. ბევრმა ველარ აიტანა უმუშევრობა და ძველ პირობებში დაუბრუნდა საქმეს; ბევრმა კი ძველ პირობებში მუშაობის გარეთ დარჩენა ამჯობინა, ბევრიც თვითონ ქარხნის პატრონებმა დაითხოვეს.

თუ ქარხანაში მუშაობა ჯოჯოხეთი იყო, გარეთ უსაქმოდ ყოფნა ორკეც წამებათ გარდაექცა საბრალო მუშებს. იქ

ორ გროსს მაინც იღებდენ, ახლა ესეც დაეკარგათ და ცოლ-
შვილი შიმშილით ეხოკებოდათ. უმუშევარ ფეიქრების გული
მაინც არ ღრკებოდა. ისინი ხშირათ იკრიბებოდნენ სადმე ყა-
ვანანაში თუ სარდაფში სამუსაიფოთ, მართავდნენ კრებებს,
ბკობდნენ და ითვალისწინებდნენ თავისი უნუგეშო მდგომარე-
ობას. ერთ დღეს ჩვეულებრივათ შეკრებილიყო ოცდა-რვა
მუშა დიდი ხნის უმუშევრობას, მუდმივ შიმშილ-წყურვილს,
სიცივეს, ავათუყოფობას და უიმედობას თავისი დალი დაემჩნია
მუშებზე; ისინი ერთი მეორეს შესცქეროდნენ, მაგრამ არც ერთის
მოსაზრება არ შეიქმნა კრების მოსაწონი. დაბოლოს წამოდგა
მუშა ჩანჯა გოჯანდი და სიტყვა წარმოსთქვა:

„მეგობრებო, სთქვა იმან: ჩვენი მდგომარეობა არც ისე
უნუგეშოა, როგორც გვგონია. მართალია, დღეს ძლიერ ხელ-
მოკლეთა ვართ, მაგრამ, თუ ჩვენ შევკავშირდებით, არაფერი
გვიშავს...“

ამის გაგონებაზე მუშებმა მხარი ასწიეს, არ მოეწონათ
იმის ნათქვამი: რა არისო, იფიქრეს, გოვარდიც კავშირებზე
გველაპარაკება; განა კავშირები და მომხმარებელი საზოგადო-
ებანი ცოტა იყო ჩვენში, რომ ეხეირნა? რა მოგვცეს იმათ
ზარალის მეტიო?

გოვარდმა ეს შეამჩნია ამხანაგებს და განაგრძო:

— „მართალია, მეგობრებო, ჩვენში წინათაც არსებობდა სა-
კავშირო სავაჭროები, მომხმარებელი საზოგადოებანი, და ვერ
იხეირეს. მაგრამ ამ ვარემოებამ გული არ უნდა გაგვიტეხოს.
ეს სავაჭროები ცუდათ იყო მოწყობილი. ახლა ჩვენ მომხმა-
რებელი ამხანაგობა სულ ახალ ნიადაგზე დავაარსოთ.“

აი თქვენ გულგატეხილი ხართ წინანდელ საზოგადო სა-
ვაჭროებზე, მითხარით მაინც, რა იყო მიზეზი, რომ ეს საზო-
გადო სავაჭროები გაკოტრდა?“

— ყველას ნისიათ მიქონდა საქონელი, ვალის გადახდა-
ზე კი არავინ ზრუნავდაო, სთქვა ერთმა.

— დედაკაცებმაც წაახდინეს საქმე; იმის მაგიერ, რომ

საზოგადო სავაჭროში ეყიდათ საქონელი; კერძო ვაჭრებთან გარბოდენ ხოლმე, ხეირს მაინც იმათ აძლევდენო, სთქვა მეორემ.

— „მართალი ხართ, მართალი, დაიწყო ისევ გოვარდმა. ჩვენ ვეცადოთ, გამოვიყენოთ წინანდელი გამოცდილება. თუნისით ვაჭრობით ზოგიერთებმა უსინდისოთ ისარგებლეს, ახლა ნისიათ საქონელს ნურავის მივყიდით. ჩვენ შევიძინოთ კარგი საქონელი, მყიდველს ნუ დავატყუილებთ ნურც წონაში, ნურც ღირსებაში და მაზანდაზე მივყიდოთ. თქვენ მეტყვიით, ვაჭრები ეშმაკებია. ისინი მაინც მიიზიდავენ მყიდველს და ჩვენ ზარალს ვნახავთო. ამის ნუ გეშინიათ, თუ ამ მოკლე ხანში არა, მალე მაინც ჩვენს სავაჭროს ბევრი მყიდველი ეყოლება. დღემდის მომხმარებელ საზოგადოებაში ასეთი წესი არსებობდა: მეუს სარგებელს იმას აძლევდენ, ვინც მეტი საწევრო ფული ქონდა შემოტანილი. ასეთი უფრო შეძლებული პირები იყვენ და მეტი სარგებელიც იმათ მიქონდა. ეს არ არის სამართლიანი. საწევრო ფულზე მივსცეთ პატარა სარგებელი ყველას, იმდენი, რამდენსაც ბანკი იძლევა ხოლმე, როცა შესანახათ მიაქვთ იქ ფული; დანარჩენ სარგებლიდან კი მეტი იმას მივსცეთ, ვინც წლის განმავლობაში ჩვენი სავაჭროდან მეტ საქონელს წაიღებს. მეტს ხომ ისყიდულობს; ვისაც დიდი ოჯახი აქვს და დახმარებასაც სწორეთ ესენი უფრო საჭიროებენო“.

დიდხანს ილაპარაკეს კიდევ მუშებმა. გოვარდის აზრი ყველას მოეწონა. გადასწყვიტეს საზოგადო სავაჭროს დაარსება სწორეთ სასაცილო იყო ამათი საქმე: ჯიბეში გროშორა არის არ მოეძეებოდათ, სავაჭროს გახსნა კი გადასწყვიტეს!

აი რას ნიშნავს გამბედაობა. რიჩდელის ფეიქრების მაგალითით ბევრ რასმე გვასწავლის, ამიტომ კარგათ დაუკვირდეთ მათ მოქმედებას ..

გადასწყვიტეს *ხელოვნ. შეეფუძრებოდათ ძირითადი თანხა.*

ჯერჯერობით თითოეულ წევრს კვირაში რვა კაპიკი უნდა გადაეხადა და როცა საჭირო თანხა შეგროვდებოდა, მაშინ სავაქროც გაეხსნათ. ამოირჩიეს ფულის მომკრებნიც. ამათ კვირაში ერთხელ უნდა ჩამოეველოთ როჩდელის ქუჩყიანი ქუჩები და გამოერთმიათ წევრებისათვის დადგენილი რვა-რვა კაპიკი. ერთი არჩეულთაგანი იყო მოანგარიშე (ბუჰგალტერი) სმისისი ამის არჩევა ძლიერ სასარგებლო შეიქმნა. როჩდელელ ფეიქრებისათვის. საზოგადო საქმეში ანგარიშს დიდი მნიშვნელობა აქვს და სმისისიც კარგი მოანგარიშე იყო. გარდა ამისა, იგი იყო მარჯვე, დაულალავი, მუდამ მხიარული და ოხუნჯი კაცი. დაუვლიდა ხალხს თავის უბანს, დაჯდებოდა მუშის ოჯახში, ბევრს იოხუნჯებდა, გაამხიარულებდა ყველას, თანაც გააცნობდა საამხანაგო სავაქროის მიზანს და, მიუხედავად იმისა, რომ რვა კაპიკის გადახდაც საძნელო იყო, უარს არავინ ეუბნებოდა მოანგარიშე სმისისს.

ცოტა ხნის შემდეგ როჩდელელებმა დაინახეს, რომ საქმე ნელის ნაბიჯით მიდიოდა წინ და გადასახადი გაადიდეს: რვა კაპიკის მაგიერ ახლა თორმეტ კაპიკს იხდიდნენ. ყველა აღფრთოვანებული ეპყრობოდა საქმეს და საქმეც წინ მიდიოდა.

დადგა შესაძლოა 1844 წ. აღმოჩნდა, რომ კავშირში 40 კაცი იყო და თანხაც ოცდა რვა თუმანს შეადგენდა. გამართეს კრება, ითათბირეს და გადასწყვიტეს, რომ დაუყოვნებლივ გაეხსნათ სავაქრო. ამასთანავე შეიმუშავეს წესდებაც, რომლითაც უნდა ეხელმძღვანელა მომხმარებელ ამხანაგობას. აი ხუთი უმთავრესი მუხლი ამ წესდებისა:

- 1) მოტანილი და გაყიდული უნდა იქნეს ძლიერ კარგი ღირსების საქონელი;
- 2) ვაქრობა უნდა სწარმოებდეს ნალღზე;
- 3) გამგეობა და სავაქროზე თვალყურის დევნება ვვალეობა ყველა წევრებს;
- 4) ვაქრობა უნდა სწარმოებდეს საზოგადოებრივ არსებულ

ფასებში--მაზანდაზე და მოგებიდან მეტი იმას მიეცეს, ვინც მეტს ივაჭრებს მომხმარებელ ამხანაგობიდან;

5) ყველა წევრები აღჭურვილი არიან თანასწორ უფლებით.

ჩვენ დავინახავთ შემდეგ, რომ დასახელებული მუხლები, რომლებიც საფუძვლათ დაედვა როჩდელის მომხმარებელ საზოგადოებას, ძლიერ გამოსადეგი შეიქმნა და ამიტომ დღემდის ეგ მუხლები ანუ „როჩდელის პრინციპები“, როგორც ამბობენ ხოლმე, ყველა მომხმარებელ საზოგადოებათა ძირითად კანონებათ ითვლება.

სახლი მომხმარებელ სავაჭროსათვის როჩდელის ფეიქრებმა ერთს მიყრუებულ ქუჩაში იქირავეს. თუ რას წარმოადგენდა ეგ სახლი, ეს იქიდანაც სჩანს, რომ იგი სამი წლით 125 მან. იქირავეს, ამ სახლში წინათ ცხოვრობდნენ ჯარისკაცები „საპიორები“, რომელთაც ინგლისურათ „ზიანერებს“ ეძახიან. ამიტომ შემდეგ ფეიქრებს, რომელთაც აქ გახსნეს მომხმარებელი საზოგადოება, ეძახოდნენ „პატიოსან როჩდელელ პიონერებს“ და ამ სახელით არიან ისინი ცნობილი ისტორიაში.

სახლის დაქირავების შემდეგ „პატიოსან პიონერებს“ 15 მან. დარჩათ ამ თანხით გაბედეს საქმის დაწყება. იუილეს საქონელი, დააწყვეს იგი სავაჭროში და გამგეობა ამოიჩიეს.

21 დეკემბერი 1844 წ. სახსოვარი დღეა. ამ დღეს პირველათ გაიღო კარები როჩდელის მომხმარებელ საზოგადოებისა, რომელიც შემდეგში თითის საჩვენებლათ და სათაყვანო საგნათ გადაიქცა მილიონი სხვა და სხვა ქვეყნის კოლპერატორებისათვის. ამ დღეს შეიკრიბნენ ჩუმათ „პატიოსანი როჩდელელი პიონერები“ სავაჭროის გასაღებათ. გულის ფანცქალით მოელოდნენ ისინი ამ ბედნიერ დღეს და კიდევ მაღწიეს, მაგრამ მათი მყუდროება სხვებმა დაარღვია. მათი მტრებს, წვრილ ვაჭრებს, არ სძინებდათ: ამათ მოეყარათ ფრასი ბავშისათვის თავი და სავაჭროსთან მოეყვანათ; ათასი უსაქმოდ

შინაქტიალე ხალხი, რომელიც მუდამ სასაცილოსა და დასაკილავს რასმე დაეძებს, აქ მოსულ იყო. ყველა ესენი გარდიან ეხვიენ სავაქროს და „აუ-აუ“-ს ყვიროდენ. სავაქროში მომწყვდეულ ფეიქრებს საშინლათ რცხვენოდათ კარის გაღება დაბოლოს, როგორც იქმნა, ერთმა იმათგანმა, გულადმა მუშამ, გაბედა და მაყურებელ მუქთახორათა დაცინვა-კისკისში და ბავშების ყვირილ-აურზაურში გააღო კარი: „როჩდელის პიონერთა“ სავაქროის მთელი ავლა დიდება გამოჩნდა. აქ ეწყო: ცოტა ერბო, ცოტა შაქარი და ორი თუ სამი ტომარა ფქვილი. ეს იყო და ეს.

პირველ ხანებში სავაქრო მარტო საღამომობით იყო ღია, ისიც კვირაში სამჯელ. კვირაში ერთხელ იკრიბებოდენ გამგეობის ყველა წევრები მიმდინარე საქმეებზე მოსალაპარაკებლათ. რა დამცირებას არ იტანდენ «პატიოსანი როჩდელის პიონერები» პირველ ხანებში: დიდების დაცინვა, ბავშების შიქინა, ვაქრების მტრობა და სხვ. არ ასვენებდა იმათ. ხშირათ მოკლილი ხალხი განგებ შედიოდა სავაქროში და ისეთ საქონელს იკითხავდენ ხოლმე. რაც იქ არ ეგულებოდათ და ამნაირათ ისედაც მოარცხვენ „პიონერებს“ საშინლათ არცხვენდენ. ბევრს, ათასნაირ გაჭირვებას გაუძღეს „პიონერებმა“ და ჯული არ წაიხდინეს, საქმეს უფრო და უფრო გულიანათ მოეპყრენ და საქმეც თანდათან გაუმჯობესდა. წლის დამლევს 74 წევრი იყო როჩდელის მომხმარებელ საზოგადოებაში და შეიდას თუმანზე მეტი საქონელი აღმოჩნდა წლის განმავლობაში გაყიდული.

„როჩდელის პიონერებს“ თავის ამხანაგობის წესდების ძალით შეეძლოთ არა მარტო მომხმარებელ საზოგადოებათა, არამედ მწარმოებელ ამხანაგობათა დაარსებაც. ამიტომ 1850 წ. ახალგაზრდა კოპერატივმა გახსნა წისქვილი, რომლისთვის გადასდო 400-600 გირვ. სტერლინგი, ე. ი. ოთხი ექვსი ათას მანეთამდე. პირველ ხანებში წისქვილის საქმე ვერ წავიდა კარგათ; „პიონერებს“ საწარმოვო ფული არ ყოფნიდათ,

მიმართეს ნისიათ ხორბლის გამოტანას, ნისიათ კი ცუდ ხორბალს აძლევდნენ, ფქვილი ცუდი გამოდიოდა და არავინ ყიდულობდა. ამის გამო საზოგადოებამ 5000 მან. იზარალა. მაგრამ დიდხანს არ გაგრძელებულა ასეთი გარემოება. წევრების ენერგიულმა შრომამ გამოაკეთა საქმეები და 1852 წ. წისკვილმაც 1000 მან. წმინდა მოგება დატოვა *).

რაც დრო მიდიოდა, „როჩდელელ პიონერების“ საქმე თანდათან ვითარდებოდა, საზოგადოებაში ახალი წევრები ეწვრებოდნენ და საზოგადოება თანდათან იზრდებოდა. დღეს როჩდელის მომხმარებელ საზოგადოებაში 13 ათასზე მეტი წევრია, მათი სავაჭროები ორ მილიონ მანეთზე მეტს საქონელს ყიდიან წლიურათ და სამ მილიონ მანეთზე მეტი საკუთარი ქონება აქვთ შექმნილი **). მომხმარებელი საზოგადოება აწვდის წევრებს საქმელ-სასმელს, ტანსაცმელს და ბინას კარგათ ყოფნობის დროს, ეხმარება ავთომყოფობისა და უმუშევრობის დროს, აზღვევს წევრებს და მათ ქონებას, საშვალებას აძლევს მიიღოს განათლება და ეხმარება სიკვდილის შემდეგაც რიგინათ იქმნენ დამარხული.

კოოპერაციის დიდებულმა მამათმთავარმა რ. იაუნმა თავისი მაგალითით უანდერძა კოოპერატორებს, რომ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ ხალხის განათლებას. ამ მხრივაც ჩინებულათ ასრულებს დღეს როჩდელის მომხმარებელი საზოგადოება თავის დანიშნულებას. თავიდანვე მოგების $2\frac{1}{2}\%$ როჩდელელი კოოპერატორები განათლებისათვის დებდნენ. ამნაირათ დიდ თანხას მოუყარეს თავი და დღეს იმათ აქვთ საკუთარი შკოლა, წიგნთსაცავი და სამკითხველო. შკოლაში 450 ბავშვზე მეტი სწავლობს, წიგნთსაცავში 17,318 ცალი წიგნი აწყვია, ხოლო სამკითხველო შედგება ერთ დიდ დარბაზისა და 19 პატარა ოთახისაგან. აქ იპოვით ყოველგვარ

*) И. Озеровъ „Общества потребителей и т. д.“ გვ. 18.

***) В. Θ. Тотоміанць „Формы раб. движенія“ 160 გვ.

ჟურნალ-გაზეთს, როგორც ინგლისურს, ჩსე უცხოეთიდან გამოწერილს; იპოვით ბევრ სამეცნიერო ხელსაწყოებსაც, როგორცაა ტელესკოპი, მიკროსკოპი და სხვ. მაგრამ ამასაც არ სჯერდება საზოგადოება იმას აქვს ბევრი სტიპენდიებიც, რომ ზოგ წევრს შეძლება მისცეს უნივერსიტეტში განათლების მიღებისა; საზოგადოება მართავს საღამოებს, წარმოდგენებს, ლექციებს, ექსკურსიებს, კურსებს და სხვ. *)

ასეთი ბოლო მოყვა 28 როჩდელის საწყალ ფეიქართა დაწყებულ პატარა საქმეს. დღეს ისინი სამართლიანათ ითვლებიან თანამედროვე კოოპერაციის მამათმთავრებათ და ყიელა ხალხის მეგობრები პატივსა სცემს მათ ხსოვნას. 1902 წ. მანჩესტერში გაიმართა კონგრესი დედამიწის ყოველ კუთხიდან ჩამოსულ კოოპერატორებისა. აქ იყვენ დეპუტატები საფრანგეთიდან, გერმანიიდან, იტალიიდან, ამერიკიდან და სხვ. რადიდების მნახველები არ იყვენ ისინი და დიდებულ ქალაქ მანჩესტერსაც არ შეეძლო მათი გაკვირვება. მაგრამ ისინი გულის ფანქალით გაემგზავრენ როჩდელში, ამ პაწია ქუქყიან ქალაქში, რომ აქ ენახათ ის ქოხი, საიდანაც პირველათ გამოაშუქა კოოპერატიულ მოძრაობის სხივმა, რომელიც მოედო მთელ დედამიწას და ახლა სულ სხვა და სხვა ქვეყნის, ტომის და სარწმუნოების წარმომადგენელები შეყარა ერთათ, ერთ საზოგადო საქმეზე მოსალაპარაკებლათ. ამ ქოხის ნახვით თითქოს უნდოდათ იმათ ეთქვათ ქვეყნისთვის: აი პატარა როჩდელელ პიონერების ქოხი და აი ჩვენც, მათი შვილები, რომელნიც წარმომადგენელნი ვართ ათასი კოოპერაციების, სადაც მილიარდების საქონელი აწყვია; სულ ორმოცდა ათი წლის განმავლობაში ასეთი ნაყოფი გამოიღო კოოპერაციამ, რაღა ექნება, როცა კიდევ ორმოცდა ათი წელი გაივლისო!?!...

„როჩდელელ პიონერების“ მაგალითმა ბევრი გაიტაცა; განსაკუთრებით კოოპერაცია მოედო ინგლისს. ელვის სის-

*) И. Озеровъ „Общества потребителей и. т. д.“ 16-17 გვ.

წრფით აქა-თუ იქ არსდებოდა შრომმარტებელი თუ მწარმოებელი საზოგადოებანი, რომელნიც თავის მოქმედებას საფუძვლათ „როჩდელელ პიონერების“ პრინციპებს უდებდენ. არ დარჩენილა კუთხე ინგლისში, რომ კოოპერაციის შუქს არ შეეჭყიტოს. 1905 წ. მთელ ინგლისში ითვლებოდა 1701 საზოგადოება, რომელშიც 4.116.127 წევრი იყო, ე. ი. მთელი ინგლისის მცხოვრებთა მეოთხედი. ამავე დროს ამ საზოგადოებებში ეწყო 290 მილიონ მანეთის საწევრო თანხა და საზოგადოებანი ათას მილიონის საქონელს ატრიალებდენ წელიწადში*).

ინგლისის კოოპერატივები არ არიან ერთ გვარი; მსგ, მაგალითათ, 1700 კოოპერაციიდან 1405 მომხმარ. საზოგადოებაა, 125 სასოფლო სამეურნეო, ხოლო 170 მწარმოებელი. არიან აქ აგრეთვე საკრედიტო კოოპერატივებიც, დამზღვევი კოოპერაციები და სხვ. მაგრამ დედაბოძს ინგლისის კოოპერატიულ მოძრაობისას წარმოადგენენ მომხმარებელი საზოგადოებანი. ყველა გვარის საზოგადოებანი მჭიდროთ არიან შეკავშირებული ერთი მეორეზე, როგორც ნივთიერთ, ისე ზნეობრივათ.

ზნეობრივი კავშირი ინგლისის კოოპერატივებისა გამოიხატება იმაში, რომ ისინი ხელს უწყობენ კოოპერაციის იდეიურ მხარეს, ეწევიან ფართე პროპაგანდას კოოპერაციის მნიშვნელობის შესახებ, შეერთებულის ძალით ხელს უწყობენ საზოგადო განათლების საქმეს და სხვ. ამ მიზნის მისაღწევათ ინგლისის კოოპერატივები შეკავშირებული არიან „კოოპერატიულ კავშირში“, რომელიც დაარსებულია 1869 წ. და ახლა აკავშირებს ყველა კოოპერატივთა 93⁰/₁₀₀ ეგ „კავშირი“ სათავეში უდგას განათლების საქმეს საზოგადოთ და კერძოთ სპეციალურათ კოოპერატიულ საქმის შესწავლას. მოგვხსენებათ, რომ ინგლისში სახელმწიფოც ბევრს ზრუნავს საზოგა-

*) Б. Торгашевъ „Потребит. Ова на Запад“ стр. 12-13.

დო განათლებისათვის. ამიტომ „კოოპერატ. კავშირი“ უფრო მეტ ყურადღებას კოოპერაციის შესწავლას აქცევს. ამ მიზნით კავშირს აქვს განსაკუთრებული შკოლები, სადაც გადიან პოლიტიკურ ეკონომიას, სახელმწიფო უფლებას და სხვ. საზოგადოებრივ მეცნიერებას, ხოლო განსაკუთრებით კი კოოპერაციას სწავლობენ. „კავშირთან“ არსებობს განსაკუთრებული კომისია, რომელიც ცთის მსურველთ და მერე ღიპლომებს აძლევს კოოპერატივებში სხვადასხვა ადგილების დასაქვრათ. 1902 წ. ამ კომისიას გამოუცთია 3486 კაცი. გარდა ამისა „კავშირს“ აქვს რამდენიმე სტიპენდია უმაღლეს სასწავლებლებში. კავშირი ხშირათ მართავს ლექციებს, ექსკურსიებს, წარმოდგენებს, სცემს გაზეთს და სხვ. „კავშირთან“ არსებობს მუზიკალური და მომღერალთა საზოგადოებანი და სხვ., სტატისტიკური ბიურო, რომელიც კრებს ცნობებს კოოპერაციის შესახებ და სხვ. და სხვ.

1905 წ. ინგლისის კოოპერატივებს დაუხარჯავთ განათლებახე 832.660 მან *) და ამაზე მეტს წელიწადში ზოგი პატარა სახელმწიფოც კი ვერ დახარჯავს!

მართო ეს ფაქტი მქერმეტყველურათ ამტკიცებს ინგლისის კოოპერატივების განსაცვიფრებელ სიძლიერეს. მაგრამ განსაკუთრებულ ყურადღებას ინგლისში იქცევს კოოპერატიულ საზოგადოებათა ნივთიერათ შემაკავშირებელი დაწესებულებანი: ინგლისის და შოტლანდიის „ნარდათ მყიდველი საზოგადოებანი“ (Cooperative Wholesale society). ამ ორი დაწესებულების წყალობით ინგლისის კოოპერატორები ღღეს თითქმის სრულიად გვერდს უვლიან ვაჭრებსაც, კერძო მუქარხნებსაც და სხვა კაპიტალისტურ დაწესებულებებს. „ინგლისის ნარდათ მყიდველი საზოგადოება“ — ერთ უდიდეს წარმოებათ ითვლება მთელ დედამიწის ზურგზე*). 1902 წლის

*) В. Торгашевъ «Потребит. О-ва на западѣ» гз. 15.

**) Г. Давидъ «Соціализмъ и кооперат. движеніе» 41 гз.

განმავლობაში ამ „საზოგადოებაში“ 183 975.090 მან. მეტი საქონელი დატრიალებულა. აქიდან მეხუთედი სულ საკუთარ ქარხნებში იყო დამზადებული. „საზოგადოებას“ აქვს სამი წაღების საკერავი ქარხანა, რომელთაგან ერთში 2500 მუშაზე მეტი მუშაობს, ორი სანთლისა და საპნის ქარხანა, ერთი ტკბილეულობისა და კონფექტების, ორი ქარხანა შოკოლადისა და „პეჩენიების“, ერთი სამანუფაქტურო საქონლის ქარხანა, ერთი სააფთიაქო საქონლის, ორი ტანსაცმელის, ორი თეთრეულისა, მრავალი წისქვილები, ორი ხილის ბაღი, ერთი თამბაქოს ქარხანა და უღიადესი მთელ დედამიწის ზურგზე ჩაის სავაჭრო, სადაც 500 კაცი მუშაობს და 20 მილიონ მარკის*) (დაახლოებით 9.200.000 მან.) ჩაი დატრიალდება წელიწადში. გარდა ამისა, „საზოგადოებას“ აქვს წარმოება უცხოეთშიაც. მაგალითათ, დანიაში აშენებს ლორებს, ავსტრალიაში (სიდნეი) აქვს კოკოსის ზეთის ქარხანა, ცვილონზე — საკუთარი ჩაის პლანტაციები. საზოგადოებას. საკუთარი ფლოტიც კი ყავს: იგი შესდგება შვიდი გემისაგან. ინგლისისა და შოტლანდიის „ნარდათ მყიდველ საზოგადოებაში“ ერთათ 13 ათას კაცზე მეტი მუშაობს**).

აქ საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ მუშების მდგომარეობა ინგლისის კოოპერატიულ დაწესებულებებში გაცილებით უფრო კარგია, ვინემ კერძო წარმოებაში: უმეტეს ნაწილათ მუშები კოოპერატიულ დაწესებულებაში მუშაობენ მ საათს, იღებენ კარგ სამუშაო ქირას, არიან კარგ სანიტარულ პირობებში და სარგებლობენ ყოველწლიურ თავისუფლებით დასაჯვენებლათ...

ინგლისის კოოპერაციებს აქვსთ საკუთარი ბანკი, სადაც ინახავენ როგორც თავისუფალ ფულს, ისე საჭიროების დროს

*) მარკა უდრის 46 კაპ.

**) Г. Давидъ „Соціализмъ и кооперат. движеніе“ 41-42 зғ.

სესხიც გამოაქვთ. 1902 წლის განმავლობაში ამ ბანკში დატრიალებულა 846 მილიონი მანეთი*).

ასეთია ინგლისის კოოპერატივების განმანათლებელი და კომერციული საქმიანობა. როგორც მდიდარი დაწესებულებანი, ინგლისის კოოპერატივები ხშირათ ქველმოქმედებასაც ეწევიან და მით საზოგადოების ყურადღებასა და თანაგრძნობას უფრო და უფრო იმსახურებენ. მაგალ., 1892 წ., როცა ინგლისის საშინელ კრიზისს განიცთიდა, „ინგლისის ნარდათ მყიდველ საზოგადოებამ“ 20 ათასი მანეთი გადასდო გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილთა დასახმარებლათ; ქვანახშირის მალაროებში (ტორნეილში) დაშავებულთა სასარგებლოთ ამავე საზოგადოებამ გადასდო 5000 მანეთი და სხვ. 1893 წ. შოტლანდიის „საზოგადოებამ“ დაარსა ნაავათმყოფარ და დასუსტებულ პირთათვის თავშესაფარი, რომლის გახსნის დროს „საზოგადოების“ თავჯდომარემ აღნიშნა თავის სიტყვაში, რომ ინგლისის კოოპერატიულ მოძრაობის ისტორიაში დგება ხანა, როცა კომერციული ინტერესების მაგიერ პირველ ადგილზე კაცთმოყვარეობა გამოდისო. „ჩვენ დავამტკიცეთო, დაათვა იმან თავისი სიტყვა, რომ კოოპერატორებს აქვსთ მარტო ჯიბე, კი არა, არამედ გულიცო“ (**).

ინგლისის კოოპერატივები, არამც თუ ყოველივე პარტიის გარეშე, დგანან, არამედ, განსაკუთრებით ამ უკანასკნელ დრომდის, სრულიად არ იყვენ დაინტერესებული პოლიტიკით. უპარტიოებამ, ყოველივე პარტიის გარეშე დგომამ, დიდი სარგებლობა მოუტანა ინგლისის კოოპერაციას. საუბედუროთ, ამასვე ვერ ვიტყვით პოლიტიკაში სრულ ნეიტრალობის შესახებ. კოოპერაციას ბევრი მტრები ყავს, განსაკუთრებით საზოგადოების სამრეწველო წრეებში. ესენი სარგებლობდნ მუდამ ინგლისის კოოპერატივების ნეიტრალობით და პარლა-

*) Г. Торгашевъ „Потребит. О-ва на западъ“ 1903.

**) И. Озеровъ „Общества потребителей, и т. д.“ 22 83-

მენტში თუ ქალაქის გამგეობებში კოოპერაციის შემავიწროებელი კანონები გაყავდათ. მან ამ ბოლო დროს თვალი აუღო ილა კოოპერატორებს და დაარწმუნა ისინი სრულ ნეიტრალიტეტის უვარგისობაში და, რამდენათ ახლა ისინი გამოდიან თავის ინტერესების დასაცავად წარმომადგენლობითი დაწესებულებებში, იმდენათ უმჯობესდება კანონმდებლობაც და საზოგადოთ „უფლების მატარებელთა“ დამოკიდებულა კოოპერაციისთან. თუმცა, ესეც უნდა სთქვას კაცმა, რომ თავისუფლების მოყვარულ ინგლისში ვანსაკუთრებული შევიწროება კოოპერაციას არ გამოუტონა ..

ჩვენ შედარებით დიდხანს შევჩერდით კოოპერატიულ მოძრაობაზე ინგლისში. ინგლისი, არამც თუ აკანია კოოპერატიულ მოძრაობისა; როგორც წინათაც ვსთქვით, ინგლისის კოოპერაცია დღესაც თითოთ საჩვენებელია ყველა ქვეყნის კოოპერატორებისათვის. მხოლოდ „როჩდელის პიონერთა“ მაგალითის შემდეგ პოვა კოოპერაციამ ნაყოფიერი ნიადაგი ფრთების გასაშლელათ მხოლოდ „როჩდელის პიონერთა“ ცნობილი პრინციპები, რომელიც სრულათ დაცულია ინგლისის კოოპერატივებში, ასულდგმულებს დღესაც ყველა ქვეყნის კოოპერატიულ საზოგადოებებს.

ახლა ჩვენ გადავიდეთ პატარა ბელგიაში.

ამ პაწია სახელმწიფოში დღეს 1800 სხვადასხვა გვარი კოოპერატივია, რომლებშიაც 200 ათას წევრზე მეტი ითვლება.

თუ ინგლისელი კოოპერატორები ნამეტან შორს არიან პოლიტიკიდან საზოგადოთ, ბელგიელი კოოპერატორები, სამაგიეროთ, არამც თუ წინააღმდეგი არიან ნეიტრალიტეტის, აქ კოოპერაცია მჭიდროთ შეკავშირებულია მუშათა სოციალისტურ პარტიასთან და მხოლოდ ზოგ ადგილს კათოლიკურ სამღვდელთაგანის გავლენის ქვეშ იმყოფება.

ამ გარემოებამ თავისი განსაკუთრებული ელფერი დასდო კოოპერატიულ მოძრაობას ბელგიაში. ასე, მაგალითათ, ვისაც უნდა კოოპერაციის წევრი გახდეს, იგი უნდა ჩაეწეროს ან მუშათა სოციალისტურ ან კათოლიკეთა პოლიტიკურ პარტიაში.

ამ ორ პარტიაში გამარჯვებული მუშათა პარტია რჩება; ამიტომ სოციალისტური კოოპერატივები უფრო მრავალ რიცხვოვანია: 200 ათასი წევრიდან 120 ათასი მუშათა კოოპერატივების წევრებათ ითვლებიან. ბელგიის მუშათა პარტია, რა თქმა უნდა, ამ ფაქტს უყურადღებოთ არ ტოვებს; აქაურ მოღვაწეთა აზრით, მუშათა პარტიის განვითარებას ბელგიაში ძლიერ დიდ სამსახურს უწევენ კოოპერატივები...

კოოპერაციის არსებობა ბელგიაში თვალსაჩინო შეიქმნა მხოლოდ ამ ოცი-ოცდაათი წლის წინათ. მართალია, ამ დრომდისაც არსებობდნენ აქ მომხმარებელი საზოგადოებანი, მაგრამ ისინი ფებს ვერ იკიდებდნენ და მთელი მათი ისტორია ამ დრომდის არის „ისტორია მათი დამარცხებისა“^{*}). ბელგიის კოოპერაციის ზრდა და განვითარება იწყება განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ქ. გენტში დაარსდა (1880 წ.) მომხმარებელი ამხანაგობა „ვინ“ (Vooruit). ამხანაგობის ძირითად თანხას შეადგენდა ორი ათასი ფრანკი^{**}) (750 მანეთამდის), რომელიც ფეიქრების ადგილობრივ კავშირმა ასესხა საქმის მეთაურებს. ამხანაგობამ ვაჭრობა დაიწყო პურით. ერთს პატარა სახლში გახსნეს ფურნე, ხოლო მის გვერდში საკრებულო დარბაზი, წიგნთსაცავი და სტამბა. ვაჭრობა სწარმოებდა ნალდზე, სარგებელი უნდა გაეყოთ იმის მიხედვით, თუ ვინ რამდენს ივაჭრებდა („როჩდელის პრინციპები“).

მომხმარებელ ამხანაგობას აღორძინებისათანავე დაუახლოვდა მუშათა პარტია, ამხანაგობის გახსნას დაესწრო მუ-

*1) Вандервельдъ и Дестрѣ „Соціализмъ въ Бельгіи“, 30 გ.

**1) ფრანკი უდრის 37 ხახ. კაპ.

შათა პარტიის წარმომადგენლები*)). ისინი ხელს უწყობდნენ მომხმარებელ ამხანაგობის დანიშნულების გავრცელებას ხალხში წვრილთა და ზეპირ პროპაგანდით. მალე გახვითიც გამოვიდა, რომელსაც მომხმარებელ ამხანაგობის სახელი ერქვა („Voruit“), განუწყვეტლივ ხთებოდა კრებები და სხვ. განსაკუთრებით ერთმა გარემოებამ ძლიერ შეუწყო ხელი ამ საზოგადოების საქმეს. იმ კუთხის მაღაროებში, ბორინაჟში, სადაც იმყოფებოდა ამხანაგობა „წინ“, მოხთა მუშების გაფიცვა. მუშებმა მოუმზადებლათ დაიწყეს გაფიცვა, ამიტომ ცოტა ხნის შემდეგ მათ საქმელი შემოაკლდათ; მაშინ „წინ“-ის წევრებმა თანაგრძობის ნიშნათ გაფიცულებს 10000 პური გაუგზავნეს. ამ შემთხვევამ ააღაპარაკა პრესა, საზოგადოება, მიიპყრო მთელი ბელგიის ყურადღება. რაც დრო გადიოდა „წინ“-ის მდგომარეობა თანდათან უმჯობესდებოდა, იგი თანდათან აღიდებდა საქმეს. მომხმარებელი საზოგადოება „წინ“-ს არსებობს დღესაც. ახლა იმას რამდენიმე განყოფილება აქვს. ღიდებულ ფურნის გარდა, სადაც კვირაში 7500 ფუთზე მეტი პური ცხვება, იმან დაარსა სხვა და სხვა სავაჭროები. „წინ“-ს აქვს შვიდი აფთიაქი, სადაც წამალი იყიდება ძლიერ იაფათ, შეკერილ ტანსაცმელისა და ფეხსაცმელის სავაჭრო, სანახშირე, მშენებელი რესტორანი, სადაც ყველაფერს იშოვით მაგარ სასმელების გარდა, სამუსიკო და დრამატიული კურსები, კასა მუშების უმუშევრობისა, გაფიცვისა და უბედურ შემთხვევისაგან დასაზღვევი და საურთიერთო დამხმარე კასა; საავთმყოფო და სხვ. „წინ“-ის წევრს, თუ იგი ქალია, ორსულობის დროს შეუძლია ერთი კვირის განმავლობაში მიიღოს უფასოთ ყოველგვარი საქმელ-სასმელი და საჭირო საგნები. „წინ“-ი თავის წევრებს აძლევს პენსიას, მაგ. ვისაც 20 წლ. განმავლობაში წლიურათ ერთი მეორეზე 150 ფრანკის (56 მანეთამდის) საქონელი წაუღია, როცა ის 60 წლის გახთება,

*) И. Озеров, „Потребит. О-ва, и т. д.“ 84 стр.

ქალი იქნება თუ მამაკაცი სულ ერთია, ენიშნება პენსიად 120 ფრანკი (45 მანეთამდის) წელიწადში. ქმრის სიკვდილის შემდეგ ამ პენსიას იღებს ცოლი მთელ თავის სიცოცხლეშიც 1906 -- 1907 წელს „წინ“-ის ყოლია 194 პენსიონერი, რომელთაც უნდა მიეღოთ 20733 ფრანკი (7775 მანეთამდის)*).

მოზნარებელი საზოგადოება „წინ“-ს გახდა ბელგიაში მისაბად მაგალითათ. „წინ“-დან დაწყებული კოოპერაცია ბელგიაში თანდათან იზრდებოდა. განსაკუთრებით ყურადღებას „წინ“-ის შემდეგ იქცევს საზოგადოება „სახალხო სახლი“- (Maison du peupl). დაარსებული 1881 წ. ბრიუსელში. მისი ძირითად დაწესებულებასაც ფურნე შეადგენს. მაგრამ დღეს იქასაც ფურნის გარდა ათასი სხვა და სხვა გვარი დაწესებულებები აქვთ გახსნილი: რესტორანები, ყავახანები, კლუბები, წიგნსაცავ-სამკითხველოები და სხვ. იმდენათ დიდია დღეს „სახალხია სახლის“- ვაჭრობა, რომ მარტო ნახშირს წელიწადში 400 ათასი ფრანკისას (150.000 მ.) ყიდის. „სახალხო სახლს“- აქვს რამდენიმე განყოფილება, ზოგი ბრიუსელშივე, ზოგი ბრიუსელის გარეთ. 1899 წ. „სახალხო სახლმა“- ააგო შენობა და შიგ რამდენიმე თავისი დაწესებულება მოათავსა. ეგ შენობა იმას 1 ნახევარ მილიონი ფრანკი (ნახევარ მილიონ მანეთზე მეტი) დაუჯდა**).

ყველა სოციალისტური კოოპერატივები ბელგიაში შეკაზმირებული არიან. ამიტომ ესენი უფრო ძლიერნიც არიან. ვათოლიკეთა კოოპერატივები ვერ იქცევენ დიდ ყურადღებას. რაკი კოოპერატივთა უმრავლესობა მუშების ხელშია, ჭედმეტიც არის იმაზე ლაპარაკი, რომ მუშათა მდგომარეობა ამ კოოპერატივებში კარგი იქნება. უზრუნველყოფილია მ საათის სამუშაო დღე, კარგი სამუშაო ქირა, გიგიენური მოწყობილობა და სხვ. დიდ ყურადღებას აქცევენ აქაური კო-

*) В. О. Тотоміанць «Формы рабочаго движенія» 187 გვ.

***) Г. Давидъ „Соціализмъ и коопер. движеніе“ 44 გვ.

ოპერატივები უმუშევართა მდგომარეობასაც. გარდა ნივთიერ-
დახმარებისა, რომელსაც კოოპერატივები უჩვენენ იმათ, არსე-
ბობს რამდენიმე ქარხანა, მიჩნეული განსაკუთრებით უმუშე-
ვართათვის, ხოლო როცა უმუშევართა რიცხვი ძლიერ მატუ-
ლობს, ისინი მუშაობენ აქ მორიგეობით.

აუარებელ თანხას ხარჯავენ ბელგიელი კოოპერატივები
პოლიტიკურ აგიტაცია-პროპაგანდაზე. საჭიროების დროს ისი-
ნი ამ მიზნისთვის აჯ ზოგავენ არამცთუ საგანგებო თანხებს,
ხშირათ სათადარიგო თანხასაც... მართალი სიტყვა ბელგიის
გამოჩენილ მოღვაწემ ვანდერველდემ: „ბელგიის კოოპერატი-
ვები მუშათა პარტიის მეწველი ძროხები არიანო“.

მიუხედავად იმისა, რომ ბელგიის კოოპერაციაში უმთავ-
რეს როლს მუშათა სოციალისტური კოოპერატივები თამაშო-
ბენ, ესენი არ არიან გაყენილი ვიწრო პარტიულ მიუკა-
რებლობით. ისინი დიდს სიამოვნებით უახლოვდებიან სხვა
კოოპერატივებს და ეძებენ მათთან კავშირს, რომ ამით უფრო
და უფრო გააძლიერონ კოოპერაციის პოზიცია კაპიტალის-
ტურ წარმოებისა და თანამედროვე ვაჭრობის წინააღმდეგ,
საბრძოლველათ.

განსაკუთრებით ყურადღების ღირსია კოოპერატიული მოძ-
რაობა პაწია **დანიაში**. დანიის გლეხობა ერთს დროს მეტათ ღარი-
ბი და ბეჩავი, დღეს კოოპერაციის წყალობით მთელ დედამი-
წის ზურგზე ერთ მდიდარ და ეკონომიურათ თავისუფალ გლე-
ხობას წარმოადგენს. სულ რამდენიმე წლის განმავლობაში
მოხთა ეს საკვირველი ევოლიუცია დანიის გლეხის ნივთიერ
მდგომარეობაში...

თუ ინგლისის და ბელგიის კოოპერაციაში პირველ აღ-
გილზე დგას ქალაქის კოოპერაცია და მისი სარგებლობას
განსაკუთრებით ქალაქის ხელმოკლე ხალხი გრძნობს, დანიაში
უპირველეს ყურადღებას იქცევს კოოპერაცია სოფლათ და

ამიტომაც კოოპერაციის სარგებლობა აშკარათ დაეტყუა დანიის გლეხობას.

მიუხედავად იმისა, რომ დანიამ სახელი გაითქვა სასოფლო სამეურნეო მწარმოებელ საზოგადოებებით, დანიის კოოპერატივებში დიდი ადგილი უჭირავს მომხმარებელ საზოგადოებასაც. ამ რამდენიმე წლის წინათ მთავრობამ შეკრიბა სტატისტიკური ცნობები და აღმოჩნდა, რომ დანიაში სულ 845 მომხმარებელი საზოგადოებაა, იმათგან სოფელში 837 საზოგადოება 130331 წევრით, ხოლო ქალაქებში მხოლოდ რვა საზოგადოება 4633 წევრით.

დანიის კოოპერატივები „როჩდელის პრინციპებზე“ აგებული, როგორც ქალაქში, ისე სოფელშიაც. სოფელში კოოპერაცია დანიელებმა წინათ რძის მეურნეობაში შეიტანეს. პირველი მერძვეთა კოოპერაცია დაარსდა 1882 წ. ერთი სამეურნეო უკოლის მოსწავლის ახალგაზრდა შტილინგ ანდერსენის მეთაურობით. პირველ მაგალითს მოყვა სხვები. მერძვეთა ამხანაგობების დაარსებამ განსაკუთრებული სამსახური. გაუწია წკრილ მესაკუთრე გლეხებს. ესენი წინათ ერობოს ამზადებდნენ შინაურ საშვალეებით და ასე მომზადებული ერობო კი ძლიერ ცუდი ხარისხის გამოდიოდა ხოლმე. კოოპერაციის შემოღებით კი საშვალემა მიეცათ შეეძინათ მანქანები და ერობო, თუ სხვა რძის ნაწარმოები, საუკეთესო ხარისხის დაემზადებიათ. კოოპერაცია თანდათან მოედო დანიის სოფელს. ახლა დანიაში 1076 მერძვეთა ამხანაგობაა და შიგ 157537 წევრი ითვლება. 1906 წ. ყველა ამხანაგობებმა 4590 მილიონი გირვანქა რძე მოაგროვეს, რომლისაგან 176 მილიონი გირვანქა ერობო, 170 მილიონ კრონათ*) (დაახლოვებით 88 ნახ. მილიონ მანეთათ) ღირებული, დაამზადეს**).

*) კრონი უდრის 52 კაპ.

**) В. Θ. Тотоміанць „Сельскохозяйственная кооперация“

კოოპერატივებში დამზადებული ეროზო არც ერთი ნამცეცი არ რჩება გაუსაღებელი—გააქეთ უმთავრესათ ინგლისსა და საზარანგეთში—ისე კარგი ხარისხის არის იგი, თვითონ დანიის მცხოვრებნი კი ფინურსა და ციმბირელ ეროზოს ხმარობენ*).

მერძვეთა კოოპერატივებს მოყვა დანიაში სხვა გვარი კოოპერატივებიც. შესანიშნავია აქაური კოოპერატიული საყასბოები. ამათი რიცხვი უდრის 33; იმაში 91 ათასი წევრი ითვლება. ყველა საყასბოები შეკავშირებულია ერთს დიდ საზოგადოებაში. დანიაში დამზადებულ ღორის ხორცს (ლორს) დიდი გასავალი აქვს უცხოეთში და ყველგან ცნობილია იგი, როგორც საუკეთესო გემოისა და ხარისხის. 1906 წლის განმავლობაში ამ საყასბოებში 1.053.358 ღორი დაუკლავთ, რომლის ხორცი და ქონი ღირებულა 64.921.356 კრონათ. (33 ნახ. მილიონ მან. მეტი**).

საყასბოების შემდეგ დანიაში ყურადღებას იქცევენ მექათმეთა და მეკვერცხეთა საზოგადოებანი. დანიელი კოოპერატორები დიდ ყურადღებას აქცევენ კვერცხის ღირსებას. ამიტომ ისინი აჯარიმებენ ყველა იმ წევრებს, ვისაც მოტანილი კვერცხი ლაყუ ან ძველი გამოადგება. რომ კანტროლი გაუკეთონ ამ მხრივ წევრებს; დანიის მეკვერცხეთა ცენტრალური დაწესებულება თითოეულ კვერცხს ასვამს ნომერს წვერისას და იმ კოოპერატივისას, საიდანაც იგია მოტანილი. დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ კანტროლს. 1906 წელს დანიის კოოპერატივებმა გაყიდეს სულ 4.393.771 კრონის ($2\frac{1}{2}$ მილ. მანეთამდის) კვერცხი***].

დანიაში არსებობს აგრეთვე რამდენიმე კოოპერატივი მეზილეებისა, ნეხვის მყიდველთა, და სხვ. არ დარჩენილა, აინაირათ, სოფლის მეურნეობის არც ერთი უმნიშვნელო დარგი, რომელსაც არ შეხებოდეს კოოპერაცია.

*), Андыферовъ «Кооперация въ сельск. хозяйствѣ Германіи и Франціи», 6 გვ.

***) В. Тотоміанць „С.-хоз. кооперація.“ 187 გვ.

***). ibid.

საშინელის სისწრაფით იზრდება აქ კოოპერაცია და კოოპერაციის ზრდასთან ერთათ შატულობს დანიელ გლენის კეთილდღეობაც. დანიის მცხოვრებთა მეოთხედი დღეს კოოპერაციის წევრები არიან.

საფრანგეთში კოოპერატივები რიცხვით ბევრი, 2200 მდის აღის, მაგრამ წევრთა რიცხვი არ აღემატება 642 ათასს, რაც ისეთ დიდ სახელმწიფოზე, როგორც არის შედარებით საფრანგეთი, არ არის ბევრი, გარდა ამისა, კოოპერატივები საფრანგეთში დღემდის ვერ ღვანან დემოკრატიულ ნიადაგზე. კანონმდებლობა კოოპერაციის შესახებ ჩამორჩენილია. ასე, მაგალითათ, მომხმარებელ საზოგადოებას კანონის თანახმათ არ შეუძლია მიუიღოს საქონელი გარეშე პირს, თუ არა წევრებს. ადვილი წარმოსადგენია, რომ თუნდ ეს ერთი გარემოება რა საშინელ მუხბრუქს უჭერს მომხმარებელ საზოგადოებებს თავის მოქმედებაში. უმეტესი ნაწილი კოოპერატივებისა შესდგება საშუალო კლასის წარმომადგენელთაგან, წვრილი ბურჟუაზიისაგან. მაგალითათ, უდიდესი მომხმარებელი საზოგადოება პარიზში არის „სახელმწიფო დაწესებულებაში მოსამსახურეთა საზოგადოება“ („Assotiation cooperative des employes de l'Etat“). თუმცა ეს საზოგადოება ძლიერ კარგათ ვაჭრობს — მისი დღიური შემოსავალ გასავალი ერთ მილიონ ფრანკს (ფ. ი. 375000 მანეთამდის) აღემატება — მაგრამ იგი, როგორც აქციონერული საზოგადოებანი ჩვეულებრივ, მისდევს მხოლოდ მოკებას, კოოპერაციის იდეური მხარეები კი მივიწყებულია. მუშათა მდგომარეობა აქ არაფრით განირჩევა მუშათა მდგომარეობიდან კერძო დაწესებულებაში. არც კულტურულ საქმეებზე ან რამე ასეთზე ზრუნავენ შაინცა და მაინც აქაური კოოპერატივები.

მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროს ეტყობა საფრანგეთშიც დემოკრატიული ხასიათის კოოპერატივების აღორძინება და მათი გავლენა თანდათან შატულობს.

პირველი კავშირი კოოპერატივებისა დაარსდა 1885 წ., ხოლო მეორე 1895 წ. ამათი მოქმედება ძლიერ ნაყოფიერია, განსაკუთრებით მეორესი („Bourse de cooperatives socialistes de frans“). ამ უკანასკნელ კავშირში შედიან ყველა სოციალისტური კოოპერატივები, რომელნიც ამ ბოლო დროს არსდენ ბიან საფრანგეთში. ამიტომ აქ კოოპერაციის იდეური მხარეც არ არის მივიწყებული. მთელი მოგების $\frac{2}{3}$ ნაწილს კავშირი აგიტაციაზე ხარჯავს, მხოლოდ მოგების $\frac{1}{3}$ ურიგდება წევრებს. აქ მუშებიც კარგ პირობებში არიან შედარებით: 8 საათის სამუშაო დღე, ქირის მომატება და სხვა. მუშები ძლიერ დაინტერესდებიან ამ კოოპერატივებში და ახლა ესენიც ცთილობენ თავის წარმომადგენლების საშუალებით პარლამენტში გაგზავნა იქონიონ კოოპერაციის შესახებ კანონმდებლობის გასაუმჯობესებლათ. *)

ამ ბოლო დროს ფებს იკიდებს საფრანგეთში მევენახეთა და ღვინის დამყენებელთა კოოპერატიული ამხანაგობანი და მეტათ თავისებური კოოპერაციები პურის მცხოვრებლთა ანუ კოოპერატიული ფურნეები.

კოოპერატიულ ფურნეს ჩვენ ხშირათ ვხედავთ ქალაქებში (გაიხსენეთ თუ გინდ ბელგია), მაგრამ სოფელში ეგ იშვიათი მოვლენაა. მერე სოფელშიაც კი დიდ საქიროებას წარმოადგენს იგი, განსაკუთრებით საფრანგეთში, სადაც პურის დაცხოება მამაკაცის მოვალეობაა. მამაკაცს კი ხშირათ, განსაკუთრებით ზაფხულში, ათასი სხვა მოვალეობაც აწევს კისერზე, ამიტომ იგი პურის დასაცხოებათ კვირაში ერთხელ იკლბის ხოლმე. ამის გამო ხშირათ ერთი კვირის, ათი დღის, დაცხოებილ პურსაც სჭამენ გლეხის ოჯახში. ასე იქცევიან ღარიბები აგრეთვე ხარჯის შესამცირებლათაც: რაკი ერთხელ გააჩაღებენ ცეცხლს, ცთილობენ, რაც შეიძლება მეტი პური დააცხონ. ყოველ დღე ქურისა და ფურნის გახურება კი ხელმოკ-

*) Торгашевъ. „Потребит. О-ва на Западѣ“ 21-28 გვ.

ლე კაცისათვის ძნელი ასატანია. რომ ძველი და გამხმარი პურის ქამა თავიდან აიცილოს, ზოგი ხორბალს ყიდის, ხოლო საჭიროების დროს ცოტა-ცოტათი ყიდულობს კერძო ფურნეში გამომცხვარ პურს ან პირდაპირ უცვლის მეფურნეს ხორბალს გამომცხვარ პურში. ასეთი აღებ-მიცემობა კი სრულიად არ იყო ხელსაყრელი გლეხებისათვის, ვინაიდან კერძო მეფურნეები სარგებლობდნ მათი მდგომარეობით და პურს ძლიერ უმატებდნ ფასს, ხორბალს კი წინააღმდეგ აიაფებდნ. ხშირათ კონკურენციის მოსასპობათ ახლობელ სოფლის მეფურნეები ხელი ხელ ჩაკიდებული მოქმედებდნ. ამ გარემოებამ დაბადა ფრანგის გლეხებში აზრი კოოპერატიულათ პურის დაცხობისა. წინათ ხორბალს ყიდულობდა ვაჭარი, მიყიდიდა მეორე ვაჭარს, მესამე ფქვავდა, ფქვილს მეფურნე ყიდულობდა და პურს აცხობდა. ათის ხელში გამოვლილი ხორბალიდან გაკეთებულ პურს, რა თქმა უნდა, იაფათ ვეღარ იყიდია ხორბალის გამყიდველი გლეხი. დღეს ხორბალი გლეხს პირდაპირ კოოპერატიულ ფურნეში მიაქვს. აქვე ფქვავენ, აქვე აცხობენ და გლეხს პურს უბრუნებენ. ასეთი კოოპერაციის სარგებლობა ისე თვალსაჩინო შეიქმნა საფრანგეთის გლეხებისათვის, რომ სულ მოკლე ხანში 836 ამხანაგობა დაარსდა სოფლათ და შიგ 176,166 წევრი ითვლება, რომელნიც აღწერილ საშვალეებით ღებულობენ ყოველ დღე საჭირო პურს *).

კოოპერატიული მოძრაობა გერმანიაში დაიწყო უმთავრესათ საკრედიტო ამხანაგობათა ანუ სახალხო კასების დაარსებით. ეს მოხთა გასულ საუკუნის ნახევარში, ე. ი. იმ დროს, როცა მსხვილი წარმოება თანდათან იზრდებოდა გერმანიაში და ძველ წარმოების ფორმას, ხელოსნის შრომას, ნიადაგი ეკარგებოდა. ხელოსნები ხედავდნ, რომ კაპიტალი შეიქმნა

*) В. Θ. Тотоміанць „С.-хоз. Кооперация“ 66 გვ.

დიდი მამოძრავებელი ძალა: მხოლოდ იმას შეეძლო კონკურენცია გაეწია სხვებისათვის საქონლის დამზადებაში, ვისაც მეტი კაპიტალი ქონდა, ბევრი კაპიტალის პატრონს შეეძლო გაეიფეთებია სიქონელი და მუშტარი მოეზიდა და სხვ. ისინი კი მოკლებული იყვნენ ამ ჯადოსნურ ძალას — თითოეულ იმათგანს არც საკუთარი კაპიტალი ქონდა, არც ნდობა გარეშე პირებიდან ფულის სასესხებლათ. ამიტომ იმათში დაიბადა აზრი, რომ შეკავშირებულიყვნენ და საურთიერთო ხელშეკრულობა დაედვათ, ამით ისინი მოიპოვებდნენ კაპიტალს, რადგან ჯერ ერთათ შეგროვდებოდა მათი წვრილ-წვრილ თანხები და მერე კავშირი უფრო სანდოციქმნებოდა გარეშე პირებისათვის ფულის გასასესხებლათ, ვიდრე კერძო ხელოსანი რაკი კაპიტალს იშოვიდნენ, ხელოსნებს შეეძლოთ გამკლავებოდნენ მსხვილ მექარხნებს. ამ აზრის განსახორციელებლათ ხელოსნები შეუდგნენ საურთიერთო დამხმარე, შემნახველ გამსესხებელ კასების, დაარსებას. ამ იდეის პირველი გამომხატველი, მისი მედგარი მქადაგებელი და პრაქტიკული ხელმძღვანელი იყო გერმანელი მოსამართლე ლიბერალი შულცე-დელიჩი. ბევრს გაუგონია ალბათ იმის სახელი, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ იმისა და გამოჩენილ მოღვაწის ფ. ლასალის შუა საშინელი პოლემიკა იყო ერთ დროს ამტყდარი გერმანიაში. ფ. ლასალმა თავისი შეუბრალებელ კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა შულცე დელიჩის შეხედულებანი, როგორც თავისი პოლიტიკურ მოწინააღმდეგისა. მაგრამ არავინ იფიქროს, რომ მას სრულიად დაეგმოს შულცე დელიჩის ღვაწლი. ლასალი, მიუხედავად თავისი სიმკაცრისა პოლიტიკურ ასპარეზზე, დიდ პატივს სცემდა შულცე დელიჩს, როგორც გერმანიის ამხანაგობათა მამათმთავარს და სამაგალითო მუშაკს. „ის ერთათ ერთი წევრია თავის პარტიის — პროგრესი!-ტთა პარტიის, რომელმაც რამე მაინც გააკეთა ხალხისთვისო — სწერს ლასალი შულცეს შესახებ — და მით უფრო პატივის ღირსია იგი! თავისი დაუღალავ მოღვაწეობით ის ძლიერ მძიმე დროში და

მარტოდენ საკუთარ ძალღონის საშვალეებით გახთა მამა და დამაარსებელი გერმანიის ასოციაციებისა და ისეთი მუჯღლუგუნი კრა ამ საქმეს, რასაც დიდი მნიშვნელობა ქონდა ამ საქმისთვის შემდეგში. ვსწერ ამას ადვსილა მისდამი გრძიზრით სრული ჰატივისტებისა, და ხელს ვართმევ იმას ნიშნათ მადლობისა ასეთ ღვაწლისთვის, თუმცა თეორეტიული მოწინააღმდეგენი კი ვართ ჩვენი ერთი მეორის“ *).

ამნაირათ ჯერ შულცე დელიჩის (1850 წლიდან) და მერე რაიფეიზენის (1862 წლიდან) ინიციატორობით და მოღვაწეობით გერმანიაში დაარსდა მრავალი საკრედიტო კოოპერატივები. საკრედიტო კოოპერატივებს კი თანდათან მოყვა სხვა რიგი კოოპერაციებისა. ჯერ ხელი მიყვეს ხელოსნებმა საერთო ძალით ნედლი მასალის შეძენას, მერე მანქანების ყიდვას, დამზადებულ საქონლის კოოპერატიულათ გაყიდვას და სხვ. პირველათ კოოპერაცია ვრცელდებოდა მარტო ხელოსნებში, მერე იმან სოფელშიაც იჩინა (გლენებში) თავი, ხოლო გერმანიის ქალაქების განვითარებასთან ერთათ ქალაქის მუშებშიაც; ახლა გერმანიაში ყოველნაირი კოოპერატივები არსებობენ. მომხმარებელ საზოგადოებებს გერმანიაში უსწრო სახალხო კასებმა და სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებებმა. ამიტომ უკანასკნელ დრომდის ეს კოოპერატივები იქცევდენ გერმანიაში განსაკუთრებულ ყურადღებას. და დღესაც დანიის შემდეგ თითქმის არც ერთ ქვეყანაში გლენები ისე მჭიდროთ არ არიან შეკავშირებული კოოპერაციაში, როგორც გერმანიაში. მთელი გერმანიის გჯეხობის ნახევარი შედის წევრათ სხვადასხვა კოოპერატიულ საზოგადოებებში **).

I იანვარს 1907 წ. გერმანიაში ითვლებოდა სულ 22131 კოოპერატიული ამხანაგობა, რომელშიაც თითქმის ოთხი

*) Соч. Ф. Лассаля, т. 2 („Гласный отвѣтъ“... Изд. Глаголева, 63—64 г.

*) იხ. ვ. თოთომიანცის მოხსენება „Труды I Всероссийск. Кооперат. Съезда“ გვ. 13.

მილიონამდის წევრი იყო *). ყველა კოოპერატივებზე მეტი საკრედიტო ამხანაგობებია (15108 ამხანაგობა—ორ მილიონზე მეტ წევრით **). ეს აიხსნება იმით, რომ კოოპერატიული მოძრაობა გერმანიაში დიდხანს იმყოფებოდა შულცე-დელიჩისა და რაიფეიზენის გავლენის ქვეშ, რომელნიც კოოპერაციის ამ ფორმას დიდ ყურადღებას აქცევდნენ. მაგრამ ამ ბოლოს მომხმარებელი საზოგადოებანიც, რაკი თავი იჩინეს, დიდის სისწრაფით მიდიან წინ (2658 საზოგ. ერთ მილიონზე მეტი წევრით ***) როგორც ქალაქში. ისე სოფელშიაც.

დღეს გერმანიის კოოპერატივების უმრავლესობა რამდენიმე კავშირშია შეერთებული. ერთი იმათგანი თავს უყრის უმთავრესათ მომხმარებელ საზოგადოებებს. ეს არის „ცენტრალური კავშირი გერმანიის მომხმარებელ საზოგადოებებისა“. იმაში 1907 წ. 1 იანვრისათვის, როგორც ამ კავშირის ანგარიშიდან სჩანს შედიოდა 879 საზოგადოება 683406 წევრით. ეს კავშირი წარმოადგენს ზნეობრივ ცენტრს გერმანელ კოოპერატივებისას. იგი ხელს უწყობს კოოპერაციის განვითარებას, როგორც პოოპაგანდით, ისე პრაქტიკულ დახმარებითაც; სცემს რამდენიმე გაზეთს, რომელთაგან ზოგი ძლიერ ბლომათ სალდება. მაგალ., გაზ. „სახაღზო კოოპერატიული ფურცელი“ 1908 წ. სალდებოდა 210—230 ათასამდე ცალი და მეტი. „კავშირი“ სცემს ბევრ წიგნებს, შეიძინა საკუთარი სტამბა და სხვ.***).

მეორე კავშირია „საზოგადო კავშირი სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობათა“. აქ უმთავრესათ თავს იყრის საკრედიტო კოოპერატივები. იმაში 1328 ამხანაგობა ითვლება 685628 წევრით; იმათგან 51% წვრილი მესაკუთრენია, ხოლო წვრილ ხელოსანთა და მუშათა რიცხვი არ

*) Б. Торгашевъ «Потребит. О-ва на Западъ» 38—39 გვ.

**) ibid.

***) „Вѣстникъ коопераци“, I, 1909.

****) ibid.

აღმატება 25⁰/₀. 1328 საზოგადოებაში მომხმარებელი საზოგადოებაა 270.

„საიმპერიო კავშირი გერმანიის სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობათა“. ამასია უმეტეს ნაწილათ შედიან საკრედიტო ამხანაგობანი, რამდენიმე სასოფლო-სამეურნეო და შვეცნახეთა კავშირები, ხოლო მომხმარებელი საზოგადოებანი თითქმის სრულებით არ არიან ამ კავშირის წევრი. ამას გარდაც არიან გერმანიაში სხვა კავშირები კოოპერატივებისა, მაგრამ ჩვენ იმაზე აღარ შევჩერდებით. მივაქცევთ მხოლოდ მკითხველის ყურადღებას „გამბურგის ნარდათ მყიდველ საზოგადოებაზე“, რომელიც მოგვაგონებს ცნობილ ინგლისისა და შოტლანდიის ამ გვარსავე კავშირებს, მაგრამ არც ეს კავშირია ზევით დასახელებულ „ცენტრალურ კავშირსავით“ გავლენიანი. თვითონ „გამბურგის კავშირი“ ითვლება ცენტრალურ კავშირის წევრათ.

გერმანიის კოოპერატივები სულ პარტიულათ ნეიტრალურია, ე. ი. დგანან ყოველივე პარტიის გარეშე, თუმცა მუშათა პარტია დიდის ყურადღებით ეპყრობა გერმანიაში კოოპერაციას და ბევრი გამოჩენილი მოღვაწე მუშათა პარტიისა პირდაპირ აქტიურ მოღვაწეობას იღებენ ამ უპარტიო კოოპერატივებში.

გერმანიის მთავრობა ერთხანს ძლიერ მტრულათ უცქეროდა კოოპერატიულ მოძრაობას და ავიწროებდა იმას, მაგრამ თანდათან აქაც ვაუშჯობესდა კანონმდებლობა კოოპერაციის შესახებ (პირველი კანონი კოოპერაციის შესახებ გერმანიაში გამოიცა 1867 წ. *) და, თუ დღეს რაიმე დაბრკოლებას კი ხედავენ კოოპერატორები კანონმდებლობის მხრით, სხვადასხვა გზით ცთილობენ აუარონ იმას გვერდი. მაგალითათ, „გერმანიის მომხმარებელ ამხანაგობათა ცენტრალურ კავშირთან“ არსებობს წიგნის გამომცემელი ამხანაგო-

*) И Озеровъ «Общества потребителей и т. д.» 60-63.

ბა. მაგრამ კოოპერატივებს არა აქვთ უფლება გერმანიაში ასეთ ამხანაგობის დაარსებისა. ამიტომ ეს ამხანაგობა სწარმოებს კერძო კაცის სახელზე და ნაჩვენებია როგორც კერძო, კაპიტალისტური, დაწესებულება. სახელსაც ასეთს ატარებს: „ცენტრალურ კავშირის წიგნის გამომცემლობა გენრიხ კაუფმანისა და ამხ.“*). ასეთი საშვალებით უფლიან გვერდს გერმანიაში დამაბრკოლებელ მიზეზებს...

დიდის ნაბიჯებით შიდის წინ კოოპერატიული მოძრაობა იტალიაშიც, სადაც ყველა ფორმის კოოპერატივები მჭიდროთ შეკავშირებულა არიან ერთი მეორეზე და ყველაში „როჩდელის პრინციპებია“ გატარებული. იტალიის კოოპერატივებში გამაგრებული არიან უმთავრესათ სოციალისტები და სამღვდელოება, უკანასკნელნი განსაკუთრებით სასოფლო კასებში. მიუხედავთ ამისა, აქ სრულიად დაცულია უპარტიოების პრინციპი. განსაკუთრებით უპარტიო კოოპერატივების მომხრე არიან სოციალისტები, მიუხედავთ იმისა რომ ჯერ 1892 წ. (გენუაში) და მერე 1900 წ. იტალიის ს.-დემოკრატამ თავის პროგრამა მინიმუმშიაც კი შეიტანა მუხლი კოოპერაციის შესახებ**). სწინს იტალიელი სოციალისტები გრძნობენ, რომ პარტიულ და სარწმუნოებრივ ნეიტრალობას დიდი მნიშვნელობა აქვს კოოპერაციისათვის, ხოლო მათი პირდაპირ მიზანს კი ეს გარემოება სრულიადაც არ ვნებს.

1908 წ. 20-30 მაისს იტალიის ქალაქში რეჯიო-ემილიაში მოხდა კონგრესი იტალიელ კოოპერატორებისა. ამავე დროს კოოპერ. ლიგის ორგანომ «Cooperazite Italiano»-მ გამოაქვეყნა ცნობები, რომ იტალიის კოოპერატივთა კავშირში („ნაციონალური ლიგა იტალიის კოოპერატივებისა“) 1907 წ. დეკემბერში შედიოდა წევრათ 1454 სხვადასხვა კოოპერატივი

*) В. Торгашевъ „Потребит. О-ва на Западъ“ 45 გვ.

***) В. О. Тотоміандъ „Сельскохоз. Кооперация“ 11 გვ.

და 754 საურთიერთო დამხმარე საზოგადოება, ხოლო მთელ იტალიაში 1906 წ. 4168 კოოპერატივი ითვლებოდა*).

მომხმარებელ საზოგადოებათა რიცხვი მთელ იტალიაში უდრის 1448 და შიგ 133 ათასი წევრი ითვლება**). იტალიის ბევრ ნაირ კოოპერატივებში პირველი ადგილი უჭირავთ მომხმარებელ საზოგადოებებს, სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგოებს და სახალხო კოოპერატიულ ბანკებს. თუ რას წარმოადგენს ზოგიერთი აქაური კოოპერატივები, ამის მაგალითსაც მოვიყვანთ. ტურინის მომხმარებელ საზოგადოებაში ითვლება 11 ათასი წევრი და წელიწადში 2 მილიონი მანეთის საქონელი ტრიალებს. საზოგადოებას აქვს ათი ხორცის სავაჭრო, სამი აფთიაქი, ორი სამანუფაქტურო სავაჭრო, ორი საწყობი დამზადებულ ფეხსაცმლისა, შესანიშნავი მექანიკური ფურნე, რესტორანი, ღვინის სარდაფი, ლაბორატორია საქმელის გამოსამკვლევათ და „დამხმარე ბიურო ძუძუმწოვარ ბავშვთა აღმზრდელთათვის“. უკანასკნელ დაწესებულებაში დედას შეუძლია მიღება ყოველგვარ დარიგების ბავშვის გამოკვების შესახებ, იზოვის დაწმენდილ რძეს და სხვ. საზოგადოათ, ეგ საზოგადოება დიდ ყურადღებას აქცევს წევრთა ჯანმრთელობას, იმას დაკირავებული ყავს თერთმეტი სხვა და სხვა სპეციალისტი ექიმი... საზოგადოებას აქვს სამკრთხველოები, მართავს წარმოდგენებს, ლექციებს და სხვ***).

მომხმარებელ საზოგადოებათა და სახალხო კასების გარდა (1600 სახალხო კასაა და ასი ათასზე მეტი წევრი ითვლება შიგ****), იტალიის სოფლები მოფენილია სამეურნეო ამხანაგოებით, რომელნიც დიდ სამსახურს უწევენ იტალიელ გლეხს სამეურნეო ცოდნის შეძენაში, მიწის ნიადაგის გაუმჯობესებაში და სხვ. იტალიის სამეურნეო ამხანაგოებს დაქი-

*) „Вѣстникъ Коопераціи.“ № 1, 1909 წ., ნაწ. II, გვ. 28.

**) Слобожанинъ „Смотръ Кооперат. сивамъ“ გვ. 29.

***) ibib.

****) В. Θ. Тотоміанцъ «Сельскохоз. Кооперація», 81 გვ.

რავებული ყავს მოგზაური ლექტორები, რომელნიც ხან ერთს, ხან მეორე სოფელში, კითხულობენ ლექციებს სხვადასხვა მეურნეობაში გამოსადეგ ცნობებზე. სამეურნეო საზოგადოებანი იძენენ მევენახეთათვის სეტყვის წინააღმდეგ საბრძოლველ მორტირებს, იწერენ და ავრცელებენ საუკეთესო ჯიშის ცხოველებს და სხვ.

გავრცელებულია იტალიაში აგრეთვე მიწის მქირაველთა საზოგადოებანი. საზოგადოთ იტალიაში ჩვეულებაა: მემამულისაგან მიწას ერთბაშათ ქირაობს მოიჯარადრე და მერე ყოფს ნაწილებათ და მოგებით, დიდის ზოგებით, რა თქმა უნდა, გლეხებზე აქირავებს. ახლა კი გლეხები კავშირდებიან და თვითონ გამოაქვთ ერთბაშათ მიწა მემამულისაგან და მერე ან საერთოთ დაიმუშავენ ან გაიყოფენ. ყოველ შემთხვევაში მოიჯარადრის კლანჭებიდან თავისუფალი არიან.

1902 წ. სამეურნეო საზოგადოებათა რიცხვი 248 იყო და შიგ 50000 წევრი ითვლებოდა.

ჩვენ არ შევუდგებით კოოპერაციის აღწერას დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებში. ვიტყვით მხოლოდ, რომ არ დარჩენილა ევროპაში კუთხე, რომ იმას არ შეეშუქებინოს თავისი სხივები და ყოველგან დიდის სისწრაფით მიდის წინ. ჩვენ მოვიყვანთ ციფრებს მარტო მომხმარებელ ამხანაგობათა რაოდენობის შესახებ. ავსტრიაში 271 საზოგადოებაა 113 ათასი წევრით, ვენგრიაში—676 საზოგ. 110 ათასი წევრით, შვეციაში 500 საზოგ. 76 ათასი წევრით, ჰოლანდიაში 138 საზოგადოებაა, სერბიაში 95, ბოლგარიაში 3.

კოოპერაცია ვითარდება ამერიკაში და ავსტრალიაშიც*).

რუსეთში პირველი მოხმარებელი კოოპერატივი დაარსდა 1865 წ., ქ. რიგაში**).

*) Слобожанинъ „Смотръ Кооперат. силамъ“ 29 გვ.

**) И. Озеровъ „Общества Потребителей и т. д.“ 141 გვ.

მესამოცე წლებში, როგორც ვიცით, რუსეთში დაქო-
ლა განმათავისუფლებელ მოძრაობის სიომ და სხვა მაღალ
იდეებთან ერთათ კოოპერაციის იდეამაც იჩინა აქ ამ დროს
თავი. საუბედუროთ ამ იდეას სრულიად მოუმზადებელი ნია-
დაგი შეხვდა. ბატონყმობის სასტიკ ქახრაკში გამომხრჩვალი
რუსის გლეხი, უმეცარი, მოკლებული ყოველივე უნარს თვით
მოქმედებისას, რა თქმა უნდა, ვერ გამოიჩენდა ფხას ისეთ სა-
ზოგადო საქმისთვის, როგორც არის კოოპერაცია. იმის გო-
ნება დიდხანს ვერ შეიგნებდა იმ სარგებლობასაც, რომელიც
შეეძლო მოეტანა მისთვის კოოპერაციას. ამიტომ პირველ
ხანებში კოოპერატიული მოძრაობა, მომხმარებელ ამხანაგო-
ბათა სახით, ფეხს იდგამდა უმთავრესათ ქალაქებში, ისიც აა-
ზოგადოების ცოტათ თუ ბევრათ შეძლებულ ნაწილებში—
მოხელეებში, აფიცრებში და სხვ. მოძრაობის დემოკრატიზა-
ციისათვის არავინ ზრუნავდა, პაი ძვირი იყო, საზოგადოებებს
ხშირათ წოდებრივი ხასიათი ქონდა. საქმის განვითარებას
ბევრს უშლიდა ხელს საქმის უცოდინარობა, უენერგიობა და
სხვ. რუსეთის ინტელიგენცია, რომელიც სათავეში უდგა ამ
საქმეს, ენერგიას ვერ იჩენდა; პაის ყიდილობდენ ისეთი პირე-
ბი, რომელნიც ამხანაგობას მერე შორიდან უცქეროდენ, არ
ანტერესებდათ მისი შინაური მდგომარეობა, არ ცთილობდენ
მისი გასანვითარებლათ და ამხანაგობებიც ასეთ პირობებში
თანდათან სკვნებოდენ *.

ასე მისჩანჩალებდა კოოპერაციის საქმე რუსეთში დიდი
ხნის განმავლობაში. მხოლოდ 1900 წლიდან დაეტყო იმას
რუსეთში სასიცოცხლო ნიშანწყალი. ამ დროიდან საზოგა-
დოებები ნელ-ნელა იმაგრებენ წელს და მათი რიცხვიც თან-
დათან მატულობს. ასე რომ 1904 წ. მომხმარებელ საზოგა-
დოებათა რიცხვი უკვე 951 უდრის. განვლილმა განმათავი-
სუფლებელმა მოძრაობამ უფრო დაინტერესა გამომხიზლებუ-

*) *ibid.*

ლი საზოგადოების ფართე ნაწილი კოოპერაციით. ახლა კოოპერაციამ ფრთა გაშალა და ელვის სისწრაფით მოედო მთელ რუსეთს, ქალაქებიდან გადავიდა სოფელში და აქაც განსაკვიფრებელის სისწრაფით ვრცელდება, მიუხედავად ათასი გვარი, ჩვენთვის კარგათ ცნობილ მიზეზებისა. ზოგი კოოპერატივი სულ მოკლე ხნის განმავლობაში ისე გაიზარდა, რომ დასავლეთ ევროპის ზოგ დიდ კოოპერატივს მოგაგონებდათ. ასეთი იყო პეტერბურგის კოოპერატივი „მშრომელთა კავშირი“ („Трудовой союз“). იგი დაარსდა 1906 წ. თებერვალში რამდენიმე ინტელიგენტისა და მუშის მეთაურობით. მისი ძირითადი თანხა საქმის დაწყების დროს 300 მან. უდრიდა მაგრამ, რადგან მუშები თანაკრძობით მოეკიდენ, კოოპერატივი მალე მოღონიერდა და გაიმართა წელში. განსაკუთრებით მისი ზრდას ხელი შეუწყო იმან, რომ მ. ს. ერმოლაევმა გადასცა ახალგაზრდა კოოპერატივს მექანიკური ფურნე, ღირებულნი იმ ათას მანეთათ, იმ პირობით, რომ კოოპერატივს ნაწილ-ნაწილათ გადაეხადა იმის ფასი. ამ გარემოებას უფრო წამოსწია კოოპერატივი საზოგადოების თვალში. მუშები ასობით ეწერებოდა წევრათ „მშრომელთა კავშირში“, ძირითადი თანხაც თანდათან იზრდებოდა. 1907 წლ. დამლევს ამ კოოპერატივში ითვლებოდა 9 ათასი წევრი და 70 ათასი მან. ძირითადი თანხა; კოოპერატივს ქონდა პეტერბურგის სხვადასხვა კუთხეში 19 სავაჭრო, დღეში კოოპერატივის მექანიკური ფურნე რამდენიმე ას ფუტს ჰურს აცხობდა და ყიდიდა; „მშრომელთა კავშირის“ ყველა განყოფილებებში თვეში 100 ათას მანეთის საქონელი ტრიალებდა...

საუბედუროთ, „მშრომელთა კავშირი“, ასეთ რუსეთისათვის არა ჩვეულებრივ აყვავების შემდეგ, მალე დასქვნა. გარდა იმისა რომ კოოპერაციის მოწყობილობაში იყო დაშვებული რამდენიმე შეცდომა, ამ კოოპერატივმა უღალატა ორს პრინციპს, რომელიც კოოპერაციის საფუძვლათ უნდა ჩაითვალოს: დაიწყო ვაჭრობა მაზანდაზე უფრო ადრე ფასებში და ნი-

სიათ. ამ ორმა გარემოებამ შეარყია მისი მდგომარეობა და სულ მოკლე ხნის განმავლობაში (1908 წ.) მოუღო ბოლო ამ კოოპერატივის, რომელიც თითის საჩვენებელი იყო 1907 წელში.

ახლა რუსეთში 1450 მომხმარებელი საზოგადოება ითვლება*) და შიგ 430 ათას წევრზე მეტია. ძირითადი თანხა ყველა მომხმარებელ საზოგადოებისა 10 მილ. მანეთს აღემატება, სათადარიგო თანხა კი სამ მილიონ ნახევარ მან. წლიური შემოსავალ-გასავალი ყველა საზოგადოებათა 100 მილ. აღემატება, ხოლო მოგება 3 ნახევარ მილ. აღის. ბევრი მომხმარებელი საზოგადოება შეკავშირებულია „მოსკოვის მომხმარებელ საზოგადოებათა კავშირში“ („Московский Союз потребителей Обществ“), რომლის მიზანია ხელი შეუწყოს კერძო ამხანაგობებს თავის მიზნის განხორციელებაში. ამისათვის „მოსკოვის კავშირი“ თვითონ ყიდულობს ნარდათ საქონელს და აწვდენს წევრებს იაფ ფასებში, კრებს და აქვეყნებს ცნობებს მომხმარებელ საზოგადოებათა შესახებ, გზავნის ინსტრუქტორებს მოთხოვნილებისთანავე კოოპერატივის მოსაწყობათ, სცემს ყოველ კვირეულ გაზეთს „Союз потребителей“ და სხვ.

მომხმარებელ საზოგადოებათა გარდა, რუსეთში ახლა არსებობს მრავალი სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობანი და საკრედიტო კოოპერატივები. მათი დაარსებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის რუსეთის ერობებს, რომელნიც ხელს უწყობდნენ იმათ თუ ფულის სესხებით, თუ სამუშაო იარაღის გამოწერით და სხვ. და სხვ. ერობაში მოსამსახურენი, ეგრეთ წოდებული მესამე ელემენტი, წარმოადგენს იმ ინტელიგენტურ ძალას, რომელნიც თავის ცოდნითა და გამოცდილებით ხელს უწყობდენ კოოპერაციის განვითარებას სოფელში. დღეს სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებათა რიცხვი რუსეთში უდრის დაახლო-

*) იხ. „Труды I Всер. коопер. съезда“, ვ. 6. ზელკეიმის მოხსენება, მაგრამ ეს რიცხვი შემცირებულთა (2000 საზოგ. მეტი იქმნება.)

ებით (კარგათ ვერ არის შესწავლილი დღეს ამ კოოპერაციის მდგომარეობა რუსეთში) 1500, რომელთაგან ზოგს თავისი საკუთარი თანხით დაუწყია საქმე, ხოლო ზოგს კი დახმარება მიუღია სამიწათმოქმედო დეპარტამენტისაგან*). 1 იანვ. 1908 წ. ნება დართული იყო 2315 «საკრედიტო ამხანაგობა» 1907 წ. 1 ივლისს გამოქვეყნებულ ანგარიშიდან სჩანს, რომ 1555 ამხანაგობას ქონია გამოტანილი სახელმწიფო ბანკიდან (წევრებზე გასასესხებლად) 2.422 ათასი მანეთი ძირითად თანხათ და 6.628 მანეთი მოკლე ვადიან სესხათ. ამავე დროს გაცემული იყო სესხათ 21.152 ათასი მანეთი, „საკრედიტო ამხანაგობათა“ წევრების რიცხვი 705 ათასი იყო**). „საკრედიტო ამხანაგობათა“ გარდა რუსეთში არსებობს შემნახველ-გამსესხებელი კასები, რომელთა რიცხვიც 1000 აღის...

რუსეთის კოოპერატივები დრო გამოშვებით მართავენ ადგილობრივ კრებებს, ხოლო 1908 წ. აპრილში მოსკოვში შედგა პირველი მთელი რუსეთის კოოპერატივთა წარმომადგენლების კრება (სიეზდი), რომელმაც ძლიერ კარგი შთაბეჭდილება მოახდინა ყველაზე, ვისაც აინტერესებს კოოპერაციის იღბალი რუსეთში.

რუსეთის კოოპერაცია ადგას დასავლეთ ევროპის გზას და შეძლებისადაგვარათ ანხორციელებს იმ პრინციპებს, რომელიც იქ შეიმუშავა კოოპერატ. მოძრაობამ.

არც ჩვენი ქვეყნისთვის არის სულ „უცხო ხილი“ კოოპერაცია. მე 80-90 წლებში ჩვენშიც ვხედავთ აქა-იქ სხვადასხვა გვარ ამხანაგობებს და ზოგი იმათგანი საზოგადოების დიდ ყურადღებასაც იქცევდა ამ დროს. ასეთი იყვენ მაჩხანის მომხმარებელი საზოგადოება, მეაბრეშუმეთა საზოგადოება

*) იხ. „Труды I Всеросс. Коопер. Съезда“, მოხსენება ე. კულიენის.

**) М. Слобожанинъ „Смотръ Кооперат. силамъ“, 65 გვ.

„შუამავალი“ გურიაში, ამხანაგობა „შუამავალი“ თფილისში და სხვ. ამ დროს დაარსებულ ამხანაგობათაგან თითქმის არც ერთს არ მოუღწევია ჩვენამდის, სულ დაიხურენ. იმათ არსებობას არც თვალსაჩინო კვალი რამე დაუტოვებია ჩვენს ცხოვრებაში. ამის უმთავრესი მიზეზი ის იყო, რომ ყველა ასეთი საზოგადოებანი ჩვენში არ შეეფერებოდა საზოგადოების ფართე ნაწილის მდგომარეობას, არ იყო ხელმისაწვდომი ხალხის უმრავლესობისთვის, და არც მასსა იყო იმდენათ მომხადებული, რომ საქმეს გულიანათ მოკიდებოდა. ამხანაგობას აარსებდა ერთი ან ორი, კარგი სურვილებით გატაცებული, ადამიანი, ჩაწერდნ წევრათ ამხანაგობაში რამდენიმე ნაცნობს და საქმეც გათავდებოდა; ამ დროინდელი ამხანაგობანი პატარა ჯგუფს არ გასცილებიან ხოლმე. ამის უმთავრესი მიზეზი იყო, როგორც ვთქვით, პაის სიდიდე, საქმის უცოდინარება, ზეპირ და მწერლობითი პროპაგანდის უქონლობა კოპერაციის მნიშვნელობის შესახებ, მასის მოუმზადებლობა და სხვ. აქა-იქ შეხვდებოდით პრესაში წერილს რომელიმე ამხანაგობის შესახებ, ხშირათ კამათიც იმართებოდა, მაგრამ ასეთი წერილები უფრო ხშირათ რომელიმე პიროვნების ირგვლივ ტრიალებდა, რამე ინტრიგითა და პირადი ინტერესით იყო ხშირათ გამოწვეული და საქმის პრინციპიალურად გამომკვლევის შესახებ თითქმის ვერაფერს ვერ წააწყდებოდით. სანამ საქმე გაკოტრების კარამდე არ მივიდოდა, მანამდის „შინაურულათ“ სწარმოებდა იქ ყველაფერი და საზოგადოებამ არ იცოდა არაფერი იმის შესახებ: „ჩვენებურ ამხანაგობათა შინაგან ცხოვრებასო, სწერდა გაზ. ივერიის“ თანამშრომელი ბ. ნარი 1887 წ., მათს წარსულსა და აწმყოს, აეს და კარგს საიდუმლოების ზეწარი აქვს გადაფარებული ჩვენთვის და ჩვენისავე წყალობითო.“*) საქმის ასეთი ვითარება კი სამწუხაროა იმით, რომ ჩვენ ახლა არ შეგვიძლია ნათლათ გავითვა-

*) „ივერია“, 1887 წ., № 40.

ლისწინოთ ის მიზეზები, რომელნიც აბრკოლებდენ ამხანაგობათა განვითარების საქმეს ჩვენში, დაფუკვირდეთ მათი შეცთომებს და მათი გამოცდილება გამოვიყენოთ. მაგრამ, საჭიროა აღვიაროთ ისიც, რომ ამხანაგობათა რიცხვი იმდენი არ ყოფილა ჩვენში, რომ მათ მოქმედებაზე შესაძლო იყოს საქმის შესწავლა; არც ორიგინალურ რასმე წარმოადგენდენ ისინი, რომ იმათ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქონდეს; ისინი პირდაპირ გადმოღებული იყვენ რუსეთის ამხანაგობებიდან, რომელნიც იმ დროს იქაც ძლიერ კოჭლობდენ, და ახალს არაფერის მხრით არ წარმოადგენდენ.

დღეს ვისაც უნდა კითხოთ ჩვენში, რაჟ დალუპა ამხანაგობები ჩვენშითქვა, უსათუოდ ერთნაირ პასუხს მიიღებთ: „აღბათ ფული გაფლანგესო“. ჩვენ არ შევეუდგებით აქ იმის განხილვას, თუ რამდენათ-საფუძვლიანია ასეთი ბრალდება, მაგრამ ეს რომ არ არის ერთ-ერთი მიზეზი ამხანაგობების გაკოტრებისა ჩვენში, ეს კი ცხადია. ცნობილი „როჩდელის პრინციპები“, რომელიც წითელ ზოლივით არის გატარებული თანამედროვე კოპერატივთა ცხოვრებაში, როგორც დასავლეთ ევროპაში, ისე რუსეთშიაც, რა თქმა უნდა, ჩვენებურ ამხანაგობებში არ იყო კარგათ დაცული: მერე „უკაცობა“, განსაკუთრებით სოფლათ, ძლიერ აბრკოლებდა საქმეს. „თავი და თავი ამ საქმეში ფულია და კაციო, ამბობს დასახელებული თანამშრომელი „ივერიისა“ ბ. ნარი „შემნახველ-გამსესხებელ“ ამხანაგობათა შესახებ: ფული კიდევ იზოვევა, ოღონდ კაცი იყოს ისეთი, როგორც ამ საქმეს უნდაო“*). გარდა ამისა, უნდა მივიღოთ მხედველობაში ის გარემოებაც, რომ ჩვენში არ არსებობდენ (და არც დღეს არსებობენ) ისეთი დაწესებულებანი, რომელთაც ხელი შეეწყობათ ამხანაგობათა განვითარებისათვის, როგორიც არიან, მაგალ., თუ გინდ რუსეთის ც/ობები.

* გ.ზ. „ივერია“, 1887 წ. № 427.

ეს ორი სამი წელიწადია, განმათავისუფლებელ მოძრაობის შემდეგ, ჩვენში საზოგადოთ კულტურულ მუშაობაზე ლალაღისთან ერთათ აღაპარაკდენ კოოპერაციის შესახებაც. ქართულ პრესაში ხშირათ წააწყდებით ახლა წერილებს კოოპერაციის მნიშვნელობის შესახებ, სხვადასხვა გვარ კოოპერაციებზე და სხვ. საუბედუროთ, საქმით იმდენი არაფერი გაკეთებულა, რამდენიც ილაპარაკეს. ყველაზე უფრო მეტი საკრედიტო ამხანაგობები დაარსდა, მაგრამ იმათი რიცხვიც თფილისის გუბერნიაში 8 არ აღემატება. (უდიდესი იმათგანი არის სოფ. ვორონცოვკაში (ბორჩ. მაზრა) და იქაც წევრთა რიცხვი 110 არ აღემატება). ვინაიდან არ არის ისეთი დაწესებულება, რომელიც აგროვებდეს ცნობებს კოოპერატიულ მოძრაობის შესახებ ჩვენში, ჩვენ არ შეგვიძლია, დანამდვილებით ვსთქვათ, რამდენი მომხმარებელი საზოგადოება ან სხვა ტიპის კოოპერაციები (გარდა საკრედიტო კოოპერატივებისა) დაარსდა ამ უკანასკნელ დროს ჩვენში. მაგრამ მათი რიცხვი, რომ ძლიერ მცირე არის, ეს ექვს გარეშეა. სხვათა შორის, ეს აღმოჩნდა გასულ წელს (1908 წ.) მოსკოვში მომხმარებელ მთელ რუსეთის კოოპერატივთა წარმომადგენლების პიოველ კრებაზე, სადაც შეკრებილ ცნობებიდან აღიარეს, რომ ყველაზე უფრო სუსტია (რუსეთის იმპერიაში) კოოპერატ მოძრაობა კავკასიაში და ციმბირში.

«Вѣстникъ Кооперациі»-ს უკანასკნელ ნომერში (№ 3, 1909 წ.) მოთავსებულია შემდეგი ცნობები: მომხმარებელი საზოგადოებათა რიცხვი ქუთაისის გუბერნიაში — 12, თფილისისაში — 6, ბაქოსაში — 9; სასოფლო სამეურნეო ამხანაგობა ქუთაისის გუბერნიაში — 3 და თფილისისაშიაც — 3. ყველა ეს საზოგადოებანი დაარსებულია 1907 და 1908 წ.წ.

1908 წ. ნოემბერში ქ. ფოთში დაარსდა კოოპერატიული სასადილო „იმედი“. წევრების უმრავლესობას ადგილობრივი მუშები შეადგენენ. მიუხედავათ იმისა, რომ ეს ახალი საქმეა მათთვის, ისინი ძლიერ გულიანათ ეკიდებიან ამ საქმეს.

ამ უკანასკნელ დროს დღეში დაახლოებით 150 კაცი სადილობს „იმედში“. საუბედუროთ, როგორც „ჩვენი აზრის“ ყოთელ კორესპონდენტის წერილებიდან სჩანს, ამ დაბოლო დროს საქმის განვითარებას ცოტას ხელს უშლის ზოგიერთ წევრების გვერდზე გადგომა. ეს ცუდი ნიშნებია. თუ ჩვენებურ სენის, „ინტრიგანობის“, გზა არ დაივიწყეს კოოპერაციის თანამგრძობებმა, კოოპერაციის საქმეს ჩვენში საფრთხე მოეღის.

ჩვენს ყურადღებას იქცევს აგრეთვე პატარა მომხმარებელი საზოგადოება „ჯანმრთელობა“ გურიაში. ღირსშესანიშნავია იგი იმით, რომ არსებობს თითქმის მიუვალს ადგილზე, აქარა-გურის მთებში, სააგარაკო ადგილზე—ბახმაროზე, სადაც წელიწადში მხოლოდ ერთი თუ ორი თვით ადიან მოაგარაკენი საზაფხულოთ. დაარსებულია იგი 1904 წ. რამდენიმე პირის თაოსნობით. წევრები მომხმარებელ საზოგადოების „ჯანმრთელობისა“ სააგარაკოთ ჩამოსული სხვადასხვა მდგომარეობისა და რწმენის ხალხია, მაგრამ ყველა ამათ აერთებს სურვილი ბოლო მოუღონ იმ საშინელ აღვირ-წახსნილობას, რომელსაც დაადგენ სანოვავის გაყიდვაში აქაური წვრილი ვაჭრები. საწევრო გადასახადი 1 მ. 50 კ. გასულ (1908 წ.) განმავლობაში საზოგადოებას ქონია შემოსავალი 1379 მ. 63 კ., გასავალი 1303 მ. 23 კ. საზოგადოებას ასაღები აქვს სხვადასხვა პირებზე 1047 მ. 72 კ., ვალი აქვს 585 მ. 84 კ. დღევანდელი უძრავმოძრავი ქონება საზოგადოებისა უდრის 2937 მ. 36 კ. *) „ჯანმრთელობის“ წევრები გულიანათ ეკედებიან საქმეს და იმედი აქვთ, რომ მათი მომხმარებელი საზოგადოება უფრო და უფრო გაიზრდება. ამ საზოგადოების წლევანდელ წლიურ კრებას მეტათ საგულისხმო დადგენილებანი გამოუტანია: 1) გამოყვანილი იქმნას შემ-

*) ეს ცნობები ამოღებული გვაქვს „ჩანგის“ № 32-ში (1909 წ.) მოთავსებულ კორესპონდენციიდან და იმათ სისწორეს კორესპონდენტის ავტორის პასუხისმგებლობაზე ვტოვებთ.

დღე სეზონისათვის აგარაკში სასმელი წყალი; 2) აშენებული იქმნას შენობა, სადაც მოთავსდება: თეატრი, ბიბლიოთეკა, გამგეობის კანცელიარია და ოთახები არტისტებისა და ტური-სტებისათვის და სხვ.

სიანს, „ჯანმრთელობის“ წევრებს სწამთ მათი კოოპერატიულ საქმის მომავალი და ამ რწმენასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს საქმის წარმოებისათვის.

ქ. ქუთაისში არსებობს სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობა „კოლხიდა“ (დაარს. 1900 წ.). იმის ოპერაციები ჯერ ჯერობით არ არის დიდი, მაგრამ იმას მაინც თვალსაჩინო სარგებლობა მოაქვს, განსაკუთრებით მებაღეშუმეთათვის (ქუთაისის გუბერნიაში) კარგი ხარისხის თესლის გაფრცქვლებით და ზარკის ფასის მოწესრიგებით.

„გორის მემამულეთა სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობა“, — არსებობს ს. გომში (გორის მაზრა). ამას დიდი სარგებლობის მოტანა შეეძლო გორის სოფლის მეურნეთათვის, მაგრამ პაის სიღიღის გამო იგი არ არის ხელმისაწვდომი ბევრისათვის და ამიტომ ვერც ფართე საზოგადოების ყურადღებას იქცევს...

ასეთია მოკლეთ კოოპერატიულ მოძრაობის წარსული და მისი ახლანდელი მდგომარეობა დასავლეთ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში, რუსეთში და ჩვენში. დასავლეთ ევროპაში კოოპერატიულ მოძრაობამ განვლო განვითარების პირველი საფეხურები და იგი იქ დღეს მკვიდრ ნიადაგზე დგას. რუსეთში და, განსაკუთრებით, ჩვენში, იგი ახლა იჩეკება და ფენს იდგამს. „წინა კაცი უკანასი ხილია“, იტყვიან ხოლმე ჩვენში. ასეთ „ხილს“ ჩვენთვის წარმოადგენს ის ქვეყნები, სადაც კოოპერაციამ ფრთები შეისხა და განვითარდა, და რომელთაც ჩვენ მოკლეთ უკვე გადავაველეთ თვალი.

IV

სხვადასხვა გვარი კოოპერაცია.

კოოპერაციის მოკლე მიმოხილვამ სხვადასხვა ქვეყანაში დაგვანახა ჩვენ, რომ კოოპერატიული საზოგადოებანი არიან სხვადასხვა გვარი: უმთავრესათ კოოპერატიული მოძრაობა გამოიხატება: ა) მშენებარებელ საზოგადოებათა დაარსებაში, როცა რამდენიმე პირი (საზოგადოება) არდგენს კავშირს იმ მიზნით, რომ შეერთებულის ძალით იყიდონ სხვადასხვა ცხოვრებაში გამოსადეგი საგნები ნარდათ, პირველ ხელიდან, (მაგალ., პირდაპირ მექარხნისაგან) და მერე ერთმანეთში გაინაწილონ; ბ) მწარმოებელ ამხანაგებებში, როცა სოფლის ან ქალაქის მუშები ამხანაგდებიან, რომ მექარხნის თუ მემამულის გაყვლეფისაგან თავი დაახწიონ, სამუშაო აიღონ თვითონ, თვითონ, შეერთებულის ძალით; და საკუთარის იარაღით დაამუშაონ ნედლი მასალა და მოგებაც შემდეგ თანასწორათ გაინაწილონ; გ) სპეკულირებელ ამხანაგებთა დაარსებაში, რომლის მიზანია გაასესხოს ფული და ამით დროებით ააცილოს ხელმოკლე ადამიანი ათას გვარ გაჭირვებას და მევახშეთა კლანჭებს.

არიან სხვა გვარი კოოპერატივებიც, მაგრამ ყველა ესენი ცოტათ თუ ბევრათ უახლოვდებიან დასახელებულ კოოპერატივებს თავის დანიშნულებით და მოწყობილობითაც. ამიტომ უკანასკნელ კოოპერატივებზე ჩვენ ცალკე აღარ შევჩერდებით.

თავისთავთ იბადება საკითხი: კოოპერაციის რომელ ფორმიდან უნდა დავიწყოთ მუშაობა? რანაირი კოოპერაცია უფრო ხეირობს სხვადასხვა ქვეყანაში და რომელი უფრო ადვილი განსახორციელებელი იქნება ჩვენთვის პირველათ?

ჩვენ დავასახელებთ სამი უმთავრესი რიგი კოოპერატიულ საზოგადოებათა. ახლა განვიხილოთ თითოეული იმათგანი კერძოთ, შევვხვით მათი დანიშნულებასა და მოწყობილობას და ჩვენთვის ცხადი იქნება მაშინ მათი ღირსება-ნაკლებობა-ნებანიც.

ა) მომხმარებელი საზოგადოება.

როგორც წინათაც ვსთქვით, მომხმარებელ საზოგადოებებს მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ შეერთებულის ძალით ვიყიდოთ ნარდათ საქონელი პირდაპირ მექარხნისაგან ან მსხვილ ვაჭრისაგან და მერე გავინაწილოთ. ვიცით, რომ მექარხნე საქონელს ნაჭერ-ნაჭრობით არ ყიდის, იგი ერთბაშათ, ნარდათ, იძლევა საქონელს. ნარდათ და ბევრის ყიდვა თითოეულ ჩვენგანს არც ესაქიროება და არც შეუძლია. ამიტომ მექარხნიდან ნარდათ გამოაქვს საქონელი ვაჭარს, ვაჭრიდან კი ყიდულობს მომხმარებელი. და ზადგან ხშირათ საქონელი რამდენიმე ვაჭრის ხელშიც გამოივლის, სანამ მომხმარებელამდის მიადწევდეს, ხოლო თითოეული ვაჭარი, რომლის ხელშიაც გამოივლის საქონელი, თავის „შრომის“ ფასს ამატებს საქონლის პირვანდელ ფასს, საქონელი, სანამ მომხმარებელამდის მივიდოდეს, საშინლათ ძვირდება.

ვაჭრობის ასეთი მძიმე უღელი, ეს საშინელი სიძვირე, აუტანელ ლოდათ აწევს, როგორც გლეხს, ისე ქალაქის მუშას, ამიტომ მომხმარებელ საზოგადოებათა დაარსებას დიდი სარგებლობა მოაქვს მშრომელ ხალხისთვის, როგორც ქალაქში, ისე სოფელშიაც. ამის მაგალითები ჩვენ ვნახეთ. ამას მოწმობს ის გასაოცარი ზრდა მომხმარებელ საზოგადოებათა, რომელიც ჩვენ დავინახეთ ყველგან, სადაც კი ერთხელ მოუკიდნია ამას ფეხი...

მომხმარებელ საზოგადოების მოწყობა ყველა კოოპერატივებზე უფრო ადვილი საქმეც არის. საქიროა მხოლოდ, რომ საქმის მოთავეები მოხერხებული ხალხი იყვენ, საქმის

დაწყების უნარი ქონდესთ და საქმე იცოდენ, ცოტათ თუ ბევრათ მაინც.

მოხერხებულს ჩვენში ხშირათ ისეთ ფილიდს, გაიძვერა კაცს ეძახიან, რომელიც შავს თეთრათ მოგაჩვენებს, მოგატყუილებს, შეგაცდენს და საქმეში ისე ჩავითრევს, რომ შემდეგში სადარდელათ გაგიხდება. ჩვენ, რა თქმა უნდა, ასეთ „მოხერხებულ“ ვაებატონებზე არ მოგახსენებთ. ამ „ღირსებას“ აფასებს თანამედროვე ფაქრობა და მისთვის დავვილოცნია! კოოპერაცია, როგორც ყოველი მართალი საქმე, არ საჭიროებს ზედმეტ ქება-დიდებას, რეკლამას და ვისიმე მოტყუილებას. საჭიროა მხოლოდ ახსნა და განმარტება იმ სარგებლობის, რომელიც მოაქვს მომხმარებელ საზოგადოებას, მართალი და ურწმუნო ადამიანის გამხსნევება და დაჯერება, შურიან და ღვარძლიან ადამიანების არიან ადამიანები, რომელიც ყოველგან და ყოველთვის ახალ საქმეს წინ აღუდგებიან ხოლმე — თავიდან ჩამოშორება და სხვ. საქმის დაწყებისა და განვითარების შემდეგ ყველა ადვილათ შეიგნებს და მიხვდება მომხმარებელ საზოგადოების მნიშვნელობას, მხოლოდ საქმის დაწყების დროს არის საჭირო საზოგადოების დაინტერესება. გაიხსენეთ რომდღეულ პიონერების ისტორია. მოანგარიშე სმისისი როგორ ხუმრობა-სიცილში არწმუნებდა ფეიქრებს საქმის სარგებლობაში და ისე ინტერესებდა იმათ, რომ ხშირათ უკანასკნელ კაპიკსაც დაუხარებლათ იღებდენ ესენი საწევრო თანხის შესაფსებათ.

ამ შემთხვევაშიც საჭიროა მოვიგონოთ სახელოვანი რომდღელის პიონერები!

განსაკუთრებითი ყურადღების ღირსია ქალის როლი მომხმარებელ საზოგადოებაში, ვინაიდან მამაკაცზე უფრო ხშირათ დიასახლისს აქვს საქმე მომხმარებელ საზოგადოებასთან. თუ დიასახლისი მოყვრულათ მოეკიდა მომხმარებელ საზოგადოებას, უკანასკნელის ზედნიერი მომავალი უზრუნველყოფილია. ოჯახში საჭირო საგნებს საზოგადოათ იგი ყიდულობს,

მას უხებთა სანოვაციისთვის სიარული სავაჭროებში, იგი უფრო შეკავშირებულია ვაჭართან. ამიტომ საჭიროა თვითონ ქალი, დიასახლისი, დაინტერესებული იყოს მომხმარებელ საზოგადოების ბედ-იღბალში, გრძნობდეს მისი უპირატესობას კერძო სავაჭროებთან შედარებით, პირდაპირ მონაწილეობას იღებდეს მომხმარებელ საზოგადოების მართვა-გამგეობაში. მომხმარებელ საზოგადოებას არ შეუძლია მოუტანოს ხალხს ის სიკეთე, რომლის მოტანა შეუძლია, თუ ამ საქმეს ქალებმა არ მოკიდეს ხელით, ამბობს ერთი მწერალი ქალი*). ლითონის კონგრესზე ფუფურუსმა, საფრანგეთის მომხმარებელ საზოგადოებათა ფედერაციის ყოფილ მდივანმა, სთქვა: „თუ დედაკაცი გულიანათ მოეკიდა მომხმარებელ საზოგადოებას, მისი საქმე წინ სავა, თუ გადაემტერა ან გულგრილათ დაუწყო საქმე, მომხმარებელ საზოგადოებას ყველაზე უფრო საშინელი მტერი გაუჩნდება: ქალს ყოველთვის შეუძლია შეუჩნდეს ქმარს და საზოგადოებიდან გამოიყვანოს; ხან საქონელს დაუწუნებს, ხან სიძვირზე დაუწყებს ლაპარაკს, ერთი სიტყვით ათას მიზეზს იშოვის და ქმარიც, რომ გადარჩეს ამ გაუთავებელ შინაურ ჩხუბს, სულ გაანებებს თავს მომხმარებელ საზოგადოებასო. ქალების გადამტერების გამო ბევრი მომხმარებელი საზოგადოება დაიღუპა**).

ამიტომ უცხოეთში დიდ ყურადღებას აქცევენ ქალის მომხმარებელ საზოგადოებაში ჩაწევას. ამ პრაქტიკულ მოსაზრებას განსაკუთრებულ ყურადღებით მოეკიდენ ინგლისში, სადაც, მოგვხსენებათ, პრაქტიკული ხალხი ცხოვრობს, და დედაკაცი ძლიერ დაინტერესეს კოოპერატიულ მოძრაობით. ამ მიზნით ინგლისში არსებობენ ქალთა განსაკუთრებული საზოგადოებანი: „ქალთა კოოპერატიული გილდია“ (Women's co-

*) Гертруда Давидъ «Что даетъ потребит. о-во женщ. рабочаго».

***) И. Озеровъ „Общества потребителей и т. д.“ стр. 119.

operativ Guild). ეგ საზოგადოება ღირსია იმის, რომ ცოტა შევჩერდეთ იმაზე.

საზოგადოების მიზანია: 1) გააერცელოს ცოდნა კოოპერაციისა და იმის მნიშვნელობის შესახებ და საზოგადოთ ხელი შეუწყოს კოოპერაციის გაერცელებას და 2) ხელი შეუწყოს ქალის მდგომარეობის გაუმჯობესებას საზოგადოთ, უპირველესი მცნება საზოგადოებისა ის არის, რომ არაინ, გილდიის წევრმა; არ უღალატოს მომხმარებელ საზოგადოებას. ყველა გილდიის წევრები უნდა შედიოდნენ რომელიმე კოოპერატივში წევრათ, ეწეოდნენ პროპაგანდას კოოპერაციის მნიშვნელობის შესახებ, ერეოდნენ კოოპერაციის მართვა-გამგეობის საქმეში, არ უყურებდნენ მომხმარებელ საზოგადოებას, როგორც უბრალო სავაჭროს, არამედ იკრიბებოდნენ იქ, მართავდნენ მიტინგებს, კითხულობდნენ ლექციებს, დგამდნენ წარმოდგენებს, კონცერტებს და სხვ. გილდია პირნათლათ ასრულებს ამ ზღალ დანიშნულებას: სცემს წიგნებს, მართავს კრებებს, აცნობს წევრებს კოოპერაციას და ასწავლის კოოპერატივში მუშაობას, ამზადებს წევრებს იმდენათ, რომ ამათ დამოუკიდებლათ შესძლონ მერე კოოპერაციის იდეის პროპაგანდა და გაერცელება. „კოოპერატიული გილდია“ თანდათან იზრდება და წევრების უმეტესობას მუშა ქალები შეადგენენ, თუმცა, აქა-იქ შეხვდებით სხვა წრიდან გამოსულ ქალებსაც.

„გილდიის“ პირველი საზოგადოება დაარსდა 1883 წ. და შიგ 50 წევრი ითვლებოდა. 1886 წ. იმას ოცდა ხუთი განყოფილება ქონდა და შიგ 800 წევრი ითვლებოდა, ხოლო 1900 წელს „გილდიას“ ქონდა 200 განყოფილება და მისი წევრთა რიცხვი 10 ათასს აღემატებოდა *).

ათი ათასი შეგნებული და გატაცებული ქალი პროპაგანტი კოოპერაციისა!

*) И. Озеровъ «Общества потребителей и т. д.» 46-33,

ინგლისის „კოოპერატიული კავშირი“ გრძნობს იმ მნიშვნელობას, რომელსაც „გილდია“ უწევს კოოპერატიულ მოძრაობას და ყოველწლიურათ თავის მხრივ ნივთიერ დახმარებას უწევს იმას. „გილდია“ ისე გაიზარდა, რომ იგი თავის პირდაპირ დანიშნულების გარდა გადადის საზოგადოებრივ ცხოვრების სხვა სფერებშიაც და ყოველგან და ყოველთვის ხელს უწყობს დედაკაცის მდგომარეობის გაუმჯობესებას. იგი ამალღებს ხმას მუნიციპალიტეტში უფლების მოსაპოვებლათ, იბრძვის საფაბრიკო კანონების გაუმჯობესებისათვის და სხვ.

ინგლისის მაგალითი მისაბაძია და ვინც დაინტერესებულია კოოპერაციის ბედით, უნდა ცთილობდეს დააინტერესოს კოოპერაციით ქალებიც. განსაკუთრებით დიდი იქმნება მათი როლი კოოპერაციის აღორძინების პირველ ხანაში. ინგლისის მაგალითი მოწმობს, რომ ამ ასპარეზზე ქალს დიდი საქმის გაკეთება შეუძლია, და იმ ქალებს, რომელთაც გული შესტკივა მშრომელ ხალხის მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის, კოოპერაციის ნიადაგზე ახალი სამოღვაწეო ასპარეზი აქვთ გადაშლილი. იმ „მოხერხებულ“ ადამიანებში, რომელთაც დიდი როლი შეუძლიათ ითანაშონ მომხმარებელ კოოპერაციის დაარსებაში, ქალს პირველი ადგილი უჭირავს.

ყოველივე საქმის წარმატებისათვის საჭიროა ცოდნა. „არცოდნა—არცოდნაა“, იტყვიან ხოლმე. სიცრუეა! იმაზე უფრო დიდ ცოდვას ვერ ჩაიდენს ადამიანი, როცა საზოგადო საქმეს, მერე საქმეს, რომელშიაც დაინტერესებულია ღარიბი და მშრომელი ხალხი, ხელს კიდებს, და არ იცის კი იმის წარმოება. ის შეცდომები, რომელნიც ჩვენ წინაპრებს მიეტყვებოდა, ჩვენ არ გვეპატივება, რადგანაც ჩვენ უკვე გაკაფულ გზაზე გამოვდივართ, ჩვენთვის შესაძლებელია ვისარგებლოთ იმ ცოდნით, რომელსაც ჩვენ წინაპრებს ბევრი შეცდომების, ხშირათ საქმის გაფუჭების შემდეგაც, აძლევდა გამოცდილება. ეს გარემოება განსაკუთრებით მტკიცეთ უნდა ახსოვდეთ კოოპერაციის მუშაკთ, რომ საქმის უცოდინარობით საქმე არ გაა-

ფუქონ და მით სახელი არ გაუტეხონ კოოპერაციას და არ დაკარგონ საზოგადოებაში რწმენა კოოპერაციისადმი.

ზედმეტია იმაზე ლაპარაკი, რომ ის პირნი, რომელნიც სათავეში ჩაუდგებიან კოოპერაციას — მომხმარებელი საზოგადოება იქმნება იგი თუ სხვა რამე — უნდა იყვნენ ცნობილი თავისი უანგარობით და ზნეობრივი სიფაქიზით. ხშირათ გაუფლანგავთ ხოლმე ფული საზოგადო საქმეში, მეთაურებს; ბევრჯელ საზოგადო მოღვაწის ნიღაბ ქვეშ უპატიოსნო პირები აღმოჩენილან. ასეთი მწარე მაგალითები ძლიერ აშინებს მასსას და, რომ იგი ნდობით მოეკიდოს საქმეს, ყოველთვის უნდა ვეცადოთ საქმის სათავეში ნამდვილ პატიოსანი და უანგარო მუშაკნი მოექცენ.

მომხმარებელ საზოგადოების დაარსება იმას კიდევ არ ნიშნავს, რომ მისი მომავალი უზრუნველყოფილია. რუსეთში პირველი მომხმარებელი საზოგადოება 1866 წ. დაარსდა. მიუხედავად ამისა, ეს ორი-სამი წელიწადია, რაც მომხმარებელი საზოგადოებანი იღებენ იქ სასურველ მიმართულებას და თვალსაჩინოთაც მრავლდებიან, თორემ წინათ სულს ძლივს იბრუნებდნენ თითო-ორი საზოგადოებანი, რომელთაც არც კი დაეძახება, კაცმა რომ სთქვას, კოოპერატიული საზოგადოება. განა ჩვენში კი არ დაარსებულა ასეთი საზოგადოებანი? დაარსებულა და ახლაც არსდება აქა იქ, მაგრამ, საუბედუროთ, ფხვს ვერ იკიდებენ, ვერ მაგრდებიან. ამის მიზეზი უმთავრესათ ის არის, რომ დამაარსებელნი ხშირათ ვერ იჩენდენ საკმაო ცოდნას, ყურადღებას არ აქცევდენ იმ პირობებს და არ ხელმძღვანელობდნენ იმ კანონებით, რომელსაც აუცილებლათ უნდა ექვემდებარებოდნენ კოოპერატიული საზოგადოება. კოოპერატიულ მოძრაობის ისტორიამ ევროპაში შეიმუშავა რამდენიმე მცნება, რომლითაც აუცილებლათ უნდა იხელმძღვანელოს მომხმარებელ საზოგადოებამ. ეგ ის ცნობილი „როჩდელის პრინციპებია“ რომელიც წინათაც ბევრჯელ ვახსენეთ: 1) მოტანილი და გაყიდული უნდა იქმნას ძლიერ კარგი ღირს

სების საქონელი; 2) ვაჭრობა უნდა სწარმოებდეს ნაღდზე; 3) ვაჭრობა უნდა სწარმოებდეს საზოგადოთ არსებულ ფასებში (მახანდაზე; 4) მოგებიდან მეტი დივიდენდი (სარგებელი) იმას უნდა მიეცეს, ვინც მეტს ივაჭრებს საზოგადოებიდან და 5) ყველა წევრები თანასწორი უფლებით უნდა იყვენ აღჭურვილი.

ეს უმთავრესი სახელმძღვანელო პრინციპებია, და ის მომხმარებელი საზოგადოება, რომელიც დალატობს ამ პრინციპებში თუნდ ერთსაც, ძირში სჭრის იმ ხეს, რომელზედაც თვითონ არის დაყრდნობილი.

ევროპის თითქმის ყველა კოოპერატივები, როგორც წინათ დავინახეთ, ამ პრინციპებით ხელმძღვანელობენ.

სანამ ამ პრინციპების კერძოთ განხილვაში შევიდოდეთ, საქირია ვიცოდეთ: როგორ წრეში უფრო იხეირებს მომხმარებელი საზოგადოება, საზოგადოების რომელ ნაწილში უნდა ვეცადოთ წევრების შეძენას?

მომხმარებელი საზოგადოება მდიდარ ხალხს—არისტოკრატისა და ბურჟუაზიას—რა თქმა უნდა, არაფრათ ესაქიროება. ამათ ძვირფასებშიაც შეუძლიათ იყიდონ საქონელი, ძვირათ კარგი ღირსებას საქონელსაც იშოვიან. ამიტომ ესენი მომხმარებელ საზოგადოებისათვის დაკარგულები არიან. შეიძლება ვინმემ იფიქროს: ჩვენ მაინც უნდა ვეცადოთ, რაც შეიძლება მეტი შეძლებული პირები ჩავწეროთ წევრათ საზოგადოებაში. ამით ჩვენ გავადიდებთ საწარმოვო თანხას და, რა გვენაღვლება, თუ სურთ, ეგ მდიდარი წევრები ნუ ივაჭრებენ ჩვენთანო. მარტო მშრომელ ხალხს, რომ ჩავაკირკიტდეთ, რა გამოვა: „ყვავს არ ქონდა, ბუს გაქონდაო“... შემცთარია ასეთი აზრი. მომხმარებელი ამხანაგობის სიძლიერე იმაში გამოიხატება, რომ ყველა წევრებმა იქ უნდა ივაჭრონ: იგი მყიდველების რიცხვით უზრუნველყოფილია. გარდა ამისა, ღარიბი კაცი პაწია მოგებითაც, პატარა შეღავათითაც, იმდენათ დაინტერესებულია, რომ იგი გულით მოეკიდება მომხმარებ-

ბელ საზოგადოებას და მომხმარებელ საზოგადოების წაგება და მოგება მისთვის ერთი და იგივე არ იქმნება. მდიდარი წევრი კი ასე არ უყურებს საქმის ვითარებას. მომხმარებელ საზოგადოების მოგება, ის შელავათი, რომელსაც იგი იძლევა, იმდენათ წვრილმანია მდიდარ წევრისათვის, რომ ის არავითარ ყურადღებას არ აქცევს ამას. იგი თუ ეწერება წევრათ უფრო კველმოქმედების მიზნით, ეწერება „ხათრისთვის“ და ამიტომ, რაკი გადაიხდის საწევრო ფულს, მერე „ყოველივე ფეხებზე კილია“, მისი მოვალეობა მან შეასრულა. მომხმარებელ საზოგადოებამ კი ანგარიში უნდა გაუწიოს ასეთ წევრებს, განსაკუთრებით როცა გამგეობაშიც გადიან ამათი წარმომადგენლები; უნდა გამოიწეროს მათი გემოვნების და მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებელი საქონელი და დააწყოს სავაჭროებში, აყვესი მათ სურვილებს, ხშირათ სრულიად უმნიშვნელოსა და უსაფუძვლოს, და სხვ. ხარკოვის მომხმარებელ საზოგადოებაშია, მაგალითათ, ამბობს პროფ. ოზეროვი, ასეთ წევრებმა საქმე გაუჭირვეს მომხმარებელ საზოგადოების გამგეობას: ამა და ამ ნოქარმა თავი არ დაგვიკრა, ამან და ამან ხმა ამაღლებით დაგვიწყო ლაპარაკიო და სხვ. პეტერბურგის ერთ მომხმარებელ საზოგადოებაში კი ცირკულიარი იუწყებოდა, რომ იყიდება ინგლისის მუხუდო, პირველ ხარისხის სოკო, გირვანქა—მანეთათ, შვეიცარიული მსხალი, თითო—ხუთ შაურათ, და სხვ. მერე, ამ „შვეიცარიულ მსხალს“ არც მდიდრები ყიდულობდა მომხმარებელ საზოგადოებიდან და ღარიბები ხომ მით უმეტეს, და სავაჭროს მუშტარიც არ ყავდა*). როცა მომხმარებელ საზოგადოების უმრავლესობას ხელმოკლე ხალხი შეადგენს, საქონელიც მათ გემოვნებაზე გამოწერილი, ისინიც დაინტერესებული არიან საამხანაგო სავაჭროის ბედობალით, მუდამ იქ ყიდულობენ საქონელს და საქმეც კარგათ მიდის.

*) И. Озеровъ, «Общества потребителей и т. д.» 117 გვ.

ეს იმას არ ზიზნავს, რა თქმა უნდა, რომ მომხმარებელ საზოგადოებაში მდიდრები სრულიად არ უნდა მიიღონ; ეს მხოლოდ იმის მაჩვენებელია, თუ რომელ წრეში უფრო უნდა ვეძებდეთ წევრებს და სად უფრო იხიერებს მომხმარებელი საზოგადოება. ჩვენ უნდა გვახსოვდეს, რომ მომხმარებელ საზოგადოებას ძალას საწარმოო თანხა კი არ შეადგენს, არამედ შეიდეგლათ განსაზღვრული რიცხვით უსრუნველყოფა და საქმის ხალისიანათ წაყვანა.

თუ ჩვენ იმ აზრს დავადგებით, რომ მომხმარებელ საზოგადოების ნიადაგი მშრომელ ხალხში უნდა ვეძიოთ, ცხადია, ვერც საწევრო ფულს, პაის, გავადიდებთ: რამდენათ ძვირი იქმნება პაი, იმდენათ ნაკლები წევრი გვეყოლება; ამიტომ პარკელასათვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს. საზოგადოთ შემოღლებულია უმეტეს კოოპერატივებში, რომ ნაწილს პაისას იხდიან წევრათ ჩაწერის დროს, დანარჩენს ნაწილ ნაწილათ რამდენიმე თვის განმავლობაში. გარდა პაისა არსებობს ერთ დროული საწევრო გადასახადი, რომელსაც წევრი იხთის ერთბაშათ საზოგადოებაში ჩაწერის დროს. ერთ დროული საწევრო გადასახადი ყველასათვის ერთია, პაის კი ვისაც რამდენი სურს, იმდენს შეიძენს. მაგრამ მომხმარებელ საზოგადოებათა დემოკრატიული პრინციპი მოითხოვს, რომ რამდენი პაიც უნდა ქონდეს წევრს, ერთი ხმის უფლებების მეტით იგი ვერ ისარგებლებს. მეტ პაიზე იმას მიეცემა განსაზღვრული სარგებელი.

ამით კოოპერატიული საზოგადოება განირჩევა აქციონერულ საზოგადოებიდან, სადაც მეტი პაის მქონე აქციონერს, მეტი ხმის უფლებაც აქვს. ეს ადვილი წარმოსადგენიც არის: აქციონერულ ამხანაგობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს კაპიტალს; აქ ყიდულობენ აქციებს მოგებისათვის; ამიტომ ვისაც მეტი აქციები (პაიები) აქვს შეჰენილი, იგი მეტი მოგებას მოეღის ამხანაგობიდან, უფრო დაინტერესებულია მისი მდგომარეობით; ამასთანავე იგი, როგორც ამხანაგობის უმთავრესი ბურჯი (საწარმოო თანხაში მას დიდი ნაწილი ეკუთვნის), მეტი გავლენითაც სარგებლობს.

კოოპერატიულ ამხანაგობაში კი ძალად, მომხმარებელი წარმოადგენს და საქმის ვითარებაში, ერთნაირათ თუ არა, ღარიბი უფრო დანტერესებულია; ამიტომ ხმის უფლებითაც საქმის გადაწყვეტაში ერთისა და ათი პაის პატრონი, ყველა ერთნაირათ უნდა სარგებლობდეს.

საზოგადოთ ბევრი პაის ერთი კაცის ხელში თავის მოყრა არ არის შაინცა და მაინც სასურველი. ეს ძალაუნებლიე აყენებს საზოგადოებას ამ კაცის, ან ამისთანა კაცების, გავლენის ქვეშ. რა ხმის თანასწორობაც არ უნდა გამოაცხადოთ, საზოგადოებას არ შეუძლია განსაკუთრებული ანგარიში არ გაუწიოს იმ პირთ, რომელთაც ბევრი პაი აქვთ შეძენილი: ერთი უბრალო მიზეზი, ერთი ჟინის მოკვლის სურვილი, და ასეთი პირი მოითხოვს უცკრათ განთავისუფლებულ იქნას წევრობიდან და დაუბრუნონ მისი საწევრო (საპაიო) ფულიც ამნაირათ იგი ერთბაშათ შეარყევს საზოგადოების მდგომარეობას

კოოპერატიული საზოგადოებანი უმეტეს შემთხვევაში პირობას უდებენ წევრებს, რომ წევრი დღიდან განცხადებისა წევრობის თავის განებების შესახებ, თუმცა წევრათ აღარ ჩაითვლება, მაგრამ განსაზღვრულ ვადის განმავლობაში (ექვსი თვიდან ერთ წლამდის) საწევრო ფულს უკან ვერ მიიღებს. ამით ხერხდება ერთგვარი გარანტია, რომ საზოგადოება წევრების საზოგადოებიდან გამოსვლის გამო უცებ უხერხულ მდგომარეობაში არ ჩავარდეს; განსაზღვრულ ვადის განმავლობაში კი საზოგადოებას მიემატება ახალი წევრები, ან ფულს იშოვის იგი სასესხებლათ და ისე გადურჩება ერთნაირ კრიზისს. მაგრამ, როცა საზოგადოებაში ბევრი წევრი არის რამდენიმე პაიანი, რამდენიმე ასეთ წევრის ერთბაშათ გასვლა საზოგადოებიდან კისერს მოტეხს საზოგადოებას.

ზოგი საზოგადოება, საქმის დაწყებისთანავე სესხულობს ფულს საწარმოვო თანხის გასადიდებლათ. არც ეგ ჩვეულება არის მოსაწონი. როცა საზოგადოება ფულს სესხულობს და

ნასესხებ ფულით იძენს საქონელს, ცხადია იგი იაფ ფასებში ვერ გაყიდის იმას. ნასესხები ფული სარგებელს თხოვლობს, ამას გადახდა უნდა—ეს კი ზედმეტი ხარჯია. ვისგან უნდა ისესხოს ფული მომხმარებელ საზოგადოებამ? მდიდრიდან, ხშირათ მევახშიდან. ისეთი დაწესებულებანი ჯერ კიდევ არ არსებობენ, განსაკუთრებით ჩვენში, რომ უსარგებლოთ ასესხონ ფული კოოპერატიულ საზოგადოებას ან ცოტა სარგებელი გადაახდევინონ. მაშასადამე ნასესხებ ფულში დიდი სარგებელი უნდა გადავიხადოთ, ხოლო ეს სარგებელი იმავე საქონელს უნდა შევაწეროთ, რომელიც ჩვენ გვინდა იაფათ მივაწოდოთ მომხმარებელს!

ნასესხებ ფულით საქმის ფართეთ დაწყებას სჯობს საქმე პატარიდან დაიწყოს. „როჩდელის პიონერებს“ მხოლოდ შაქარი და ერთი ტომარა ფქვილი ეწყობთ სავაჭროში, მათი მოადგილეებს კი დღეს მილიონის საქონელი უწყვიათ უზარმაზარ კოშკივით აღმართულ სავაჭროებში!..

მომხმარებელი საზოგადოება ვერც თვითონ ისესხებს, განსაკუთრებით აღორძინების პირველ ხანაში, და მით უფრო ვერც გაასესხებს, ე. ი. საქონელს ნისიათ ვერ გასცემს.

მომხმარებელ საზოგადოებაში ვაჭრობა უნდა სწარმოებდეს ხადღზე.

ხშირათ ამბობენ: თუ მომხმარებელი საზოგადოება მშრომელ ხალხის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ არსებობს, როგორ შეიძლება იქ ნისიათ ვაჭრობა აღიკრძალოსო.

მაგრამ, განა მართო ის აწუხებს ხელმოკლე კაცს, რომ ნისიათ ვერ შოულობს საქონელს? პირიქით, მისი დამლუბველი სწორეთ ნისიათ ვაჭრობა არის. მეწვრილმანე ვაჭარი, რომელიც კრედიტს უხსნის მუშას, თან და თან აჯდება იმას კისერში ისე, რომ ბოლოს უკანასკნელი სრულიად ვეღარ იხსნის თავს ამ მეწვრილმანისაგან და მისი მეხარკეთ ხდება. ნისიათ ვაჭრობა მუშას გადააჩვევს მომჭირნეობას, ანგარიშით ცხოვრებას, რადგან ნისიის წყალობით ხშირათ იმაზე მეტი

მიაქვს იმას, რისი ატანაც შეუძლია, და თანდათან ეფლებავალში. თვითონ მომხმარებელი საზოგადოება კი, როცა ნისიათ ვაჭრობს, კარგავს ბევრ საწარმოვო თანხას, რომელიც იმ ხნის განმავლობაში, სანამ მოვალე შემოიტანდეს, რამდენჯერმე დატრიალდება საქმეში. ის საზოგადოებანი, სადაც ნისიათ ვაჭრობა სწარმოებს, იძულებული არიან ფული ისესხონ და უმეტეს ნაწილათ ნასესხებ ფულით აწარმოვონ საქმემერე რამდენი ნისია დაიკარგება? ნისიათ საქონლის გაცემამ ბევრი მომხმარებელი საზოგადოება დაღუპა, როგორც როჩდელის პრინციპებზე აგებულ საზოგადოებათა დაარსებამდენისე შემდეგაც. ის საზოგადოებანი, რომელნიც გვერდს უვლიან როჩდელ პიონერების ამ ანდერძს, სასტიკათ ისჯებიან ცხოვრებაში. სხვათა შორის, ნისიათ ვაჭრობა იყო უმთავრესი მიზეზი, რომელმაც უკანასკნელ ხანებში დააქვეითა და გაკოტრების კარამდე მიიყვანა პეტერბურგის დიდი კოოპერატივი „მშრომელთა კავშირი“.

არის საშვალეობა, რომლითაც ჩვენ შეგვიძლია ხელი შეუწყოთ ხელმოკლე კაცს, მაგალითათ მუშას ჯამაგირის აღებად, არ მოკვდეს შიმშილით და მომხმარებელ საზოგადოებით ისარგებლოს. ამისთვის საჭიროა, მომხმარებელ საზოგადოებასთან დავაარსოთ შემნახველ-გამსესხებელი კასა. იქიდან უნდა ვისესხოთ ფული, მომხმარებელ საზოგადოებიდან კი ნაღდზე ვივაჭროთ.

მომხმარებელ საზოგადოებამ უნდა ივაჭროს არსებულ ფასებში, მაზანდაზე. მომხმარებელი საზოგადოება, რაც უნდა იყოს, ამ დროის დაწესებულებაა, იმას არ შეუძლია ანგარიში არ გაუწიოს არსებულ პირობებს და იქ, სადაც ირგვლივ ზედმეტ ფასებში იყიდება საქონელი, იმან იაფათ გაყიდოს იგი. ასეთი კონკურენციის გაწევა შეუძლია ისეთ დაწესებულებას, რომელსაც დიდი თანხა აქვს და პატარა ზარალიც რომ ნახოს, ამას არ შეუშინდება. კოოპერატივებს კი, განსაკუთრებით ალორძინების პირველ ხანაში, ასეთი კონკურენ-

ციის გაწევა ფასების დაკლებით არ შეუძლიათ, რადგან პატარა ზარალსაც შეუძლია ძლიერ დააშინოს წევრები. ღონიერ კოოპერატიულ საზოგადოებებს შეუძლიათ ზოგიერთ საქონლის მაზანდაზე უფრო გაიაფება, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში დიდის სიფრთხილით უნდა გადადგან ასეთი ნაბიჯი. სიაფით კი არ უნდა მივიზიდოთ წევრებო, ამბობდა მთელი რუსეთის კოოპერატივების წარმომადგენელთა პირველ კრებაზე ვ. ნ. ზელგეიმი, არამედ კოოპერაციის მნიშვნელობის შეგნების განვითარებით. და მართლაც, ვინც დარწმუნებულია, რომ კოოპერატივში, როგორც საზოგადო დაწესებულებაში, იმას არ მოატყუილებენ წონაში სანოვავის ღირსებაში, ზომაში და სხვ., იგი მაზანდაზედაც ვაჭრობას არ შეუშინდება იქ, მით უფრო რომ, ეცოდინება, თუ კოოპერატივმა ასეთი ფაქტობით მოგება ნახა, იმას წილი უდევს ამ მოგებაში და, ამნაირათ, გადახდილ ფასის ნაწილს სარგებლის, დივიდენდის, სახით უკან იბრუნებს.

არსებულ ფასებში, მაზანდაზე, ვაჭრობა იმასაც არ ნიშნავს, რომ ეს მაზანდა მეწვრილმანე, ჩარჩ, ვაჭრებში უნდა ვეძიოთ, სადაც ხშირათ 100—200% და მეტს იგებენ საქონელში. ეს მაზანდა უნდა იყოს ზომიერი. ჩვენ უნდა გავითვალისწინოთ კარგათ აუცილებელი ხარჯები და მერე ამის მიხედვით; მივიღოთ მხედველობაში ცოტაიდენი მოგებაც და ფასები ისე გავაწეროთ საქონელს. პეტერბურგის ცნობილ კოოპერატივმა „მშრომელთა კავშირმა“ 1907 წ. საშინელი კონკურენცია გაუწია მეფურნეებს და 4 კაპიკის მაგიერ გირვანქა პურის ფასი 3 კაპიკამდის ჩამოიყვანა. მაგრამ იგი საქონელში 6—7% იგებდა მაშინ, როცა სხვადასხვა ხარჯებში და ქირებში საშუალო რიცხვით 11% ეხარჯებოდა.*) ასეთმა ვაჭრობამ „მშრომელთა კავშირს“ მხოლოდ ზარალი მოუტანა, იგი წელში გატყდა და მერე აღარც წამოწეულა.

*) М. Слобожанинъ „Смотръ кооперативнымъ силамъ.“ 38 гд.

მოგებას მომხმარებელი საზოგადოება უნდა ანაწილებდეს იმის მიხედვით, თუ ვინ რამდენს ივაჭრებს აქ: ვისაც მეტი ნაეაჭრი აღმოაჩნდება, იმას მეტი სარგებლობა მოუტანია საზოგადოებისათვის, ამიტომ სარგებელიც იმას მეტი ერგება; ვისაც ცოტა უვაჭრია—იგი ნაკლებ სარგებელს მიიღებს. გარდა იმისა, რომ სარგებლის ასეთი განაწილება დაინტერესებს წევრებს და ყველა ეცთება საქონელი მხოლოდ მომხმარებელ საზოგადოებაში იყიდას, ასეთი განაწილება სამართლიანიც არის. თუ წევრი საქონლის მომხმარებელ საზოგადოებიდან ყიდვის დროს მეტს იხთიდა, იგი ახლა დივიდენდის სახით უკან დაიბრუნებს ზედმეტად გადახდილ ფულს. საქმე იმაშია მხოლოდ, რომ მომხმარებელ საზოგადოებაში ვაჭრობენ ბევრი არა წევრებიც: მიეცემა იმათ ნაეაჭრზე რაიმე დივიდენდო, თუ არა? ამ საკითხმა სხვათა შორის კამათი გამოიწვია რუსეთის კოოპერატივების წარმომადგენელთა პირველ კრებაზედაც. კრება იმ დასკვნაზე მივიდა, რომ არა წევრებს დივიდენდი არ მიეცემა, მაგრამ მათი ხვედრი დივიდენდი არც წევრებში უნდა იქნას განაწილებული. ეს რაიმე საზოგადოებასათვის საქმეს უნდა მოხმარდეს. დიდ კოოპერატივებში შესაძლებელია გაეხსნას არა წევრებს ანგარიში, აგროვონ მათ სახელზე ხვედრი დივიდენდი და, როცა იგი მოგროვდება იმდენი, რომ შესაძლებელი იქნება პაის ყიდვა, იყიდონ პაი და წევრათ ჩასწვრონ არა წევრი.

პაიზე წევრებს არ ეძლევათ დივიდენდი; ისინი პაიზე იღებენ განსაზღვრულ პროცენტს, რომელიც ჩვეულებრივ პანკის პროცენტს არ უნდა აღემატებოდეს.

ჩვენ განვიხილეთ ის უმთავრესი მუხლები, რომლითაც უნდა იხელმძღვანელონ მომხმარებელ საზოგადოებაში. მომხმარებელ საზოგადოებას უნდა ქონდეს წესდება, სადაც ნაჩვენებია უნდა იყოს: მიზანი საზოგადოებისა წევრათ ჩაწერის პირობები, წევრის უფლებები, გამგეობის მოვალეობა, უფლება საზოგადოებას კრებისა და სხვ. ასეთ წესდებას ჩვეულებრივ

ვით შეიმუშავებენ ხოლმე წევრები—დამაარსებელნი საზოგადოებისა და მერე წარუდგენენ მთავრობას დასამტკიცებლათ: თუ წესდება საზოგადოებისა არ განსხვავდება ნორმალურ წესდებისაგან *), თხოვნა იმის დამტკიცების შესახებ მიეცემა ადგილობრივ გუბერნატორს, რომელსაც უფლება აქვს დაამტკიცოს იგი. თუ წესდება ბევრით განსხვავდება ნორმალურ წესდებისაგან, თხოვნა დაიწერება შინაგან საქმეთა მინისტრის სახელზე და მიეცემა გუბერნატორს მისთვის წასარდგენათ. თხოვნაზე პირველ და მეორე შემთხვევაშიც ხელს უნდა აწერდენ ყველა დამაარსებელნი, სულ ერთია რამდენიც უნდა იყვენ. თხოვნასთან ერთათ წარედგინება წესდების პროექტის ორი ცალი, რომელთაგან ერთზე დაეწერება: „Копія“ (პირი); თხოვნაზე ორი 75 კაპ. მარკა უნდა იყოს დაკრული. გარდა ამისა წესდების და იმის პირის ყოველ ფურცელზედაც თითო 75 კ. მარკა უნდა დაეკრას.

წესდების დამტკიცების შემდეგ საზოგადოებას შეუძლია ამოირჩიოს გამგეობა, გახსნას სავაჭრო და სხვ. მომხმარებელი საზოგადოების სავაჭროები ექვემდებარებიან ჩვეულებრივ სავაჭრო კანონებს; მხოლოდ საზოგადოებანი, სადაც 10 ათას მანეთზე ნაკლებია ძირითადი თანხა (პაი და ერთდროული გადასახადი), განთავისუფლებული არიან სახაზინო გადასახადისაგან **) და ამათ შეუძლიათ გამოიტანონ ხაზინიდან უფასო სავაჭრო ბილეთი (მაგრამ, თუ ასეთ სავაჭროებში ყიდიან თუთუნს, არაყს და სხვ., ამისათვის ცალკე ფასიანი პატენტის გამოტანაა საჭირო).

მაგრამ საქმის დაწყების წინ ყოველთვის საჭიროა გამოანგარიშება: არის დრო სავაჭროს გახსნის თუ არა; წევრების

*) ნორმალურ წესდების გამოწერა შეიძლება ქ. მოსკოვიდან ამ დრესით: Москва. Союзъ потребительныхъ Обществъ, Сухарева-Садовая, д. № 269.

**) „Положеніе о Государств. промышл. налогъ, Высочайше утвержденное 8 Іюня 1898 г.“ I гл., ст. 10.

რიცხვი და შეგროვილი თანხა საქმაო საქმის დაწყებისათვის, თუ არა; თუ საქმე საექუოა, სჯობს დავიცადოთ, თანხა გავადიდოთ, წევრები კიდევ შევიძინოთ და აჩქარებით საქმე არ გავაფუჭოთ. ამისათვის საჭიროა შემდეგი გამოანგარიშება; რომელიც გამოცთილ პირების აზრით, თავდები იქნება იმის, რომ მომხმარებელ საზოგადოებამ უნდა იხვიროს.

უპირველეს ყოვლისა, ჩვენ უნდა გავითვალისწინოთ, რამდენ საქონელს იყიდის წლის განმავლობაში შუათანა ოჯახის პატრონი წევრი ჩვენი მომხმარებელ საზოგადოებიდან. სიფრთხილისათვის ჩვენ ნაკლები უნდა ვიანგარიშოთ—ასე $\frac{3}{4}$ იმისა, რაც ჩვენის აზრით დასჭირდება თითოეულ წევრს. ეს უნდა გავამრავლოთ წევრების რიცხვზე და ჩვენ დაახლოებით გვეცოდინება, თუ რამდენი ფული უნდა დაბრუნდეს წლიურათ ჩვენს სავაქროში. ავიღოთ მაგალითი. ვსთქვათ, ჩვენ გვყავს 100 წევრი; თითოეული იმათგანი შუათანა რიცხვით იყიდის წელიწადში 50 მან. სხვადასხვა საქონელს ჩვენს სავაქროში. ცხადია, სავაქრომ რომ დააკმაყოფილოს მათი მოთხოვნილება, იქ ხუთი ათასი მანეთი მაინც უნდა დატრიალდეს.

საწევრო გადასახადი (პაი) კი, ვსთქვათ, ათი მანეთია და საქმის დაწყებისას სულ ათასი მანეთი მოვავროვეთ (100 წევრიდან). ამ ათას მანეთიდანაც 100 მანეთამდის სავაქროს მოსაწყობათ უნდა გამოვიდეთ: დაგვიტრდება დახლის გაკეთება, სსწორის ყიდვა, თაროების გაკეთება და სხვ. დაგვრჩება 900 მ. რაღას გვიშველის ეს ფული, თუ აუცილებელი მოთხოვნილება ხუთი ათას მანეთამდის აღის? გამოცთილი პირები ამბობენ, თუ ვაქრობა ნაღდზე სწარმოებს (მომხმარებელ საზოგადოებაში კი ხომ ნაღდზე უნდა სწარმოებდეს ვაქრობა), ძირითადი თანხა 7—15-ჯერ დატრიალდება წლის განმავლობაშიო. მაშასადამე, ჩვენც თამამათ შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ჩვენი 900 მან. ათჯერ მაინც დატრიალდება წლის განმავლობაში, ე. ი. ჩვენი სავაქროში ერთ წელიწადში ცხრა ათასი მანეთი გამოვივლის. ჩვენ კი აუცილებლათ 5 ათასი მან. გვჭირია.

ახლა საჭიროა ვიცოდეთ: მართლა რომ წევრების მეტმა არა-
ვინ ივაჭროს ჩვენი საზოგადოებიდან და 5000 მან. საქონლის
მეტე არ დატრიალდეს ჩვენ სავაჭროში, დაგვიტოვებს ეს რა-
იმე მოგებას, თუ არა? ვაი, თუ ხარჯიც ვერ დაფაროთ? გა-
მოანგარიშებულა, რომ, როცა ვაჭარი ერთბაშათ, ნარდათ,
ყიდულობს საქონელს და მერე წვრილ-წვრილათ ზომიერ ფა-
სებში ყიდის, იგი იგებს 10-15%/. თუ ჩვენ 5 ათას მანეთის
საქონელი ვიყიდეთ (მომხმარებელი საზოგადოებაც ხომ ნარ-
დათ იყიდის საქონელს) და მერე ნაწილ-ნაწილათ გავყიდეთ
მრავიგებთ წლიურათ, საშუალო რიცხვით რომ 12% ვიანგა-
რიშოთ, 600 მანეთს. ეს ჩვენი უკანასკნელი შემოსავალია.
მყრე, განა შესაძლებელია, რომ მომხმარებელ საზოგადოება-
ში, თუ ის თავის დანიშნულებას პირნათლათ ემსახურება,
გარეშე პირებმა არ ივაჭრონ? რაც ამ სახით გაიყიდება, ის
მეტე მოგება იქნება საზოგადოებისათვის. თუ ჩვენს აუცილე-
ბელ ხარჯებს, ე. ი. სახლის ქირას, ნოქრების ჯამაგირს, გა-
ნათებას, გათბობას და სხვ., ეს ნავარაუდები 600 მან. უკვე
ფარავს, თამამათ შეგვიძლია სავაჭრო გავხსნათ, სრულიად
დაიმედებული, რომ საქმე საფუძვლიანათ არის დაწყებული
და სწორ გზაზე დგას... იმის მომავალი დამოკიდებული იქმ-
ნება იმაზე, თუ რამდენ ერთგულობას გამოიჩინენ წევრები
მომხმარებელ საზოგადოებისადმი და რამდენათ იხელმძღვანე-
ლებენ საქმის მეთაურნი იმ გაკვეთილებით, რომელსაც გამო-
ცთილება იძლევა და რომელსაც ჩვენ ვრცლათ შევხებით.

ბ) მწარმოებელი ამხანაგობანი.

მომხმარებელი საზოგადოება, როგორც დავინახეთ, იბრ-
ძვის სავაჭრო კაპიტალის წინააღმდეგ, რომლის როლი საქონ-
ლის მომხმარებელთა შორის განაწილების საქმეში, ეწინააღმ-
დეგება საზოგადოების ინტერესებს; მომხმარებელ საზოგადოე-
ბის მიზანია—სრულიად განდევნოს კაპიტალისტი საქონლის

მომხმარებელთა შორის განაწილების საქმიდან, ე. წ. მისი; მიზანია ბოლო მოუღოს თანამედროვე ვაჭრობას.

მაგრამ კაპიტალის როლი და მისი დევიზი „რაც შეიძლება მეტი მოგების მოპოება“ მარტო საქონლის განაწილების საქმეში, მარტო ვაჭრობით, არ განისაზღვრება. მსხვილი კაპიტალისტი უფრო ხშირათ მწარმოებლის, მექარხნის, როლში გამოდის ზოლმე და ცთილობს აქ, თვით საქონლის შექმნის პროცესში, ისარგებლოს თავის მიზნის მისაღწევათ. იმან იცის, რომ დღევანდელ წარმოებაში უმთავრესი როლი კაპიტალს უჭირავს, დღევანდელი წარმოების მამოძრავებელი ძალა საწარმოვო იარაღები—მანქანა არის, რომლის შექმნა მარტო კაპიტალის მქონეს შეუძლია. ამიტომ იგი იძენს საწარმოვო იარაღებს, ყიდულობს ნედლ მასალას, ქირაობს აუარებელ მუშას და ამუშავებს იმათ, გატაცებული მარტოთ მარტო საკუთარის ინტერესებით, მოჯადოებული ერთათ-ერთი სურვილით, რაც შეიძლება მეტი მოიგოს. ასეთი სურვილი ბადებს შრომის უმოწყალო ექსპლოატაციას, იწვევს ანარქიას წარმოებაში და ვაჭრობაზე არა ნაკლები არეულობა შეაქვს საზოგადოებრივ ცხოვრების მიმდინარეობაში.

ამიტომ, როგორც იქ, ვაჭრობაში, კაპიტალისტის წინააღმდეგ გამოდის მოხმარებელი საზოგადოება და უნდა იმის როლი იკისროს, ისე აქ, წარმოებაში, კაპიტალისტის ადგილზე გამოდის მწარმოებელი ამხანაგობა, კისრულობს კაპიტალისტის როლს და მისიწრაფის, რომ კაპიტალისტს წარმოების ასპარეზიც დააცლევინოს.

მწარმოებელი ამხანაგობა წარმოადგენს თავისუფალ კავშირს, რომელშიაც შედის რამდენიმე ადამიანი ან მთელი საზოგადოება იმ მიზნით, რომ იმუშაონ შეერთებულის ძალით და საკუთარის იარაღით, დამოუკიდებლათ, მექარხნის თუ მემამულის გაყვლეფიდან თავი დაახწიონ და სარგებელი ერთმანეთში გაინაწილონ. ამნაირათ, თუ მომხმარებელი საზოგადოება მხოლოდ დახმარებას უწევს წევრს უფრო კარგათ იც

ნოვროს, მწარმოებელი ამხანაგობა წარმოადგენს წევრისათვის ცხოვრების მთელ საღსარს. მომხმარებელ ამხანაგობის წევრი სხვაგან მუშაობს, მისი ცხოვრების საღსარი სხვა დაწესებულებაში მუშაობაა და იქ აღებული სამუშაო ქირა; მხოლოდ შემთხვევით შეიძლება იგი მოყვეს მომხმარებელ ამხანაგობის მომუშავეთა რიცხვში; მწარმოებელ ამხანაგობის წევრმა კი უსათუოთ ამხანაგობაში უნდა იმუშაოს. მწარმოებელ ამხანაგობის ვითარებაზე დაშოკიდებული მისი ბედი და იღბალი; მომხმარებელ ამხანაგობას აარსებენ წევრები იმ თანხით, რომელიც მაინც მიღის მათი ჯიბიდან ვაჭართან; მწარმოებელ ამხანაგობისთვის კი განსაკუთრებული თანხა უნდა გამოძებნონ დამფუძნებლებმა...

ამიტომ, რამდენათ ადვილია მომხმარებელ საზოგადოების დაარება, იმდენათ საძნელო არის მწარმოებელ ამხანაგობის საფუძვლის ჩაყრა. დავიწყოთ იქიდან, რომ მწარმოებელ ამხანაგობას საქმის დაწყებისათვის სჭირია კაპიტალი: საჭიროა ნედლი მასალის შექმნა, საწარმოვო იარაღების ყიდვა, სადგომის მოპოება და სხვ. თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ მწარმოებელ ამხანაგობაში წევრათ ეწერებიან თითქმის სულ მუშები, ადვილი წარმოსადგენია, რომ ისინი საკმაო კაპიტალს ურთიერთ შორის ვერ შეაგროვებენ. საჭიროა მიმართონ კრედიტს, ისესხონ ფული.

პირველ დაბრკოლებას აქ განიცდის მწარმოებელი ამხანაგობა. არამცთუ კოოპერატიული საზოგადოებანი, რომელიც შედარებით ახალი მოვლენაა, თვით კაპიტალისტური წარმოებანი ვერ პოულობენ ხშირათ კრედიტს ალორძინების პირველ ხანაში. კრედიტი დამოკიდებულია ნდობაზე და სანამ საქმეს ფეხი კარგათ არ მოუდგამს, ნდობას, რასაკვირველია, იმდს ვერაინ გამოუცხადებს. განსაკუთრებით არ ენდობიან კაპიტალისტები, და ვერც ენდობიან, კოოპერატიულ ამხანაგობას. როცა აქციონერული საზოგადოება არსდება, იმისთვისაც ძნელია პირველ ხანებში კრედიტის შოვნა, მაგრამ იქ მაინც

ფინანსიურ სფერებში ცნობილი პირები ტრიალებენ, თუ ახალ საქმეს ვერ ენდობიან ბანკირები, იმის მოთავეების გამოცთობისა და კომერციული უნარის იმედი აქვსთ; ესეც არ იყო, იქ ქონების პატრონ ხალხს ხედავენ და ესეც ერთნაირი გარანტია არის ბანკირისათვის. მწარმოებელ ამხანაგობაში კი არც ქონების პატრონები მოიპოვება, არც ფინანსიურ სფერებში ცნობილი პირები. რა თქმა უნდა, პირველ ხანებში მწარმოებელი ამხანაგობანი ვერავითარ კრედიტს ვერ იშოვიან და თუ იშოვენ, ძლიერ ცუდ პირობებში და ცუდ პირობებში დიდი თანხის ვალათ აღება კი ძლიერ აბრკოლებს საქმეს მომავალში.

მაგრამ, ვსთქვათ, მწარმოებელ საზოგადოებამ იშოვა კაპიტალი საქმის დასაწყებათ; ახლა მაინც თუ შესძლებს მწარმოებელი ამხანაგობა დასძლიოს კაპიტალისტურ წარმოებას. დღევანდელ დროში წარმოების ვითარება ასეთია: ვინც მეტს საქონელს დამზადებს და გაყიდის, იგი მეტ მოგებას ნახავს. ამ ნიადაგზე არის ამტყდარი საშინელი „უსისხლო“ ომი, კონკურენცია. ყველა გატაცებულია ზედმეტ საქონლის დამზადებით, ყველა ერთი მეორის დაუკითხავათ ამზადებს საქონელს, რაც შეუძლია იმდენს, არაფერს ყურადღებას არ აქცევს ბაზრის, მოთხოვნილების, მდგომარეობას და შედეგათ ის და მოყვება ასეთ გარემოებას, რომ ბაზარი აივსება ხოლომე დამზადებულ საქონლით, მყიდველი კი არსაიდან მოჩანს. დგება კრიზისი. ამ კრიზისებს მხოლოდ ის წარმოებანი გადაურჩებიან, რომელთაც შეუძლიათ აიტანონ დიდი ზარალი, ცხადია, ამ ბედნიერთა რიცხვში ვერ მოყვება კოოპერატიული ამხანაგობა, რომელიც მხოლოდ ნასესხებ ფულით იწყებს საქმეს. ასეთ შემთხვევებში კოოპერატიული საზოგადოებანი კოტრდებიან წირილ კაპიტალისტებთან ერთათ.

გარდა ამისა, არ უნდა დავივიწყოთ ერთი გარემოებაც, რომელიც კონკურენციაში მწარმოებელ ამხანაგობას კაპიტალისტურ წარმოებაზე უკან აყენებს. როცა კაპიტალისტი ხე-

დავს, რომ ბაზარი გაიხსო ნაწარმოებით, იწყებს მუშაობას წარმოების სხვა დარგში, ან ამოკლებს ხარჯებს: უკლებს მუშებს სამუშაო ქირას, ზოგს ადგილიდანაც. ითხოვს და სხვ. მწარმოებელი ამხანაგობა კი ხშირათ, რომ წევრებს დახმარება აღმოუჩინოს, იწყებს მუშაობას სწორეთ იმ დროს, როცა საზოგადო კრიზისია და ხშირათ სწორეთ წარმოების იმ დარგშიც, რომლის ნაწარმოებით ბაზარი გადავსებულია და კაპიტალისტი-მწარმოებლები კრიზისის შიშით ლოკაუტებს აცხადებენ. ამის შესახებ ბ. უები, გამოჩენილი მკოდნე ინგლისის კოოპერატიულ მოძრაობისა, ამბობს: „ამხანაგობის წევრი ხელოსნები შეიძლება კარგი მკოდნენიც იყვენ თავისი საქმის, წარმოების კომერციული მხრის კი სრულიად არაფერი გაეგებათ. ეს ამხანაგობები ხშირათ იმეორებენ ძველ შეხედულებას გაცვლის შესახებ: იმათ გონიათ, თუ მუშამ საქმე იცის და მუყაითათ შრომობს, იგი უსათუოთ ქმნის ღირებულებას, მიუხედავათ იმისა, არის მოთხოვნილება მის ნაშრომზე, თუ არა. ამიტომ ჩვენ ხშირათ ვხედავთ, რომ კოოპერატიულ დაწესებულებას აარსებენ ან ცუდ დროში ან წარმოების იმ დარგში, რომელიც გაკოტრების გზაზე ადგას; კოოპერატიულ დაწესებულებებს აარსებენ ან სამუშაო ქირის დაწვეის წინააღმდეგ ან უმუშევართათვის სამუშაოს გასაჩენათ. ცხადია, ასეთი ამხანაგობანი წინდაწინვე სასიკვდილოთ არიან განწირული“ *). თვითონ მუშები კი, მიუხედავათ ამდენ დამაბრკოლებელ მიზეზებისა, ხშირათ განსაკუთრებით დიდ მოთხოვნილებებს უყენებენ თავის საამხანაგო დაწესებულებას: „ისინი სასწაულს მოელიან მწარმოებელ ამხანაგობისაგანო, სწერს ა. ფ. ელმი, და ამიტომ იმდენ მოთხოვნილებებს უყენებენ იმას, რომ ამხანაგობამ ყველაფრის დაკმაყოფილება თუ მოინდომა, სულ უნდა დახუროს საქმეო“ **

*) В. Уэббъ „Кооперативное движение въ Англии“, 141-83.

***) А. А. Николаевъ „Теорія и практика коопераціи“, выш. I, 33. 36.

მესამე მიზეზი, დამაბრკოლებელი მწარმოებელ ამხანაგობებისა, არის ასეთ ამხანაგობების შინაური მოწყობილობა. იმავე ბ. უების აზრით, ყველაზე უარესი დამაბრკოლებელი მიზეზი აქ იმალება: „მწარმოებელ ამხანაგობის ქარხანაში; ამბობს იგი, მუშები ირჩევენ თავიანთ შორის გამგეობას; ადმინისტრაციას, ოსტატებს, ზედამხედველებს და სხვ. დღისით ვე ადმინისტრატიული პირები ბრძანებლობენ: ათვლიერებენ ნამუშევარს, აფასებენ, აჯარიმებენ მუშას დანაშაულობისათვის, თვალყურს ადევნებენ მუშების ყოფაქცევას და სხვ. საღამოს კი თვითონ უნდა წარსდგენ ამ მუშების წინაშე პასუხის საგებლათ, როგორც მათი არჩეულები. ასეთ ურთიერთობას შეაქვს წარმოებაში მთელი არეულობა და ბოლოს საქმე იქნამდის მიდის, რომ წარმოება ან სრულიად იხურება, ან მწარმოებელი ამხანაგობა იღებს აქციონერულ ამხანაგობის ხასიათს და წევრები აქციონერების როლში გამოდიან, ზოგი კი კარგავს მართვა გამგეობაში და საზოგადოთ წარმოების ბედობაში მონაწილეობის მიღების უფლებას და უბრალო მუშებათლა რჩებიან*)

ასეთია დემოკრატიულ მწარმოებელ ამხანაგობათა მდგომარეობა ინდუსტრიაში, მსხვილი კაპიტალისტურ წარმოების ვეერდით. და, თუ ჩვენ გადავავლებთ თვალს მწარმოებელ ამხანაგობათა მდგომარეობას საზოგადოთ, ამის დასამტკიცებელ საბუთებსაც ბლომათ დაგინახავთ. დასავლეთ ევროპის პრაქტიკა, რომელმაც გავვაოცა მომხმარებელ კოოპერაციის განსაკვიფრებელი ზრდით და საუცხოვო ნიმუშები მოგვცა სასოფლო-სამეურნეო და საკრედიტო ამხანაგობებისა, იმავე დროს ვერაფერს სანუგეშოს გვეუბნება მწარმოებელ ამხანაგობათა შესახებ ინდუსტრიაში. ვერც ერთ ქვეყანაში, სადაც ცოილან მწარმოებელი ამხანაგობათა დაარსებას ინდუსტრიაში, მწარმოებელ ამხანაგობას არ უხეირნია.

*) В. Уэббъ «Кооперативное движ. въ Англии» гл. 142—143.

საფრანგეთმა ყველა ქვეყნებზე უფრო მეტი ენერჯია და-
ხარჯა მწარმოებელ ამხანაგობების დაარსებაში. აქ 1830 წლი-
დან, და თითქმის უფრო ადრეც, დაიწყეს მწარმოებელ ამხა-
ნაგობების დაარსება. 1848 წ. მუშათა გავლენის გამო საერო
კრებამ მწარმოებელ ამხანაგობათა დასაარსებლათ 3 მილიონი
ფრანკი გადასდო*). ამის გამო 1845 წლიდან 1851 წლამ-
დის, სულ სამი წლის განმავლობაში, საფრანგეთში სამასი თუ
ოთხასი კოოპერატივი დაარსდა. მაგრამ, მიუხედავად იმისა,
რომ მთავრობაც ხელს უწყობდა იმათ, ჩვენამდის მხოლოდ
სამ კოოპერატივმა მოაღწია იმათ რიცხვიდან, სხვები სულ
დაიხურა. სხვა დროსაც ბევრი მწარმოებელი კოოპერატივი
დაარსდა საფრანგეთში, მაგრამ ამათგანაც სულ რამდენიმეს
შერჩა დემოკრატიულ ამხანაგობის სული: ზოგი დაიხურა და
ზოგი აქციონერულ ამხანაგობათ გადაიქცა. თითქმის ყველა
ეს კოოპერატივები ნაქირავებ მუშით სარგებლობენ (მღებავთა
კოოპერატივში, მაგალ., 22 წევრი—მუშაა და 225 დაქირა-
ვებული მუშა) და დაქირავებულ მუშათა რიცხვი ასეთ ამხა-
ნაგობებში სულ 5000 აღის. სამართლიანობა მოითხოვს ით-
ქვას, რომ ნაქირავები მუშები ზოგ ამხანაგობას მოგების განა-
წილებაში შეყავს, მაგრამ ზოგი კი ამასაც არ შევბა. საფრანგეთის
ცნობილი მწარმოებელი ამხანაგობანი: მეტლეთა, მღებავთა,
ფორტეპიანოს მკეთებელთა და სხვ. აქციონერულ ამხანაგობებს
უფრო გავს, ვიდრე კოოპერატივებს. რამდენათ არა დემოკრა-
ტიულ ნიადაგზეა ასეთი კოოპერატივები ახლა, ამას ის გარე
მოებაც გვეუბნება, რომ საწევრო გადასახადი ასეთ კოოპერა-
ტივებში ხშირათ ძლიერ დიდ თანხას წარმოადგენს. ასეთია,
მაგალითათ „ოპტიკების“. კოოპერაცია, სადაც საწევრო გადა-
სახადი 5000—20000 ფრანკამდის აღის (1875 მ.—11250
მანეთამდის); წევრების უმეტესობა 30000 ფრანკს იხდის, ხო-

*. А. А. Николаевъ «Теорія и практика коопераціи»,
вып. I, гл. 37—38.

ლო 5000 ფრანკის გადამხდელი წევრი არ არის სრული უფლებით აღჭურვილი *).

ა. ნიკოლაევის აზრით, მხოლოდ სამათ სამი კოოპერატივი აკმაყოფილებს აქ დღეს დემოკრატიულ კოოპერაციის მოთხოვნილებას. ესენია: „ფამილისტერი“ — გიზეში, მეწადეთა კოოპერაცია ლიმაჟში და ოქროსმჭედელთა — სანკლონ ში **).

გ. გრენტჩკეს გამოანგარიშებით გერმანიაში 1874 წ. 322 მწარმოებელ ამხანაგობიდან მხოლოდ 109 არსებობდა, იმათგანაც მხოლოდ 34 წარმოადგენდა მუშებისა და ხელოსნების კავშირს, დანარჩენთ ვერ გაარჩევდით ჩვეულებრივი აქციონერული საზოგადოებიდან ***).

ბ. უებიც ძლიერ ვრცლათ ეხება მწარმოებელ ამხანაგობათა მდგომარეობა და ციფრებით ხელში გვიმტკიცებს, რომ ვერც ინგლისში უხეირნია ასეთ ამხანაგობებს. ზოგი მწარმოებელი ამხანაგობა კოტრდება, ზოგიც აქციონერულ საზოგადოებათ იქცევა ხოლმე. რამდენიმე ასეულ კოოპერატივიდან, რომელნიც 1870 წლიდან დაწყებული სხვადასხვა დროს აღორძინებულა ინგლისში, უკანასკნელ ხანებში (1890 წ.) მხოლოდ 54 ედგა სული. მაგრამ, ბ. უების აზრით, აქიდანაც ბევრი ვერ აკმაყოფილებს დემოკრატიულ კოოპერატივის მოთხოვნილებას. უმეტესობა კოოპერატივებში მუშებზე მეტი პაი გარეშე პირებს აქვს შეძენილი; მხოლოდ აქა-იქ უხვდებით მუშებს ადმინისტრატიულ ადგილზე; ბევრი ამხანაგობა კერძო დაწესებულებაზე უფრო ადენს ოფის მუშებს და სხვ. ასე რომ, ამ 54 ამხანაგობიდან მხოლოდ 8 პაწია ამხანაგობა არის ყურადღების ღირსი, როგორც ნამდვილი კოოპერატიული დაწესებულებანი. ესენია: ლეისტერის მეჩექმეთა ამხანაგობა, კოვენტრიის მესაათეთა ამხანაგობა, კეტესინგის მეჩექმეთა, ნელისონის საზოგადოება „თვით დამხმარე“

*) Кечеджи-Шановаловъ „Кооперативные идеалы“, 10 გვ.

**) А. Николаевъ «Теорія и практика коопераціи» 39 გვ.

***) Давидъ «Соціализмъ и коопер. движеніе». 26 გვ.

და ოთხიც სხვა, რომელთა თანხა ერთათ არ აღემატება 7500 მან *)

ჩვენ მეტს აღარ შევჩერდებით მწარმოებელ ამხანაგობათა მდგომარეობაზე. ნათქვამიც საკმაოდ მოწმობს, რომ იგი მსხვილ წარმოებაში ვერ ხეირობს, და ქალაქებში, სადაც მომხმარებელ საზოგადოებებმა საშინელი ნაბიჯი გადადგეს წინ, ესენი სრულიად ვერ უშკლავდებიან კაპიტალისტურ წარმოებას. მაგრამ შემცთარი ვიქნებით ვიფიქროთ, თითქოს მწარმოებელი ამხანაგობანი წარმოადგენდნენ სრულიად უვარგის ფორმას კოოპერაციისას. თვითონ ბ. უები, რომელმაც ცეცხლითა და მახვილით გაილაშქრა მწარმოებელ ამხანაგობათა წინააღმდეგ ინდუსტრიაში, აღიარებს რომ ნამდვილი მწარმოებელი ამხანაგობანი არსებობენ წარმოების ისეთ დარგში, სადაც არ შექრილა ჯერ „სამრეწველო რევოლიუცია“ **) .

ასეთ წარმოების ასპარეზს წარმოადგენს დღეს უმთავრესათ სოფელი. და მართლაც, მწარმოებელ ამხანაგობათა სარგებლობაც და ზრდაც სოფელში თვალსაჩინოა. ჩვენ შეგვიძლია იმის დასამტკიცებლათ, რომ მწარმოებელი ამხანაგობანი სოფლათ ხეირობენ, აუარებელი ფაქტები მოვიყვანოთ, მაგრამ ეგ ზედმეტია, თუ გავიხსენებთ იმ დიად მნიშვნელოვან ფაქტს, რომ დანიის დაჯაკი გლეხი სოფლის კოოპერაციის წყალობით სულ რამდენიმე წლის განმავლობაში არამცთუ წელში გაიმართა, არამედ იმან ნივთიერ მდგომარეობით პირველი ადგილიც დაიჭირა ევროპის სხვა კუთხის გლეხებთან შედარებით. ამერიკელ მწერლის ა. საიმონსის სიტყვით, როგორც უკანასკნელ ანგარიშებიდანა სჩანს, დანიის კოოპერატიული საყასბოები სასტიკ კონკურენციას უწევენ ლონდონის ბაზარზე ჩიკაგოს საყასბოებს. ხოლო ამ ფაქტის დიადი მნიშვნელობა მაშინ უფრო თვალსაჩინო იქმნება ჩვენთვისო, ამბობს იგი, თუ მოვიგონებთ,

*) В. Уэббъ «Коопер. движение въ Англіи 113—139 83»

**) ibid. 154 83.

რომ ჩიკაგოს აქციონერულ საზოგადოებებს ლონდონში ვერც ერთმა ამერიკელ და ევროპიელ კონკურენტმა ვერ გაუძლოვო*).

ჩვენთვის ადვილი გასაგები იქნება სოფლის მწარმოებელ ამხანაგობათა უპირატესობა, როცა ქალაქისა და სოფლის მწარმოებელ ამხანაგობებს ერთმანეთს დაუუპირდაპირებთ. უმთავრესი დამაბრკოლებელი მიზეზი მწარმოებელ ამხანაგობათა აღორძინების წინააღმდეგ როგორც წინათ დავიანახეთ, კაპიტალის საჭიროება და მისი უქონლობაა. მაგრამ სოფელში მწარმოებელ ამხანაგობებს ისეთი დიდი კაპიტალი არ სჭირიათ, როგორც ქალაქში; ქალაქის ჰუზა პროლეტარი, მხოლოდ თავის ძალღონის ამარა გამოდის მწარმოებელ ამხანაგობის დასაარსებლათ, შრომის მეტი მას ყველაფერი შესაქენი აქვს— ამიტომ დიდი კაპიტალი სჭირია; სოფლის გლეხს ცოტაოდენი მიწაც მოეპოება, ცოტაოდენი იარაღებიც; არც იმდენი ნედლი მასალის ყიდვა სჭირია იმას, რამდენიც ქალაქის ჰუზას; იგი იძენს, მართალია, გაუმჯობესებულ იარაღებს, ქირაობს მიწას და სხვ., მაგრამ ეს თავისდღეში იმდენ ხარჯებს არ გამოიწვევს, რამდენსაც ქარხნის მოწყობა, მაგალითათ, ქალაქში.

არც გაუსაღებლობა, კრიზისი, დაღუპავს ისე ადვილათ სოფლის მწარმოებელ ამხანაგობას, როგორც ქალაქისას: ნაწარმოების უმეტეს ნაწილს თვითონ გლეხები ხმარობენ ხოლმე.

გარდა ამისა, სოფელში კოოპერაციას ჯერ კიდევ თავისუფალი ასპარეზი აქვს გაშლილი, რადგან იქ კაპიტალიზმი არ არის ჯერ სულ გამეფებული, და კოოპერატიულ ამხანაგობებს არ უხდება იმათი კონკურენციასთან ბრძოლა; პირიქით, კოოპერატიულ დაწესებულებებს შეუძლიათ შეიტანონ სოფელში ის ტექნიკური გაუმჯობესებანი, რომელიც კაპიტალიზმმა შეიტანა ქალაქის მრეწველობაში, და მით თვითონაც

*) В. Θ. Тотоміанць „Сельско-хоз. кооперация“ 7 გვ.

შეუწყონ ხელი სოფელში წვრილ წარმოებიდან მსხვილ წარმოებაზე გადასვლას.

მაგრამ, უნდა ვსიქვათ ისიც, რომ მწარმოებელი ამხანაგობანი განსაკუთრებით ფრთას გაშლიან მაშინ, როცა მომხმარებელი კოოპერაცია კარგათ იქნება განვითარებული. მომხმარებელ კოოპერაციის სახით იმათ ეყოლებათ მუდმივი მყიდველი და მათთვის საშიში აღარ იქნება არავითარი კონკურენცია, არავითარი კრიზისები. საკმარისია გავიხსენოთ, რომ დანიის სოფლის მწარმოებელ კოოპერაციათა ნაწარმოების უმთავრესი მყიდველი არიან ინგლისის მომხმარებელი საზოგადოებანი.

საქმის დაწყება მწარმოებელ ამხანაგობისათვის თითქმის ისეთივეა, როგორც მომხმარებელ საზოგადოებისათვის. ესეც თავისუფალ სურვილზეა დამოკიდებული. უპირველესად ყოვლისა საჭიროა ამიტომ შეგნება იმის მნიშვნელობისა, რომ წევრები ჩაეწეონ იმაში. თუ მომხმარებელ საზოგადოების ნიადაგი მშრომელ ხალხში უნდა ვეძიოთ, მით უფრო მდიდრებს არა აქვთ არავითარი ადგილი მწარმოებელ ამხანაგობაში. მაგრამ ყველა მსურველი, ვანურჩევლათ მდგომაზობისა, თუ კი განაცხადებს მუშაობის სურვილს, უნდა მიიღებოდეს მწარმოებელ ამხანაგობაში. ზარმაცებს, ინტრიგანებს, არ უნდა ქონდეთ აქ ადგილი, რადგან მწარმოებელ ამხანაგობის მომავალი წევრების ერთგულ მუშაობაზედაც კლდა; გარდა ამისა, ვერავითარ დისციპლინას ვერ დაამყარებენ მუშები იმ დემოკრატიულ კავშირში, სადაც ადმინისტრატორებათაც თვითონ გამოდიან, თუ შიგ ინტრიგანები მოყვენ. საწევრო ფული არ უნდა იყოს არც აქ, რა თქმა უნდა, დიდი. წესრიგი გამგეობისა და ნებართვის აღების, ისეთივეა როგორც მომხმარებელ საზოგადოებისა.

სოფლის მწარმოებელ ამხანაგობების შესახებ ჩვენ კიდევ გვექნება საუბარი.

გ) საკრედიტო კოოპერაციები.

მას შემდეგ, რაც ფული შემოვიდა ხმარებაში, იგი ყველასათვის საჭირო შეიქმნა. ისეთი მიმზიდველი, ჯადოსნური,

ძალა გამოაჩნდა ფულს, რომ იმის საჭიროებას გრძნობს არა მარტო ღარიბი კაცი, ხშირათ მდიდარიც. ჩვენ ვიცით, რომ მეტ სარგებელს, მეტ მოგებას, იგი უნდა მოელოდეს, ვისაც შეუძლია მეტი კაპიტალი ჩაღოს საქმეში. ამიტომ კაპიტალისტი ხშირათ საკუთარ თანხას არ ჯერდება. და გარეშე პირიდანაც სესხულობს ფულს და ამ ნასესხებ ფულსაც აწარმოებს; იგი სრულიად დარწმუნებულია იმაში, რომ ის საქმე, რომელსაც იგი მოახმარს ნასესხებ ფულს, მეტ მოგებას მოუტანს იმას, ვიდრე მას გადახდება აღებულ ვალის სარგებელში. ფულიც არ არის ძნელი საშოვნელი კაპიტალისთვის. დღეს ქალაქებში ბლომათ არსებობს ისეთი დაწესებულებანი (ბანკები), რომლებიც სულ მცირე სარგებელში აძლიევენ მდიდრებს სესხს. უნდათ პატარა ვადით, უნდათ დიდი ვადითაც.

მიუხედავათ იმისა, რომ ღარიბს ზედმეტ მოგების მისაღებათ კი არ სჭირია ფული, არამედ ხშირათ სულ აუცილებელ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლათ, მოკლე ვადითაც რომ უნდოდეს ფულის სესხება, იგი ადვილათ ვერ იშოვის იმას ბანკები ღარიბისათვის არ არსებობენ. ბანკები მდიდრებისთვის არის გაჩენილი, ამბობდა ლუი ბლანი: ესენი მშკენიერათ გამოგონილი საშვალებაა მდიდრები აუფრო გასამდიდრებლათ და ძლიერების უფრო გასაძლიერებლათ *).

მერე, ათას გვარ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლათ კი სჭირია დღეს მუშასა და, განსაკუთრებით, გლეხს ფული. ბატონყმობის დროს გლეხი ეკუთვნოდა ბატონს; თუ პირად შრომით, თუ სხვადასხვა ნაწარმოებით—პური, სიმინდით, ღვინით, ერბოთი და სხვ., რომელიც იმას ბატონის მამულში მოყავდა, უხდიდა იგი ბატონს ბეგარას. შინაც ადვილათ გამოდიოდა: ხამის პეჩანგს, შალის ჩოხას, ქალამანს—ყველაფერს ოჯახში აკეთებდენ. ასე რომ, ფული მაშინ გლეხს მაინცდამაინც არც კი ესაჭიროებოდა. მას შემდეგ კი, რაც

*) J. Bertravъ «Исторія коопераціи въ Бельгіи», 80 გვ.

იგი «ვანთავისუფლეს,» საშინლათ იგრძნო იმან ფულის საქიროება. ათასი გადასახადი დააწვა ახლა იმას თავზე უპირველესად ყოვლისა, მიწის—ამ ერთათ-ერთ „სარჩო-საბადებელის“—საქიროება იგრძნო იმან. განთავისუფლებულ გლეხს პაწია მიწა ერგო. იმ პირველ-ყოფილ საშვალეებით, რომლითაც ჩვენი გლეხი ამუშავებს მიწას, კი არა, საუკეთესო იარაღებითაც რომ დაამუშავოს იგი, იმას არ არჩენს, მით უფრო, რომ მისი ოჯახი მატულობს—ოჯახის ახალი წევრები იბადებიან, პატარაები იზრდებიან. ცხადია გლეხმა ან უნდა იყიდოს მიწა, ან უნდა იქირაოს მიწა. ამისათვის კი საქიროა ფული. ქირაში მემამულე ახლა ნაწარმოებს ხშირათ არც კი იღებს—იმასაც ფული სჭირია, რომ მამული გააუმჯობესოს, ქალაქში იცხოვროს და სხვ.

მაგონად მარტო მიწის დაქირავება ხომ არ ეყოფა გლეხს; საქიროა გუთნის და სხვა იარაღების ყიდვა, ხარის, ცხენისა და სხვ. შეძენა, მიწის პატივება და სხვ. აქაც საქიროა ფული.

ეგ საკუთარი მოთხოვნილებებია. ახლა ათასი სხვა საზოგადო ბეგარაც კისერზე აწევს იმას: ასეთია, სოფლის აღმინისტრაციის შესანახი გადასახადები, გზის გასაყვანი, დრამა და სხვ. ყველა ამ მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლათ გლეხმა, თუ განსაზღვრულ დროზე არ შეიტანა ფული, ათასი გვარი შევიწროება მოვლის; ხშირათ, რთველამდისაც არ აცლიან ხოლმე იმას, რომ პური ან ღვინო გაყიდოს და დააკმაყოფილოს მოთხოვნილება. იმას კი არავენ კითხულობს, სად იშოვოს გლეხმა ფული, ვისგან ისესხოს?

სოფელში არიან თითო-ორი შებენილი პირი, წვრილი ვაჭრები, ჩარჩები, რომელნიც სარგებლობენ ასეთ შემთხვევით: რასმე გამოართმევენ გლეხს ჩალის ფასათ, ან თამასუქით ასესხებენ ფულს, მაგრამ საშინელ სარგებელს ახთევენებენ. არის შემთხვევები, როცა გლეხი იხდის 100—200⁰/₀, ხოლო 50—40⁰/₀ ჩვეულებრივი მოვლენაა სოფელში. ახლა ათასნაირათ პატივი კიდევ უნდა სცეს მეფალმფუ-

ლის მსესხებელს — ხაჭაპურები, ბატონო, ვარიები, კარგი ღვინო და სხვ. მევახშის ჩვეულებრივი „ფეშქაშებია“, მაგრამ უბედურება კიდევ ის არის, რომ ხშირათ მევახშე სარგებლობს მევახლის უმეტრებით და ერთსა და იმავე ვალს სარგებლიანათ რამდენჯელმე ახთევიანებს იმას.

„ფული მემართა ვაქრისა რიგისთვის“ აღებულთა,
„თაენში პურ-ღვინოს დამჯერდა, ვახში მივეცი ფულია ..
„აკი გაუწყრა ღმერთთა და მიშილთახა წყეულმა:
„ვალი მომთხოვა მეორედ, ღვინოზე შემოჩვეულმა,
„ხელ-ახლად წამომიარა, სულითხორცამდის გამცალა!“...
(ჩაფ. ერისთავი.)

ასე ჩივის ბერუა — გლეხი, — და ეგ ნამდვილი და ხშირი მოვლენაა საბრალო გლეხის ცხოვრებაში. ერთხელ რაკი ჩაუვარა: და გლეხი მევახშეს ხელში, მერე იმისგან ძვირათ დაიხსნის თავს, მისი სამუდამო ყმათ ხდება.

შეუძლია თუ არა აქაც, მევახშის წინააღმდეგ ბრძოლაში, დახმარება გაუწიოს საზოგადოების ლარობ და მშრომელ ნაწილს კოოპერაცია?

შეუძლია. მაგრამ ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა კოოპერაციულ ამხანაგობამ ჯერ შეაგროვოს ის თავისუფალი ფული, ის წვრილი თანხები, რომელიც მოიპოვება კოოპერაციის თანამგრძობთა შორის, და მერე მოთხოვნის გვართ ვაასესხოს. რომ თავისუფალ ფულს ყოველთვის შეიტანენ ასეთ დაწესებულებაში, თუ იგი სანდო იქმნება და შიგ შეტანილ ფულს დაკარგვის საფრთხე არ მოელოს, და რომ თავისუფალი ფული აქა-იქ მოიპოვება მშრომელ ხალხშიაც, რომელნიც თუ ახერხეს თითო-ორი კაპიკობით ინახავენ ორიოდე გროშს შავი ღლისათვის, ამას მოწმობს შემნახველ კასების მდგომარეობა, სადაც წვრილ-წვრილათ იღებენ ფულს, და სადაც უმეტესი ნაწილი შენახულ ფულსა მშრომელ ხალხს ეკუთვნის.

შემნახველი კასები პირველათ აღორძინდენ მე-18 საუკუნის გასულს ინგლისში და ერთხანს კერძო პირებისა და სამღვდლოების ხელში იყვენ. მაგრამ საქმე მაინცა და მაინც ვერ ხეირობდა. ბოლოს, 1861 წ. კი, როცა გლადსტონმა მოაწყო მთავრობის შემნახველი კასები ფოსტის დაწესებულებებთან და მოფინა იმით მთელი ინგლისი, თავისუფალ წვრილ კაპიტალმა თანდათან იწყო დენა ამ კასებში და შიგ დიდ თანხამ მოიყარა თავი. ინგლისიდან შემნახველი კასები მოეფინა სხვა სახელმწიფოებს და ყველკან დიდ თანხას მოუყარა თავი. ასე 1903—1904 წ. ინგლისში შემნახველ კასათა წიგნაკების რიცხვი 11378 ათას ცალს უდრიდა, ხოლო შემნახულ ფულის ჯამი 4093 მილიონ მარკას (1.882 მილიონ მან. მეტს); საფრანგეთში 1903 წ. 11469 ათასი წიგნაკი იყო გამოსული, თანხა კი 3444 მილიონ მარკას (1.584 მილიონ მან. მეტს) უდრიდა; პრუსიაში 1905 წ. 10643 ათასი წიგნაკი და 8294 მილიონ მარკას (3985 მილიონ მან.); რუსეთის იმპერიაში შემნახველ კასების წიგნაკების რიცხვი ხუთი მილიონზე მეტია და თანხა 1100 მილიონ მანეთს აღემატება*).

ყველა ეს თანხები, როგორც ვსთქვიო, მშრომელ ხალხის შავი დღისთვის გადადებულ გროშებისაგან შესდგება. ცხადია, საკრედიტო კოოპერაციას თანამგრძობთა შორის შეუძლია საწარმოვო ფულის მოგროვება. მაგრამ შემნახველი კასები არც კოოპერატიული დაწესებულებანი არიან და არც ფულის გასესხება შეადგენს იმათი მიზანს. ასეთი დაწესებულებანი—დაწესებულებანი, რომელთაც იკისრეს, როგორც ფულის შეგროვება ხელმოკლე ხალხში; ისე გასესხებაც მშრომელ ხალხზე, განსაკუთრებით წვრილ მწარმოებლებსა და ხელოსნებს, აღორძინდენ ყველაზე წინათ გერმანიაში მეცხრავ მეტე საუკუნის მეორეოცდაათე წლებში. ამ დაწესებულებათ

*) М. И. Туганъ-Барановскій „Основы политич. экономіи“, 1909 г., 436—437 зб.

მამათმთავრებათ ითვლებიან შულცე-დელიჩი და რაიფეიზენი, რომელთაც შექმნეს ორი სხვადასხვა გვარი საკრედიტო ამხანაგობანი.

შულცე-დელიჩის მოღვაწეობის შესახებ ორიოდ სიტყვა ჩვენ წინათაც ვუთხარით მკითხველს. იგი უმთავრესად გამოდიოდა ქალაქის წვრილი ბურჟუაზიის—ხელოსნების, წვრილი ვაჭრების და სხვ. საჭიროებიდან, რომელთაც საქმის საწარმოვით ხშირათ სჭირიათ ფულის სესხება და ბანკებში კივერ შოულობენ იმას. შულცე-დელიჩი ფიქრობდა, საკმარისი არის ესენი შეკავშირდენ, უთავდებონ ერთმა მეორეს, შეაგროვონ ფული ურთიერთშორის—ცოტ-ცოტას ესენი ყველა მოახერხებს—და მერე საჭიროების დროს ერთმანეთს ასესხონო. ფულის გასესხება მოიტანს სარგებელს, საწარმოვო თანხა თანდათან გაიზრდება, დაწესებულებას სახელი გაუვარდება და გარეშე პირებიც უფრო და უფრო მოიტანენ ფულს შესანახათ; ხოლო, როცა ფული მოგროვდება, კასასაც მეტი სესხის გაცემა შეეძლებაო. შესანახათ შემოტანილ ფულზე უნდა მიეცეს სარგებელი, რომ ამით ფულის პატრონი დაინტერესდეს და თავისუფალი ფული აქ მოიტანოს და არა სხვაგან. ამნაირათ, შულცე-დელიჩი ორნაირ მიზანს ემსახურებოდა: ერთი მხრით, უნდოდა მიეჩვია ამხანაგობის წევრები მომჭირნეობას, შავი დღისთვის ფულის გადადებას—შენახვას; მეორე მხრით კი, შესაძლებელი ხებოდა ამ თავისუფალ ფულით ხელი გაემართა წვრილ ვაჭარს, ხელოსანს, და თავისი საქმე გაეფართოვებიათ.

მიუხედავათ იმისა, რომ შულცე-დელიჩის საზრუნავ საგანს უმთავრესათ საშუალო შეძლების პირები შეადგენდა და არა მშრომელი ხალხის ღარიბი ნაწილი, მისმა დაულალავ ენერგიამ ღიდი სარგებლობა მოუტანა კოფჟკანდიის იდეის განვითარებას გერმანიაში და ამ დეაწლს მისას, როგორც წინათაც ვსთქვიით, დიდათ აფასებს მისი იდეური მოწინააღმდეგეც, მუშათა პარტიის ცნობილი მამათმთავარი, ფერდ. ლასალი.

რაიფეიზენი სხვა ნიადაგზე შეუდგა კასების დაარსებას. მისი აზრით შულცე-დელიჩისებური კასები არ არის ყველასთვის ხელმისაწვდომი, კრედიტი კი ყველას სჭირია; იგი მშრომელ ხალხის უმრავლესობისათვის, ლატაკ გლენებისათვისაც კი უნდა იყოს ხელმისაწვდომი. რაიფეიზენი არ ზრუნავდა წევრების მომჭირნეობაზე; მისი აზრით ეგ ცუდი თვისებაც არის, რადგან „ეგოისტათ ხთის ადამიანს“. საამხანაგო კასაში შესატანი საწევრო გადასახადი ისე პატარა უნდა იყოს, რომ ყველამ შესძლოს იმის გადახდა, საწარმოვო თანხა კი კასამ გარეშე პირებიდან უნდა იშოვოს, ისესხოს. ეს, რაიფეიზენის აზრით, ადვილია, თუ წევრები გააკეთებენ ურთიერთშორის ხელშეკრულებას და ნასესხებ ფულში პასუხის მგებელნი იქნებიან კასის ყველა წევრები მთელი თავისი ქონებით... საზოგადოათ შულცე-დელიჩისა და რაიფეიზენის საკრედიტო ამხანაგობათა შორის ჩვენ ვხედავთ შემდეგ განსხვავებას:

1) რაიფეიზენის ამხანაგობანი მოქმედებენ სოფელში და წევრათ შედიან შიგ უმთავრესათ სოფლის მეურნეები; შულცე-დელიჩის ამხანაგობანი კი უმთავრესათ ქალაქში მოქმედებენ, წევრებათ შიგ სხვადასხვა პროფესიის ხალხი ეწერება.

ამით შულცე-დელიჩის ამხანაგობანი უფრო კარგ პირობებში იმყოფებიან, რადგანაც შეუძლებელია ასეთი ტიპის ამხანაგობა გაკოტრდეს, როცა, მაგალითათ, შრომის რომელიმე დარგში დგება კრიზისი; სულ სხვა იქნებოდა, რომ ესენი მარტო ერთი პროფესიის ხალხს აკავშირებდენ — საკმარისია დადგეს ამ პროფესიაში მომუშავეთათვის ცუდი პირობები, შეჩერდეს ფულის (ვალის) შემოტანა და კასაც გაკოტრდება; გარდა ამისა შულცე დელიჩის ამხანაგობებს შეუძლიათ ფართეთ ისარგებლონ საწარმოვო თანხიფ, რადგან სხვადასხვა დარგის მუშებს სხვადასხვა დროს სჭირიათ ფული; ამიტომ სანამ ერთს დასჭირდებოდეს, მეორე უკან დააბრუნებს ნასესხებ ფულს; ყველას კი რომ ერთათ სჭირდებოდეს, მაშინ კასა ვერც კი შეიძლებდა თავის მოვალეობის შესრულებას.

2) რაიფეიზენის კავშირების მოქმედების რაიონი განსაზღვრულია (არის კავშირები, სადაც 15—20 წევრზე მეტი არ შედის), შულცე-დელიჩისა კი მოქმედების რაიონის საზღვრებით არ არიან შემოფარგლული.

3) შულცე-დელიჩის კავშირის წევრს შეუძლია სხვა საკრედიტო კავშირის წევრითაც ჩაეწეროს და ფული საიდანაც უნდა, იქიდან ისესხოს; რაიფეიზენის კავშირის წევრს არა აქვს უფლება სხვა საკრედიტო ამხანაგობაში ჩაწერისა და იქიდან ვალის აღების.

4) შულცე-დელიჩის ამხანაგობაში წევრათ შესვლის დროს საჭიროა ააწევრო ფულის შეტანა და პაის შეძენა, პაი შეიძლება სხვასაც გადაეცეს; რაიფეიზენის ამხანაგობაში ჩაწერის დროს არავითარი გადასახადი არ არის, პაიც ძლიერ იაფია და სხვასაც არ გადაეცემა.

5) შულცე-დელიჩის ამხანაგობანი პაიზე დიდ დივიდენდს იძლევიან; რაიფეიზენის სულ ცოტას.

6) შულცე-დელიჩის ამხანაგობის წევრის პასუხისმგებლობა განსაზღვრულია; რაიფეიზენის ამხანაგობის წევრი ვალდებულია პასუხი აგოს მთელი თავისი ქონებით.

7) შულცე-დელიჩის ამხანაგობა არ კითხულობს, რადანიშნულებისათვის მიაქვს წევრს ფული სესხათ; რაიფეიზენის ამხანაგობა მოითხოვს წევრმა განაცხადოს, რისთვის სესხულობს იგი ფულს და თვალყურსაც ადევნებს—ხარჯავს, თუ არა, წევრი ნასესხებ ფულს ნაჩვენებ დანიშნულებისამებრ.

8) შულცე-დელიჩის კასებში თანამდებობის აღმასრულებელი პირები (ამგეობა და სხვ.) ჯამაგირს იღებენ, რაიფეიზენის კასებში კი აღმინისტრაცია უჯამაგირით მსახურებს (გარდა ბუჰჰალტრისა).

9) რაიფეიზენის ამხანაგობანი დიდ ყურადღებას აქცევენ სათადარიგო თანხას და ფიქრობენ, იმდენათ ვადიდონ იგი, რომ ფულის გარეშე პირებისგან სესხება საჭიროც კი აღარ შეიქნეს; შულცე-დელიჩის ამხანაგობები საკმარისათ

სთვლიან სათადარიგო თანხა საპაიო კაპიტალის 10⁰/₁₀₀ უდრიდეს *).

გერმანიაში არსებობს აგრეთვე გააზის კასებოც, მაგრამ ამთხვე ჩვენ აღარ შევჩერდებით, რადგან ისინი თავისებურს არაფერს წარმოადგენენ: სანახევროთ რაიფეიზენის კასებს გვანან და სანახევროთ შულცე-დელიჩისას.

გერმანიაში საკრედიტო ამხანაგობები ითვლებიან მთელი გერმანიის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის სულის ჩამდგმელათ და კოოპერატივთა თითქმის 60⁰/₁₀₀ შეადგენს. 1 იანვარს 1906 წ. მთელ გერმანიაში მარტო სოფლათ 12660 საკრედიტო დაწესებულება იყო, ხოლო მათი ბალანსი 628 მილიონ მანეთს აღემატებოდა. 1 ივლისს 1907 წ. მათი რიცხვი 14096 ავიდა. **) უმეტესობა ამ საკრედიტო ამხანაგობათა არ ჯერდება მარტო ფულის ოპერაციებს და ეხმარება გლეხებს სამუშაო იარაღების შეძენაში, ნაწარმოების გაყიდვაში და სხვ. ერთი წლის განმავლობაში ამ ამხანაგობათა დახმარებით გაიყიდა 750 ათასი ფუთი პური, 4000 სული საქონელი, 2900^{სული} ფუთი სხვადასხვა ნაწარმოები, სულ 242 მილიონ მან. ღირებული***).

როგორც წინათ ვსთქვით, გერმანიაში სოფლათ უფრო რაიფეიზენის ტიპის კასები მოქმედებენ ის პრინციპები, რომლითაც ისინი ხელმძღვანელობენ და რომლითაც ისინი განირჩევიან შულცე-დელიჩის კასებისაგან, ძლიერ შესაფერი შეიქნასოფლისთვის. ასეთია: ა) განუსაზღვრელი პასუხისმგებლობა წევრების და ურთიერთ ხელშეკრულება. ეს არის ერთათ ერთი გარანტია, რომლის გამო ყველა ნდობით ეკიდება კასას, შემდგარს ღარიბ წევრებისაგან; ბ) მოქმედების რაიონის შესაზღვრა: პატარა რაიონის, მაგალითათ სოფლის, მცხოვრებნი კარგათ

*) С. В. Бородаевский „Сельскохоз. товариществова. въ Германіи“. 1908 წ., 13—15 გვ.

**) idid.

***) idid.

იციან ერთმანეთს, იციან ერთი მეორის გაჭირვება, გაიგებენ — მართლა რაიმე გამოსადეგ საქმისთვის სესხულობს წვერი ფულს, თუ საქეით, გასათლანგაეთ, და, ამნაირათ, ეცოდინებათ აღწევს იმათ მიერ გასესხებული ფული მიზანს, თუ არა; გ) აღკრძალვა რამდენიმე საკრედიტო ამხანაგობაში ერთსა და იმავე დრას წვერათ ჩაწკისა. როცა წვერი ერთსა და იმავე დროს სხვადასხვა ამხანაგობაში ეწვრება, ძნელია თვალყურის დევნება მისი ნივთიერ მდგომარეობაზე და შესაძლებელია იგი ისე ჩაეფლას ვალებში, რომ ველარც შესძლოს მერე იმის გადახდა. დ) ზაის საფუ. ამის გამო ღარიბსაც შეუძლია ჩაეწეროს კასის წვერათ და ფული ისესხოს; ე) გამგეობის უსასყიდლოთ შრომა: გამგეობას სოფლის საკრედიტო ამხანაგობაში მუშაობა ბევრ დროს არ ართმევს; ამიტომ გამგეობის წევრებს შეუძლიათ ცხოვრების საღსარი სხვაგან გამოძებნონ; ხოლო კასის გამგეობის ჯამაგირიდან განთავისუფლება კი დიდი შეღავათს წარმოადგენს კასისთვის. ბუჰალტერს მთელი კასის საქმეების წარმოება კისერზე აწევს, იმას არ რჩება დრო სხვაგან სამუშაოთ, ამიტომ რაიფეიზენის კასები იმათ უნიშნავენ ჯამაგირს*). მაგრამ არიან ისეთი კასებიც, რომელთაც არც სპეციალისტ-ბუჰალტრების დაქირავება შეუძლიათ; ამიტომ აღგილობრივ ღვდელს თუ მასწავლებელს უმატებენ 300 — 600 მარკას (150 — 250 მან.) წელიწადში და ესენი კისრულობენ ბუჰალტრობას. მაგრამ, რადგან ანგარიშს კოოპერატიულ დაწესებულებებში დიდი ყურადღება აქვს მიქცეული, ხოლო ღვდლებსა და მასწავლებლებს კი არა აქვთ საკმარისი ცოდნა საქმის წარმოებისათვის, საკრედიტო ამხანაგობანი აარსებენ კურსებს, ხშირათ ძლიერ მოკლე ვადით, და ამ კურსებზე გზავნიან თავის ხარჯით. მასწავლებლებსა და ღვდლებს ანგარიშის შესასწავლათ. გარდა ამისა, ამხანაგობათა

*) М. И. Туганъ-Барановскій „Основы политической экономіи“, 439 — 441 გვ.

ცენტრალურ დაწესებულებებს ყავს განსაკუთრებული სპეციალისტები, რომელნიც შველიან ანგარიშის შედგენის დროს ისეთ კასებს, სადაც არა ყავთ სპეციალისტი ბუჰგალტრები და სხვ. *)

გერმანიის შემდეგ საკრედიტო კოოპერაციით განთქმულია იტალია. აქაური საკრედიტო კოოპერატივების, სახალხო ბანკების, აყვავებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის იტალიის ყოფილ მინისტრს, პროფესორს ფინანსიურ უფლებისას და ცნობილ კოოპერატორს, ლუცატის.

„მე მინახავს სახალხო ბანკები იტალიაშიო, სწერდა რუსის პროფესორი ჩუპროვი, რომელნიც განაღდებულ თამასუქების რიცხვით არ ჩამოუვარდებიან რუსეთის გამოჩენილ საკრედიტო დაწესებულებებს; განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ იქ ანაღდებენ მრავალ ათასიან თამასუქების მაგიერ ასი—ორმოცდაათი ფრანკის (18—37 მან). ღირებულ დოკუმენტებსო **).

1906 წ. იტალიაში არსებობდა 829 სახალხო ბანკი, იმათგან 760 ბანკის თანხა შეადგენდა 133 მილიონ ლირს (49.210 ათას მან.) და გარდა ამისა ბანკებში იყო შეტანილი შესანახათ 718 ნახევარი მილიონი ლირი (265.660 ათას მან. ***). ამათგან ზოგი სოციალისტების მეფაურობითა და ხელმძღვანელობითაც არის დაარსებული. ასეთია, მაგალ., სახალხო ბანკები რეჯიო-ემილიაში, მანტუაში და სხვ. ****).

რუსეთშიაც არსებობს სახალხო კრედიტის დაწესებულებანი—საკრედიტო კოოპერატივები. ესენია შემნახველ-გამსესხებელი კასები და „საკრედიტო ამხანაგობანი“.

*) А. Н. Авдыферонъ „Кооперация въ Сельскомъ хозяйствѣ Германіи и Фравціи“, 1909 წ., 124—126 გვ.

***) А. Чупровъ „Роль личности и общества въ современ. кооперат. движеніи“ об. კრებული „На славномъ посту“.

****) В. Θ. Тогомианць «С.-Хоз. кооперация», 113 გვ.

*****) ibid. გვ. 121.

შემნახველ-გამსესხებელი კასები უფრო შულცე-დელიჩის კასებსა გაეს, „საკრედიტო ამხანაგობანი“—რაიფეიზენისას.

შემნახველ-გამსესხებელი კასები წინათ ალორძინდენ. მათი ალორძინებას ხელი შეუწყვეს ერობებმა საზოგადოთ და განსაკუთრებით მოსკოვის სამეურნეო-საზოგადოებამ. 1871 წ., მაგალ., პეტერბურგის საგუბერნიო ერობამ ასეთ კასების დასაარსებლათ ვადასდო 10 ათასი მანეთი: მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებამ დაარსა განსაკუთრებული „შემნახველ-გამსესხებელ კასათა და სამრეწველო ამხანაგობათა კომიტეტი“. 1871 წ. ამ კომიტეტმა შეიმუშავა შემნახველ-გამსესხებელ კასათა ნორმალური წესდება. ამ წესდების თანახმათ მიზანი შემნახველ-გამსესხებელ ამხანაგობათა გამოიხატება სოფლის მეურნეთა დახმარებაში საწარმოვო თანხის სესხებით. ამხანაგობაში წევრათ ჩაწერა ყველას შეუძლია, ვინც გადიხდის საწევრო ფულს არა უმეტეს 50 მან. საწევრო (პაიების) ფული შეადგენს საწარმოვო თანხას. კასები იღებს ფულს შესანახათა და ეს ფულიც კასებს შეუძლიათ მოთხოვნილებისა დაგვარათ გაასესხონ წევრებზე. კასის წევრები ვალდებული არიან საერთოთ აგონ პასუხი, და პასუხის მკებლობაც განუსაზღვრელია. კასის საქმებს განაგებს საზოგადო კრება, საბჭო და გამგეობა.

ერობების ჩარევამ შემნახველ-გამსესხებელ კასების საქმე ძლიერ წასწია წინ. ერობები ძლიერ დიდ კრედიტს უხსნიდენ კასებს (ასეთია პეტერბურგის, მოსკოვის, პოლტავის, ტვერის და სხვ. ერობები), ხშირათ 10—20 ათას მანეთს.

მაღე მიქცეულ იქნა ყურადღება კასების ზოგ ნაკლულოვნებაზედაც, მაგ. პაის სიდიდებზე და სხვ. ამიტომ, თუ დასახელებულ „კომიტეტის“ თაოსნობით (მაგ. 1896 წ. ამ „კომიტეტის“ პეტერბურგის განყოფილებამ გამოსცა ახალი გაუმჯობესებული სამაგალითო წესდება), თუ მთავრობისაგან, თანდათან შეცვლილი იქნა წინანდელი წესდება შემნახველ-გამსესხებელ კასებისა, ისე რომ იგი უფრო ხელმისაწდომი

უნდა ყოფილიყო ღარიბი კაცისთვისაც; ასეთია პაის შემცირება, სესხის გრძელის ვადით გაცემა, კასებზე საშუამავლო ოპერაციების დაკისრება და სხვ. და სხვ. დღეს ამხანაგობები ფულის შენახვის და გასესხების გარდა კისრულობენ საშუამავლო ოპერაციებს, ე. ი საოჯახო ნივთების შეძენას, მიწის იჯარით აღებას, წვევებიდან ნაწარმოების ყიდვას და მერე მისი გასაღებას და სხვ. მაგრამ ამისათვის ამხანაგობებს გადაღებული აქვთ განსაკუთრებული თანხა.

რაც დრო გადის საზოგადოება მეტ ნდობას უცხადებს შემნახველ-გამსესხებელ კასებს, და შეაქვთ აქ შესანახათ ფული. საწარმოვო—თანხა იზრდება და ახლა კასებსაც შეუძლიათ სესხი დაკლებულ სარგებლით გასცენ. ამდენხანს საშუალო რიცხვით შემნახველი კასები რუსეთში იხთევიანებოდნენ 12⁰/₀, ამ ბოლო დროს კი 9,6⁰/₀ და აქიდან რომ გამოვაკლოთ ის, რაც წვევებს დივიდენდათ უბრუნდებათ, გამოდის რომ შემნახველ-გამსესხებელი კასები იხთევიანებიან არა უმეტეს 7,2⁰/₀.

როგორც 1901 წ. გამოქვეყნებულ „შემნახველ გამსესხებელ და სამრეწველო ამხანაგობათა კომიტეტის“ ანგარიშიდან აჩანს, დღიდან დაარსებისა ამ კასებს გაუცხო სესხათ 631.754.657 მან; ამ თანხაზე რომ საშუალო რიცხვით ვიანგარიშობთ 11⁰/₀, 2,7⁰/₀ დივიდენდის გამოკლებით, გამოდის, რომ შემნახველ-გამსესხებელ კასებიდან ფულის მსესხებლებს გადაუხდიათ სარგებელი 52 მილიონ მანეთამდის. ეს ანხანაგობანი, რომ არ ყოფილიყო იმათ ათჯელ მეტი გადახდებოდა შევანშეთა სასარგებლოთ. სესხი უმეტეს ნაწილათ გატანილია სამეურნეო იარაღის, მიწის, საქონლის, შენობების და სხვ. შესაძენათ *.

დღევანდელი მდგომარეობა შემნახველ გამსესხებელ ამხანაგობებისა საზოგადოთ იმის მაჩვენებელია, რომ ისინი იზრდებიან და მათი რიცხვიც მატულობს (ახლა 1000-მდის აღის).

*) М. Слобожанинъ «Смотръ Кооперативнымъ силамъ», 62 33.

მაგრამ ისინი მაინც არ არიან ისე ხელმისაწვდომი მშრომელ ხალხის უჭრავლესობისათვის (საჭიროა საწევრო ფულის შეტანა, რთული საქმის წარმოებაა, მოათხოვს წევრებისაგან მეტ შეგნებასა და თვითმოქმედებას და სხვ.), როგორც მეორე ტიპის ამხანაგობანი—„საკრედიტო ამხანაგობანი“. თუმცა მოწყობილობით ესენი ბევრით გვანან, შემნახველ-გამსესხებელ კასებს, მაგრამ არსებითათა განირჩევიან იმისგან.

უპირველეს ყოვლისა, -საკრედიტო ამხანაგობაში“ წევრები თავისუფალი არიან ყოველგვარ პაიდან, რადგან ამხანაგობის ძირითად თანხას წევრების პაები კი არ შეადგენს, არამედ სახელმწიფო ბანკისაგან ან კერძო პირისა თუ დაწესებულებისაგან ნასესხები ფული ან შემოწირულებანი. სახელმწიფო ბანკი იძლევა ძირითად თანხისთვის 1000 მანეთამდე, რომელიც ამხანაგობამ უნდა დაუბრუნოს იმას ერთი წლის შემდეგ ნაწილ-ნაწილათ (13 წლის განმავლობაში.) გარდა ამისა, სახელმწიფო ბანკი იძლევა მოკლე ვადიან სესხსაც საქმის საწარმოებლათ.

ამნაირათ, „საკრედიტო ამხანაგობანი“, ერთის მხრით, ძლიერ კარგ პირობებში იმყოფებიან: იმით ყველას შეუძლია ისარგებლოს, რადგან საპაიო თანხაზე ზრუნვა არ არის საჭირო. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ საკრედიტო ამხანაგობანი, განსაკუთრებით ამ უკანასკნელ დროს, ძლიერ მრავლდებიან. ასე, 1901 წ. იმათი რიცხვი რუსეთში არ აღემატებოდა 94, 1908 წლ. 1 იანვარს კი იყო ნებადართული 2315 „საკრედიტო ამხანაგობა“. 1 ივლისს 1907 წ. გამოქვეყნებულ ანგარიშიდან სჩანს, რომ 1555 ამხანაგობას ქონია გამოტანილი სახელმწიფო ბანკიდან 2422 ათასი მანეთი ძირითად თანხათ და 6.688 ათასი მან. მოკლე ვადიან სესხათ; ყველა ამხანაგობებში 705 ათასი წევრი ითვლებოდა, გაცემული იყო სესხათ 21.152 ათასი მანეთი, ხოლო შესანახათ შემოტანილი იყო ამხანაგობებში 10774 ათასი მანეთი *).

*] ibid 65 გვ.

რაკი ფულს იძლევა სახელმწიფო ბანკი „საკრედიტო ამხანაგობებისთვის“, იგი სასტიკ ყურადღებასაც ადევნებს მათ მდგომარეობას. სახელმწიფო დაწესებულებიდან დამოკიდებულებაა და იმის სასტიკ კონტროლს კი ხშირათ ბიუროკრატიული სული შეაქვს ამ საქმეში. ხშირათ არსდებიან საზოგადოებანი ისეთ ადგილას, სადაც ხალხი სრულიად მოუმზადებელია. ქალაქიდან ჩამოსულ მოხელეს სრულიად არ შეუძლია გაერკვიოს ადგილობრივ პირობებში, ისე როგორც ადგილობრივ პირებს; ამიტომ ის ხშირათ იძულებულია დაუჯეროს მარტო საქმის ინიციატორებს, რომელნიც ხშირათ ვერ ამართლებენ თავის დანიშნულებას. მოხელე მარტო საქმის გარეგან ფორმით არის დაინტერესებული, საქმის არსებითი მხარე კი ხშირათ იჩაგრება. არის მრავალი მაგალითები იმის, რომ ორიოდე ინიციატორის მეთაურობით ფული გამოუტანიათ სახელმწიფო ბანკიდან, მაგრამ ის კი არავინ იცოდა, როგორ შეიძლებოდა ამ ფულით სარგებლობა; ამისთვის არავის უზრუნვია. ფული ასეთ შემთხვევაში ღვეს უმოძრაოთ რამდენიმე წლის განმავლობაში *). ან ადგება ხოლმე რამდენიმე პირი, მოაწვრინებენ თხოვნაზე წევრების საჭირო რიცხვს ხელს და გამოაქვთ ბანკიდან ფული. წევრები, რადგან არაფერი ხელის მოწერის მეტი არ ეხარჯებათ, არ აქცევენ არავითარ ყურადღებას საქმის ვითარებას, არც ის იციან, ეს ხელის მოწერა ავალებს იმათ რითიმე, თუ არა. ინიციატორებიც ხშირათ სარგებლობენ ამით, გამოაქვთ ფული, ინაწილებენ ერთმანეთში, ხოლო წევრებს კი გარეშე მაყურებლათ სტოვებენ აქაც რომ წევრები ისე იყვენ დაინტერესებული ამხანაგობის შედგენაში, როგორც შემნახველ-გამსესხებელ კასებში, აქაც რომ სავალდებულო იყოს რაიმე წვლილის გამოღება, წევრები უფრო გაახელონ თვალს, დაუკვირდებიან და შეისწავ-

*) იხ. „Вѣстникъ Кооперации“, მრავალი ამის გვარი შემთხვევები.

ლიან, სად მიდის მათი ფული და როგორ იხარჯება იგი, ეკოდინებათ რა უფლებები აქვთ იმათ, ერთი სიტყვით, გამოიჩინენ თვითმოქმედების უნარს, დაისწავლიან საქმის გაძღოლასა და შეეჩვევიან დამოუკიდებლათ თავისი მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის გულდადებით მუშაობას. ეს თვისებები კი არის ის ძვირფასი განძი, რომელიც შესაძლებელია კოოპერაციამ მოუტანოს საზოგადოების ფართე ნაწილს; ხოლო იქ, სადაც კოოპერაციას ვერ დაუხწევია თავი სხვისი გავლენისა და მზრუნველობისაგან, იგი ვერ აღწევს ამ დიად მიზანს. ხშირათ თვით მთავრობის წარმომადგენელნი აღიარებენ, რომ ბიუროკრატიულ მზრუნველობას არ მოაქვს სარგებლობა კოოპერაციისათვის. იტალიის ყოფილი მინისტრ-ოლუკატი, მაგალითათ, კოოპერატორთა კრებაზე კრემონში (1907 წ.) ამბობდა, რომ მთავრობის ზედამხედველებს, რომელნიც ხშირათ პარტიულ და სხვა კოოპერაციისათვის მავნე გავლენის ქვეშ ვარდებიან, არჩეული ზედამხედველები სჯობსო *). რუსეთის კოოპერატორთა პირველ კრებაზე თითქმის ერთხმათ გამოთქვეს სურვილი, რაც შეიძლება მეტი თვითმოქმედებისა და თავისუფლების ნიადაგზე შენდებოდეს საკრედიტო კოოპერაციები, თითქმის ერთხმათ აღიარეს, რომ თანამედროვე კანონმდებლობა (7 ივნისი, 1904 წლ.) წერილი კრედიტის შესახებ ძლიერ ზოაკავს ამ თვითმოქმედებასა და მით აბრკოლებს კოოპერაციის საქმეს. ამ კრებაზე გამოიჩინეს ისიც, რომ ხშირათ რუსეთშიაც გრძნობენ თვითონ მოხელენი ამ საშინელ მზრუნველობის მავნებლობას და ზერელე უყურებენ, როცა რომელიმე „საკრედიტო ახსნაგობა“ ცოტათი ვადუხვევს ხოლმე კანონს **).

ცხადია, იმ საკრედიტო კოოპერატივთა დაარსება და განვითარება არის უფრო სასურველი, რომელნიც ანვითარებენ

*) В. О. Тотоміанць. „Сельскохоз. Кооперация“, 114 გვ.

**) М. Слобожанинь „Смотръ Кооперат. силамъ“, 66 გვ.

წევრებში თვითმოქმედებას, უღვიძებენ დამოუკიდებლათ მუშაობის სურვილს და სხ. ამ მოთხოვნილებებს, შედარებით, უფრო შემნახვ. - გამსესხებელი კასები აკმაყოფილებენ. მაგრამ, რადგან იმათი დაარსება მოითხოვს მეტ შეგნებასა და საქმის ცოდნას, ჩვენ დღევანდელ პირობებში დიდის თანაგრძნობით უნდა მივევებოთ „საკრედიტო ამხანაგობათა“ დაარსებასაც. საქიროა მხოლოდ, აქაც რაც შეიძლება მეტი თვითმოქმედების ძურვილი აღუძრათ წევრებს, ვეცადოთ არ დაარსდეს, „საკრედიტო ამხანაგობა“ ისე, რომ წევრებმა არ იცოდენ კარგათ მისი დანიშნულება და ის მოვალეობაც, რომელსაც ისინი კისრულობენ.

საზოგადოთ კი უნდა ვეცადოთ, რომ საკრედიტო კოოპერატივებიდან „ფული უსაფუძვლოთ არ გაიცეს“. ფული უნდა მიეცეს სესხათ მხოლოდ ისეთ პირთ, რომელნიც მოიხმარენ იმას ნაყოფიერათ: ან სამეურნეო იარაღის შესაძენათ, ან მიწის და პირუტყვის საყიდლათ, ან მასალის შესაძენათ და სხვ. ფულის რაიმე სხვა ჩვეულებრივ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლათ გაცემა, შეუწყნარებელია; ასე მაგალითათ, არ შეიძლება ფული საქეიფოთ, დღეობის გადასახდელათ და სხვ. გავასესხოთ. ჩვენ დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ კასიდან გატანილ ფულს წევრი მოიხმარს ისე, რომ ეგ სესხი იმას სარგებლობას მოუტანს და იგიც პირნათლათ გავიგა ამხანაგობასთან.

ამისათვის საქიროა, გამგეობაში არჩეული იყვენ ისეთი პირები, რომელნიც მიუდგომლათ ემსახურებიან საერთო საქმეს. პირადი დამოკიდებულებას ჩვენ სასტიკათ უნდა ვარჩევდეთ საზოგადო საქმიდან. ჩვენ დიდი აღზრდა გვჭირია კიდევ ამ მხრივ. „ნათელ-მირონობამ“, პირად დამოკიდებულების საზოგადო საქმის ნიადაგზე გადატანამ, არა ერთი და ორი საქმე დალუბა ჩვენში. მომავალ ნორჩ და დემოკრატიულ საზოგადო დაწესებულებების, კოოპერატივების, საქმეა მედგრათ შეებრძოლონ ამას; ისე კი კოოპერაციაც წუმბეში ამოისვრება.

როგორც „საკრედიტო ამხანაგობაში“, ისე „შემნახველ-გამსესხებელ“ კასაში მიიღებიან წევრებათ „ორივე სქესის პირები, სრული წლოვანები, რომელთაც ნება აქვთ მოიხმარონ თავისი ქონება“, ამხანაგობანი და საზოგადოებანი (მაგ. მომხმარებელი), რომელნიც დაარსებულია სოფლის მეურნეების, ხელოსნების, მწარმოებლების (მუშების) მიერ, და სასოფლო საზოგადოებანი.

შემნახველ-გამსესხებელი კასა, როგორც ვთქვით, ძირითად თანხას აგროვებს საპაიო გადასახადისაგან. „საკრედიტო ამხანაგობა-კი იღებს გრძელ ვადიან და მოკლე ვადიან სესხს სახელმწიფო ბანკიდან. ამისათვის საჭიროა შეთანხმდეს რამდენიმე ამხანაგი (არა ნაკლებ 20 კაცისა) და თხოვნა შეიტანონ სახელმწიფო ბანკის ახლობელ განყოფილებაში (ქუთაისის გუბერნიიდან და ბათუმის ოლქიდან—ბათუმის სახელმწიფო ბანკის განყოფილებაში, თფილისის გუბერნიიდან და ზაქათალის ოლქიდან—თფილისის განყოფილებაში) ან „წვრილი კრედიტის საგუბერნიო კომიტეტის“ სახელზე; შემდეგ სახელმწიფო ბანკი გზავნის ადგილობრივ მოხელეს და, საქმის გამოამკვლევის შემდეგ, იძლევა ნებას ამხანაგობის გასახსნელათ და სესხსაც. ყოველივე დაწვრილებითი ცნობები შემნახველ-გამსესხებელ კასისა და „საკრედიტო ამხანაგობის“ დაარსების შესახებ რუსულ და ქართულ ენაზედ შეიძლება მიიღოს მსურველმა ან გამოიწეროს (უფასოა) სახელმწიფო ბანკის განყოფილებებიდან.

ამხანაგობის საქმეებს განაგებს გამგეობა, საბჭო და წევრების საზოგადო კრება. გამგეობას და საბჭოს წევრები ირჩევენ. გამგეობა განაგებს ამხანაგობის ყველა საქმეებს და არის წარმომადგენელი ყველა მისი საქმეებისა.

საბჭო თვალყურს ადევნებს გამგეობის მოქმედებას: იმან უნდა განიხილოს საჩივარი გამგეობის შესახებ უნდა განიხილოს გამგეობის შედგენილი წესები და წარუდგინოს მათი

შესახებ თავისი მოსაზრება საზოგადო კრებას; უნდა შეამოწმოს ანგარიშება, საბუთები და სხვ.

შექნახველ-გამსესხებელ კასების და „საკრედიტო ამხანაგობათა“ საქმის წარმოება უფრო რთულია და უფრო პასუხის საგები, ვინემ სხვა კოოპერატივების. ამიტომ საჭიროა, რომ ანგარიში არ აიბნეს, საქმის დაწყებისთანავე მოწვეული იქმნეს საქმის მცოდნე პირი. რა თქმა უნდა, ამხანაგობებს არ შეუძლიათ დაიქირაონ, განსაკუთრებით აღორძინების პირველ ხანებში, სპეციალისტი მოანგარიშე. ამიტომ ჩვენც ძალაუუნებლივ უნდა მივმართოთ ევროპის მაგალითს, სადაც, როგორც მკითხველმა დაჩნახა, მოანგარიშის როლს კისრულობენ სოფლის მასწავლებლები და ღვდლებიც. მაგრამ, რადგან ამათაც არა აქვთ საკმაო ცოდნა საქმის წარმოებისათვის, საჭიროა ჩვენშიც ზაფხულობით ან სააღდგომოთ და საშობაოთ იმართებოდეს მასწავლებელთათვის კურსები.

ორი კვირის განმავლობაში იმათ შეუძლიათ გაეცნონ საქმის წარმოებას და მერე დახმარება გაუწიონ სოფლის საკრედიტო ამხანაგობებს.

საკრედიტო კოოპერატივები თავისუფალი არიან ყოველგვარ სამრეწველო გადასახადებისაგან, ისინი არ იხთიან არც ღერბის გადასახადს სხვადასხვა სახელმწიფო დაწესებულებებთან და მთავრობის წარმომადგენლებთან მიწერ-მოწერის დროს.

საკრედიტო კოოპერატივებს უფლება ეძლევათ, თუ წევრმა ვადაზე არ გადიხადა ვალი, საქმე შემოკლებულ წესით აწარმოონ: ისინი ასეთ შემთხვევაში არ მიმართავენ სასამართლოს, არამედ შეატყობინებენ პოლიციას და პოლიცია ვალდებულია პირდაპირ, ადმინისტრატიულ წესით, გადაახდევინოს მოვალეს აღებული სესხი.

V

კოოპერაცია სოფლათ.

ჩვენ განვიხილეთ სამი უმთავრესი სახე კოოპერაციისა, მომხმარებელი, მწარმოებელი და საკრედიტო ამხანაგობანი. ამ ამხანაგობების დაარსებას დიდი სარგებლობა მიაქვს, როგორც ქალაქის მუშისთვის, ისე გლეხისთვისაც. ამიტომ ჩვენც ვხედავთ, რომ ყველა დასახელებული კოოპერატივები არსდებიან, როგორც ქალაქში, ისე სოფელშიაც.

ქალაქის მუშა ბედნიერია იმით, რომ იმას გლეხზე უფრო ადვილათ შეძლია შეიგნოს კოოპერაციის მნიშვნელობა, მონახოს საქმის მცოდნე პირები, გამოკითხოს იმათ კოოპერაციის მოწყობისა და კოოპერატივში საქმის წარმოების პირობები; სამაგიეროთ გლეხს თვით სოფლის დღევანდელი ცხოვრების პირობები ხელს უწყობენ კოოპერაციისათვის. ჩვენ ვიცით, რომ კოოპერაცია იბრძვის კაპიტალის გავლენის წინააღმდეგ; ამიტომ იქ, სადაც კაპიტალიზმს ძაგრათ აქვს ფესვები გადგმული, როგორც, მაგალ., ქალაქში, კოოპერაციას მეტი ძალა სჭირია, მეტი გამოცდილება, მეტი დრო კაპიტალის წინააღმდეგ საბრძოლველათ; იქ კი, სადაც სუსტია კაპიტალი, კოოპერაცია ადვილათ ვრცელდება, კოოპერაციას შეუძლია გაერიოს ეკონომიურ ცხოვრების ყოველივე დარგში. ასეთი გარემოებაა სწორეთ სოფელში. ამიტომ, თუ ერთხელ კი მოიკიდა ფეხი კოოპერაციამ სოფელში, მისი ბრწყინვალე მომავალი უზრუნველყოფილია, იგი ქალაქის კოოპერაციაზე უფრო სწრაფის ნაბიჯათ მიდის წინ.

ამის საუცხოვო მაგალითები დაგვანახა ჩვენ დანიაშ, იტალიამ, გერმანიამ და სხვ.

ძირითადი მიზეზები კოოპერაციის აღორძინებისა სოფელში ისეთივეა, როგორც ქალაქში: ცხოვრების აუტანელი პი-

რობები ბადებს მცხოვრებთა შორის აზრს შეერთებულის ძალით გაიუმჯობესონ თავისი ნივთიერი მდგომარეობა. მევახშის საშინელი მუხრუჭი, წვრილი ვაჭრისა და ჩარჩის გაუმადლარი მადა, გლენისთვის უფრო ძნელი თუ არის, ვინემ მუშისათვის, თორემ უფრო მსუბუქი არაა. მომხმარებელ და საკრედიტო ამხანაგობათა მნიშვნელობაზე ნათქვამის მეტს ჩვენართვებს ვიტყვი. მწარმოებელ ამხანაგობას კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს გლენისთვის.

თუ მუშა, რომელიც სხვისი ქარხანაში მუშაობს, იღებს თავის შრომაში განსაზღვრულ სამუშაო ქირას, მიუხედავად იმისა საუკეთესო სისტემის მანქანებია შემოღებული იქ, თუ არა, და მას მაინცა და მაინც არც კი აინტერესებს გაუმჯობესებული იქნება ტექნიკა ამ ქარხანაში და ბევრ ნაწარმოებს დაამზადებს ქარხნის პატრონი, თუ არა, გლენის უმთავრეს საზრუნავ საგანს წარმოადგენს ის, თუ როგორ გააუმჯობესოს თავისი სამუშაო იარაღები, რომ რაც შეიძლება მეტი და კარგი ხარისხის ქირნახული მოიყვანოს პაწია ადგილზე. გლენი უმეტეს ნაწილათ წვრილი მიწათმფლობელია. იგი მუშაობს თავისთვის. მისი სამუშაო ქირაა ის ნაწარმოები, რომელსაც იგი მოიყვანს მიწაზე ან დაამზადებს. ამიტომ მისი პირდაპირი ინტერესი მოითხოვს, რაც შეიძლება საუკეთესო მანქანა შემოიღოს ხმარებაში, რაც შეიძლება მეტი და საუკეთესო ჯიშის მუშა პირუტყვი მოაშენოს და სხვ. იგი ყოველთვის ვერ შოულობს სამუშაოს გარეთ; საკმაოათუ არა მისთვის, იგი მაინც ჩაიკრკიტებს ერთ ნაჭერ მიწას და მხოლოდ ზეცასა და ქვეყანას სწყევლის, თუ ამ მიწამ საკმაო სარჩო არ მოუყვანა...

კოოპერაციის საქმეა აქ მიეშველოს გლენს, გახადოს გლენის შრომა რაც შეიძლება ნაყოფიერი. ამიტომ მწარმოებელ კოოპერატივის დაარსება სოფელში აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს; ხოლო მომხმარებელი და საკრედიტო ამხანაგობანი უფრო უნდა აფართოვებდნენ სოფელში თავის

მოქმედების საზღვრებს. ასე, მომხმარებელ საზოგადოებამ ჩვეულებრივად საჭირო საგნების გარდა (როგორცაა, ჩაფითი, ფქვილი, მარილი, ჩაი, შაქარი, ჩიტი და სხვ.), უნდა შეიძინოს მეურნეობაში გამოსადეგი საგნებიც, როგორცაა, თესლი, გოგირდი, შაბი და სხვ., რომლითაც ადგილობრივი კერძო ვაჭრები არც კი ვაჭრობენ; უნდა შეიძინოს სამუშაო იარაღები, წვევებისათვის; უნდა მიიღოს, თუ საზარალოთ არ დაინახავს, წვევებისაგან ფულის მაგიერ სხვადასხვა გვარი სოფლის ნაწარმოები, და სხვ. საკრედიტო ამხანაგობებმა უნდა გააფართოვონ საშუაშაველო ოპერაციები, ე. ი. ხელი უნდა შეუწყონ გლეხის ნაწარმოების გასაღებას და გლეხების მიერ საჭირო იარაღებისა და სამეურნეო საგნების შეძენას და სხვ.

მწარმოებელი ამხანაგობანი სოფელში სულ სხვადასხვა სახეს იღებენ. არიან, მაგალითათ, ამხანაგობანი მიწის საზოგადო, შეერთებულის, ძალით დასამუშავებლათ. ასეთი ამხანაგობა იძენს სამეურნეო იარაღებს, თესლს, პირუტყვს და სხვ. მერე ამუშავებს ჯერ ერთი წვევრის მიწას, მერე მეორისას, მესამისას და სხვ. ჭირნახული გროვდება ერთად და მერე გაიყოფა წვევრთა შორის. რაღაც ასეთი ჩვეულება არსებობს იმერეთშიაც; რამდენიმე გლეხი ათი-ოცი კავშირდება (რა თქმა უნდა იმათ არა აქვთ არავითარი ხელშეკრულება ან წესდება) და ერთად სთოხნიან ჯერ ერთის ყანას, მერე მეორისას და სხვ. განსხვავება იმაშია, რომ ესენი მუშაობენ საკუთარის იარაღით და ჭირნახული მისი საკუთრებათ რჩება, ვისი ადგილშიაც მოდის. ამ დროებით „კავშირებს“ იმერეთში ეძახიან „ნაღს“. ამასვე მოგვაგონებს (ქართლში) „მოღჯამობა“.

ასეთ ამხანაგობათა სარგებლობა აშკარაა ყველასათვის, ვინც იცის, რა დიდი მნიშვნელობა აქვს გაუმჯობესებულ იარაღის შემოღებას და რამდენიმე კაცის ერთად მუშაობას (თანამშრომლობას) მეურნეობაში. ყოველგვარ სამეურნეო იარაღის გამოწერა კერძო მეურნისათვის ძნელია, რამდენიმე მეურნე ერთად კი ადვილათ აღწევს ამ მიზანს. გარდა ამისა,

არის ისეთი სამუშაონი, სადაც ერთი კაცი ვერაფერს ვერ გახტება; მაგალითათ, არხის გაყვანა ადგილის გასამშრალეblათ, ტყის გაკაფვა, მოსარწყავ წყლის გამოყვანა და სხვ. ამხანაგობების მნიშვნელობა ასეთ შემთხვევებისათვის თვალსაჩინოა.

ევროპაში არსებობენ ისეთი ამხანაგობანი, რომლის მიზანს შეადგენს მარტო მანქანების გამოწერა საზოგადო საჭიროებისათვის. ასეთ ამხანაგობებს აქვთ თავისი განსაკუთრებული წესდებაც. წესდების ძალით, ამხანაგობის მანქანებით სარგებლობა შეუძლია, როგორც წევრს, ისე არა წევრებსაც, მაგრამ არა წევრებს ხდება მეტი ქირა მანქანის ხმარებაში, ვინემ წევრებს. წევრს არ აქვს უფლება ისარგებლოს სხვისი მანქანით, თუ ამხანაგობის მანქანა თავისუფალია. მანქანის წაღების სურვილი წევრმა რამდენიმე დღით ადრე უნდა განაცხადოს. მანქანის ხმარების ვადა განსაზღვრულია; მაგალითათ, ივლისში და აგვისტოში წევრს შეუძლია განუწყვეტლივ ისარგებლოს საღეწავ მანქანით იმდენჯელ სამი საათი, რამდენი პაი აქვს შეძენილი *).

არის ამხანაგობანი, რომელთაც მიზნათ აქვს კარგი ჯიშის პირუტყვისა და ფრინველის მოშენება. ჩვენ დავინახეთ, მაგალითათ, რომ დანიის გლეხთა კოოპერატიული ამხანაგობანი, სხვათა შორის, განთქმული არიან ღორის ხორციით (ლორით). მხოლოდ კარგი ჯიშის და კარგათ ნაპატივები პირუტყვი და ფრინველი იძლევა კარგ ხორცს. ეს ადვილი მოსახერხებელია, როცა არსებობს ამხანაგობა, რადგან მაშინ შესაძლებელია ამხანაგობამ იყოლიოს სპეციალისტი, რომლის რჩევით შეუძლია ისარგებლონ წევრებმა; ამხანაგობას შეუძლია გამოიწეროს კარგი საკვები იაფ ფასებში, იყოლიოს ბევრთალი და სხვ. ამხანაგობას შეუძლია გახსნას საკუთარ საყასბოები ქალაქებში და ამნაირათ გადაარჩინოს წევრები, ათას გვარ

*) С. В. Бородаевский „Сельскохоз. Товарищества въ Германіи“.

ჩარჩებსა და დაღაღებს, რომელნიც ჩაღის ფასათ სტყუევებენ სოფლებს პირუტყესა და ფრინველებს, და სხვ.

არსებობენ მებაღეებისა და მეხილეების ამხანაგობანი. მოგეხსენებათ, რომ ხილს კარგი ფასი აქვს, განსაკუთრებით, თუ შეგვიძლია ისე შევინახოთ იგი, რომ მალე არ გაფუჭდეს. ამისთვის კი საჭიროა ცოდნაცა და გამოცდილებაც. ამხანაგობას ყავს სპეციალისტი, რომელიც თვითონაც ამზადებს ხილისაგან ათასნაირ კონსერვებს და საზამთროთ ინახავს იმას, რომ უფრო კარგ ფასებში გაიყიდოს, და წევრებსაც მაგალითს აძლევს და უხსნის, როგორ შეინახება ხილი: ამხანაგობას შეუძლია შეიძინოს სხვადასხვა გვარი მოწყობილობაც. ის წევრები, რომელნიც საკუთრათ ვერ შესძლებენ ხილის საზამთროთ შენახვასა და იმისგან რისიმე გაკეთებას, აქ მოიტანენ ხილს; ამხანაგობა დაამზადებს იმისგან კონსერვებს, შურაბებს და სხვ. ტკბილეულობებს და მერე კარგ ფასებში გაყიდის. თავის შრომაში ამხანაგობა ცოტას რასმე აიღებს, წევრი კი, რომელსაც მოუვლელითა და უცოდინარობით ხილი უნდა დაღობოდა, ძლიერ დიდ მოგებას ნახავს. განსაკუთრებით დიდ როლს თამაშობს ამხანაგობა ხილის გასაღებაში, გაყიდვაში. სოფლის წვრილმა მეურნეებმა, განსაკუთრებით გლეხებმა, სრულიად არ იციან, როგორ ან სად გაიყიდება ხილი. ამიტომ ან სრულიად უსარგებლოთ უღებთ იმათ ხილი ან ჩაღის ფასათ აძლევენ ქალაქიდან ჩამოასულ ჩარჩებს.

სწორეთ პირველყოფილი ჩვეულება არსებობს ამ მხრივ ჩვენში. გორის მაზრაში, მაგალითათ, ჩამოდის ბაყალი (მეხილე) თფილისიდან და მარტში ან აპრილში (ხშირათ უფრო ადრეც) ყიდულობს მთელ ბაღს ნარდათ. გაჭირვებული ბაღის პატრონი ართმევს ბეს და სწორეთ უმაგალითო იაფათ აძლევს მთელი წლის მოსავალს ბაყალს. მიუხედავათ იმისა, რომ ხშირათ ეინვა ან სეტყვა აფუჭებს ბაღებს, ძვირათ მოხდება ისეთი შემთხვევა, რომ ბაყალი გულნატკენი დარჩენი-

ლიყოს თავისი ნავაჭრით. აქიდან ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა ფასში ყიდის გორის მაზრის მეურნე თავის ბაღებს. მიუხედავად იმისა, რომ თვითონ თფილისის მეხილეები (ბაყლები) არავითარ ცოდნით არ არიან აღჭურვილი, რომ კონსერვებიან რაიმე ტკბილეულობა დაამზადონ ხილიდან, მიუხედავად იმისა, რომ თვითონაც მერე პირველყოფილ საშვალეებით ყიდიან ამ ხილს სხვა ვაჭარზე და სრულიად არ იცნობენ არამც თუ უცხოეთის ბაზარს, რუსეთის მოთხოვნილებასაც, ძლიერ ბევრ ფულს იგებენ ხილში...

ჩვენში რომ მეხილეთა ამხანაგობები არსებობდეს, იმათ ადვილათ შეუძლიათ გაიჩინონ ბაზარი, გაუქალბელი ხილი შეინახონ შერჩეულ დრომდის ან კონსერვებათ და სხვ. გააკეთონ და ისე გაყიდონ. ეს კი დიდ სარგებლობას მოიტანს, ერთი ათათ გაზრდის იმ მეურნეების შემოსავალს, რომელნიც მისდევენ ხილის გაშენებას.

არიან ამხანაგობანი მევენახეთა და მეღვინეების. ასეთ ამხანაგობათა რიცხვი ბევრია გერმანიაში (200 მეტი); ხოლო ამ ბოლო დროს ასეთი კოოპერატივები მრავლდებიან საფრანგეთშიაც. საფრანგეთში ასეთ კოოპერატივების დაარსებას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს უკანასკნელ (1907 წ.) მეღვინეობის კრიზისის შემდეგ, რასაც თითქმის მთელი სამხრეთ საფრანგეთის ამბოხება მოყვა.

დარწმუნებული ვარ, მკითხველს ახსოვს ის დიდი დემონსტრაციები, რომელსაც ადგილი ჰქონდა სამხრეთ საფრანგეთში 1907 წლის განმავლობაში და რომელმაც მთელი მსოფლიოს ყურადღება მიიპყრო. საკმარისია გავცნოს ადამიანი ამ მოძრაობის ძირითად მიზეზებს, რომ ნათლათ დაინახოს, თუ რა დიადი სარგებლობა შეუძლია მოუტანოს იმ ქვეყნებს. სადაც ღვინო მოდის, კოოპერაციამ, რომელსაც ახლა მავრათ მოკიდეს ხელი საფრანგეთის მევენახეებმა.

მთელ სამხრეთ საფრანგეთის სოფლებში მცხოვრებთა უმთავრეს საღსარს ცხოვრებისას შეადგენს მეღვინეობა. მდიდარ

რი სამხრეთის ბუნება ბლომათ იძლევა ღვინოს; მთელი დე-
დამიწის ზურგზე განთქმული ღვინოები აქ მოდის. ღვინის
წყალობით სამხრეთ პროვინციის გლეხები ერთხანს ძლიერ
კარგათ ცხოვრობდნენ. თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ გარე-
შეობას, რომ ღვინის მოთხოვნილება საფრანგეთში თანდა-
თან მატულობს, უნდა ვიფიქროთ, რომ იქ ღვინის ფასიც
თანდათან აიწეოდა და მით მევენახეთა მდგომარეობაც თანდა-
თან გაუმჯობესდებოდა. მით უფრო უნდა აწეულიყო ღვი-
ნის ფასი, რომ ვენახებით გაშენებულ ბაღების სივრცემ იკ-
ლო, ასე, 1841 წ. საფრანგეთში ვენახს ექირა 2.975.000
გექტარი *) მიწა, 1882 წ. — 2 196.729, ხოლო ახლა 1.750.000
გექტარს არ აღემატება. ღვინის მოთხოვნილება საფრანგეთში
წელიწადში უდრის 71 მილიონ გექტოლიტრს, ხოლო ნამ-
დვილი ბუნებითი ღვინო მოდის 58 მილ. მიუხედავად ასეთი
გარემოებისა, რომლის გამო ღვინო თანდათან უნდა გაძვირე-
ბულიყო საფრანგეთში, ისე იაფათ, როგორც საფრანგეთში,
ღვინოს ვერსად იშოვიან. მშენიერი ბუნებითი ღვინო მეურ-
ნეებს გაუსაღებელი ურჩებათ და უფუქტდებათ.

რით აიხსნება ასეთი არა ნორმალური მდგომარეობა, სად
არის ამის მიზეზი?

26 მაისს 1907 წ. პერპინიანში (პროვინცია საფრანგეთ-
ში) მევენახეთა დემონსტრაციის დროს, სხვათა შორის, ასეთ
საგულისხმოდ განცხადებებს წაიკითხავდით დემონსტრანტე-
ბის დროშებზე: „ჩვენი კასრები სავსეა ღვინით, კუჭი კი
ცარიელი გვაქვს. გაუმარჯოს ბუნებითი ღვინოს! ღვინის და-
შაქრვა — აი ჩვენი მტერი!..“ მართლაც, ღვინის დაშაქრვამ,
ფალსიფიკაციამ, გაუქირა საქმე მეღვინეებს. საფრანგეთში
არსებობს მთელი ქარხნები, სადაც ხელოვნურათ ამზადებენ
ისეთ ღვინოებს, რომ მყიდველი, არამცთუ ვერ გაარჩევს
იმას ბუნებითი ღვინიდან, იმას ამჯობინებს ბუნებით ღვინოს.

*) ერთი გექტარი ორი დღიურზე ცოტა ნაკლებია.

ეს ხელოვნური ღვინო კი წყლისა და შაქრის წყალობით ძლიერ იაფი ჯდება, განსაკუთრებით იმ ხანებში, როცა შაქრის ფასი დაიწვეს ხოლმე. ამიტომ ვაჭრებს ახლა ადარ სჭირიათ ნამდვილი ღვინო, იმათ ზურგი შეაქციეს მეურნეებს და ხელი მიყვეს ფალსიფიკაციას, ეს უფრო ხელსაყრელი შეიქმნა მათთვის.

ღირსშესანიშნავია ის გარემოება, რომ საფრანგეთში ხშირათ ღვინო მაშინ კი არ იაფდება, როცა ყურძნის კარგი მოსავალია, არამედ მაშინ, როცა შაქრის ფასი დაიწვეს ხოლმე. მაგალითათ, 1904 წ. ღვინის მოსავალი საფრანგეთში უდრიდა 66 მილიონ გექტოლიტრს, (9,625,000 საპალნე), 1905 წ. კი 57 მილიონს. ცხადია, 1905 წ., რა კი მოსავალმა იკლო, ღვინო უნდა გაძვირებულიყო წინა წელთან შედარებით. აქ კი წინააღმდეგი მოხდა. პარიზში 1904 წ. ნოემბერში გექტოლიტრი (7 ჰაფი) ღვინო ფასობდა 18—23 (6—8 მ.) ფრანკათ, 1905 წ. ნოემბერში კი 12—17 ფრანკათ (4—6 მ.). ეს ახირებული მოვლენა აიხსნება იმით, რომ ამ ხანებში შაქარი ძლიერ გაიაფდა, ხოლო ამის გამო მოწამლული ღვინის დამზადებაც უფრო იაფი ჯდებოდა *).

ასეთი დამოკიდებულებაა შაქრის ფასისა და ღვინის ფასის შუა; იაფი შაქარი, და არა იაფი ყურძენი, აიაფებს ღვინოს საფრანგეთში! მოწამლულმა ღვინომ განდევნა ბაზრიდან ნამდვილი ღვინო, მომხმარებელი ხელოვნური ღვინით იწამლებოდა და მეურნეებს კი შესანიშნავი ღვინო სარდაფებში უძმარდებოდათ.

1907 წლ. მოძრაობა იყო გამოწვეული უმთავრესათ ღვინის ფალსიფიკატორების გამრავლების გამო და მათ წინა აღმდეგ. „სიკვდილი ფალსიფიკატორებსო!“ გაისმოდა ხშირათ დემონსტრანტებში. საშინელ ვაჭირვებას განიცდიდნ მღვინე-მეურნეები. ამავე დროს «საფრანგეთის სოციალისტურ

*) В. Θ. Тотоміанць. „Сельскохоз. Кооперация“ 34 83-

კოოპერატივთა ბირჟამ⁴ გამოუშვა მოწოდება მომხმარებელთა მიმართ და ურჩევდა ყველას ღვინო მხოლოდ მომხმარებელ საზოგადოებებში ეყიდათ, რადგან მხოლოდ იქ იშოვებოდა ნამდვილი ღვინო. მომხმარებელი საზოგადოებანი კი ღვინოს პირდაპირ გლეხიდან ან სოფლის ამხანაგობიდან ყიდულობდნენ ყოველთვის. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ მეღვინეთა კოოპერატივებს არ განუცთიათ 1907 წ. საშინელ კრიზისის სუსხი. კოოპერატივების ღვინო ძლივს ადიოდა პარიზისა და სხვა დიდ ქალაქების მომხმარებელ საზოგადოებათა მოთხოვნილებას. ამ გარემოებამ მოძრაობის შემდეგ მიიპყრო მევენახეთა განსაკუთრებული ყურადღება. კოოპერატივთა იქნა აღიარებული ერთად-ერთად მსსსკ-ით, რომელსაც შეეძლო შეემსუბუქებია სამხრეთის მეურნეთა მდგომარეობა. „მეღვინეთა კონფედერაციის“ პროექტს, რომლითაც განზრახული იყო ღვინის გაყიდვის კოოპერატიულ ნიადაგზე მოწყობა, საფრანგეთის ვამოჩენილი სოციალისტი და მოღვაწე ე. ჟორესი დიდის ალტაცებით მიეგება: „მხოლოდ ძველი ინდივიდუალიზმის მივიწყება იხსნის სამხრეთსო, სწერდა იგი ამ პროექტის გამო: ამ განცალკევებას, ამ ანარქიულ კონკურენციას ბოლო უნდა მოუღოს კოოპერაციამ. ეს იქნება დიადი მოვლენა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში... უწინარეს ყოვლისა საჭიროა შევქმნათ ისეთი საკუთარი დაწესებულება, რომელიც იხსნის სამხრეთს. ეს შეიგნო მევენახეთა კომიტეტმა, რომელმაც უკანასკნელ კრებაზე თავის პროგრამას დააწერა: „მეღვინეთა კონფედერაცია“. ეს კავშირი შეიმუშავებს ღვინის ფასებს, თვალყურს ადევნებს ფალსიფიკაციას, ღვინის ღირსებას და იმ ადგილებს, საიდანაც მოაქვთ ღვინო. ის საზოგადო სარდაფებში შეინახავს იმ ზედმეტ ღვინოს, რომელსაც კერძო მესაკუთრენი ახლა უადგილობის გამო ნახევარ ფასათ ყიდიან; ფულს ასესხებს მევენახეებს, რომ გაჭირვების გამო იმათ ყურძენი უდროვით არ მიყიდონ ვაჭარს და სხვ.“... ჩემის აზრითო, სწერდა იგი, სოციალისტებმა და ნაჭირავებ მუშებმა

მხარე უნდა დაუჭირონ ღვინის გაყიდვის მოწყობას ისე, როგორც ხელს უწყობდნენ და ეხმარებოდნენ ისინი მევენახეებს პროტესტებისა და ბრძოლის დროს. ამით ისინი დაიხსნიან განსაკუთრებისაგან სიმდიდრეს, რომლის არსებობასთან შეკავშირებულია მრავალ ათასი პროლეტარის მდგომარეობა... რატომ მაროსანის სოციალისტებმა, რომელთაც მოაწყვეს დიდი მეღვინეთა კოოპერატივი დემოკრატიულ ნიადაგზე არ უნდა მისცენ წინადადება „მეღვინეთა კონფედერაციას“, რომ სხვადასხვა სოფლებში (კომუნებში) დაარსებული იქნას ასეთი კოოპერატივები და მერე გაერთიანებული იყოს მათი მოქმედება ღვინის გაყიდვისა და კონტროლის საქმეში*)... .

აქ ჩვენ მოკლეთ გავაცნობთ მკითხველს მაროსანის შესანიშნავ კოოპერაციას.

კომუნა მაროსანი მდებარეობს ქ. ბეზიეს მახლობლათ, ადგილობრივი მცხოვრებნი მისდევენ უმთავრესათ მეღვინეობას, რადგან აქ ბლომათ მოდის კარგი ღვინო. 1901 წ. ადგილობრივ ქალაქში კარგათ ცნობილ სოციალისტებში ილია ჭატალას მეცადინეობით დაარსდა მაროსანში ღვინის დასამზადებელი და გამსაღებელი კოოპერატივი. კაპიტალის უქონლობის გამო (საჭირო იყო მთელი ქარხნის მოწყობა) ღვინის დაწურვა კოოპერატივში ერთხანს არ ხერხდებოდა, ღვინის კოოპერატიულათ გაყიდვის საქმე კი უფრო ადვილათ მოეწყობა. უმთავრესი მყიდველები ღვინის მაროსანის კოოპერატივიდან იყვენ მომხმარებელი საზოგადოებანი, განსაკუთრებით ჰარიზის დიდი მომხმარებელი საზოგადოება Bellevilloise; ზოგ მომხმარებელ საზოგადოებებმა დელეგატებიც კი გაგზავნეს მაროსანში საქმის მდგომარეობის ადგილობრივ გასაცნობათ და რაკი დარწმუნდნენ, რომ საქმე კარგათ იყო დაყენებული, უფრო და უფრო შეუწყვეს ხელი იმის განვითარებას. 1902 წლის განმავლობაში მაროსანის ამხანაგობამ გაყიდა 5520 გექტო-

*) ibid 53 გვ.

ლიტრი*) ღვინო და რომ უფრო გაეადვილებია მომხმარებელ საზოგადოებათათვის ღვინის მიტანა პარიზში გახსნა საწყობი. 1905—1906 საანგარიშო წელში კი 49220 გექტოლიტრი ღვინო გაყიდა ამხანაგობამ; წევრების რიცხვი ამ დროს 279 უდრიდა. ამხანაგობის საქმე ისე კარგათ წავიდა, რომ 1905 წ. იმან ღვინის დასაწურავი ქარხანაც გახსნა და რამდენიმე ახალი საწყობები გააკეთა მანსში, ლიმოჟში და სხვ. ქარხნის გახსნაში დიდი დახმარება აღმოუჩინა მაროსანის ამხანაგობას პარიზის მომხმარებელ საზოგადოებებმა.

მაროსანის კოოპერატივის წესდება ისე არის შედგენილი, რომ ამ კოოპერატივში წევრებათ გლეხების უღარიბესი ნაწილიც კი მოყვება. ღვინის მწარმოებელ ამხანაგობის წევრი, წესდების ძალით, უსათუოთ წევრათ უნდა ჩაეწეროს მომხმარებელ საზოგადოებაში. ყველა მომხმარებელ და სპსოფლოსამეურნეო საზოგადოებებს და მუშათა კავშირებს, რომელნიც ღვინოს ყიდულობენ ამხანაგობიდან, უფლება აქვთ კონტროლი გაუკეთონ ამხანაგობას. ეს გარემოება აახლოებს ქალაქის მომხმარებელ საზოგადოებებს მაროსანის ამხანაგობასთან.

მაროსანის ამხანაგობა წევრს, როცა ღვინო მოაქვს იმიდგან, 2—3 ფრანკით კერძო ვაჭარზე მეტს აძლევს ხოლომეთვითონ კი მომხმარებელ საზოგადოებებს მაზანდაზე ყიდის ღვინოს. მიუხედავად ამისა, ამხანაგობას თვალსაჩინო მოგება რჩება. რომელსაც იგი ასე ანაწილებს:

1) 25% ეძლევა მომხმარებელ საზოგადოებებს, იმის მიხედვით, თუ რომელმა მეტი ღვინო წაიღო ამხანაგობიდან;

2) 20% — პროპაგანდისა და მუშათა კლასის სხვადასხვა დაწესებულებათა სასარგებლოთ;

3) 5% —, სოც ალისტურ კოოპერატივთა ბირჟის“ და მომხმარებელ საზოგადოებათა ფედერაციის სასარგებლოთ;

4) 25% — საერთო სარდაფის მოსაწყობათ და საზოგადო ვენახის გასაშენებლათ;

*) ერთი გექტოლიტრი უდრის დაახლოებით 7 ვედროს (ჩუკს).

5) 25% — უნაწილდება თანასწორათ ამხანაგობის ყველა წევრებს.

დაიწყება რთველი თუ არა, ამხანაგობის წევრებს მოაქვთ ახლათ დაყენებული ღვინის ჭაწნიკი განსაკუთრებულ კომისიაში. კომისია სინჯავს ღვინოს, მაგრამ ჯერ არ იცის, ვის ეკუთვნის იგი. მთელი მოგროვილი ღვინო დაიყოფა ხარისხებათ, ფერათ, გემოვნებათ. მერე კომისია დაადგენს ფასებს; ხოლო ამის შემდეგ დაიბარებენ წევრებს სათითაოდ და ეტყვიან ფასს. წევრს 24 საათი ეძლევა მოსაფიქრებლათ. თუ იგი ამ ხნის განმავლობაში არ დაეთანხმება კომისიის შეფასებას, შეუძლია თავისი ღვინო კერძო ვაჭარს მიყიდოს; თუ დაეთანხმება, ღვინოს კოოპერატივი იტოვებს თავის სახელზე და მოაქვს იგი წევრიდან ან მაშინვე ან მოთხოვნით ბის დროს.

კერძო მეურნეებს ხშირათ უფუქტდებათ ღვინო ცუდ ადგილზე შენახვის გამო. მაროსანის ამხანაგობის სურვილს დიდი ხანს შეადგენდა კარგად მოწყობილ სარდაფის აშენება, რომ აქ შესაძლებელი ყოფილიყო წევრების ღვინის შენახვა. პარიზის მომხმარებელ ამხანაგობათა დახმარებით ამ მიზანსაც მიაღწია მაროსანის ამხანაგობამ — პარიზის მომხმარებელ საზოგადოებებმა ასესხეს იმას საჭირო ფული. ამხანაგობამ შეიძინა რკინის გზის პირას მიწა და 1906 წ. აქ ააშენა მშვენივრათ მოწყობილი სარდაფი. ეგ სარდაფი ამხანაგობას 170000 ფრ. (63.750 მანეთამდის) დაუჯდა. აქ არის მექანიკური აპარატი ყურძნის დასაწურავათ, ელევატორები, მილები, რომელსაც ღვინო გადააქვთ პირდაპირ ღვინისათვის მოწყობილ ვაგონებში და სხვ., აპარატები, რომლის საშვალებით იგებენ ყურძნიდან როგორი სიმაგრის და ხარისხის ღვინო გამოვა და იმის მიხედვით ანაწილებენ ყურძნს. თვითოეულ წევრისთვის აქ სწარმოებს განსაკუთრებული ანგარიში.

ამ სარდაფის მოწყობამ ბევრ ფრანგის გლესს გაუღვიძა სურვილი ამხანაგობის დაარსებისა.

ასეთია მევენახეთა და მეღვინეთა კოოპერაცია საფრანგეთში. მათი მაგალითი ძლიერ ბევრს ეუბნება ჩვენი ქვეყნის და განსაკუთრებით კახეთის მეურნე-მევენახეებს და სწორეთ ამიტომ ჩვენ დიდხანს შეეჩერდით იმაზე.

დასახელებულ კოოპერაციების გარდა სოფელში შესაძლებელია ათასი სხვადასხვა გვარი კოოპერაციის მოწყობა. ყველა იმათი ჩამოთვლა შეუძლებელია. კოოპერაციის მნიშვნელობის შეგნებას, მისი ძირითად კანონების გაცნობასა და ადგილობრივ პირობების შესწავლას შეუძლია კოოპერაციის იდეა შეიტანოს სოფლის ცხოვრების სულს სხვადასხვა დარგში. არიან, მაგალ., ურთიერთი დამზღვევი კოოპერაციები (სეტყვისაგან, საქონლის ქირისაგან და სხვ.), კოოპერატიული წისქვილები, ფურნეები და სხვ. და სხვ.

ჩვენის აზრით კარგი იქნება, რომ ყველგან, სადაც პირველათ ფეხს იდგამს კოოპერაცია, საქმე მომხმარებელ საზოგადოებიდან დაიწყონ, რადგან მომხმარებელი საზოგადოება ყველა კოოპერაციებზე უფრო ადვილი მოსაწყობიცაა და ადვილი განსახორციელებელიც. ჯერ მომხმარებელ საზოგადოების მოქმედების საზღვრების გაფართოებითა და მერე მასთან სხვა გვარ კოოპერატივთა მოწყობით შესაძლებელი გახდება მოეფინოს სოფელს კოოპერაცია.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სოფლისთვის კოოპერატივთა კავშირს. კავშირის მოქმედება უფრო ფართე ნიადაგზე სწარმოებს, კავშირი უფრო ძლიერია და თავისი ძალით იგი აძლიერებს კერძო ამხანაგობებს და განსაკუთრებით მწარმოებელ საზოგადოებებს. კერძო მეურნეობა თავის დღეში ვერ გაუმკლავდება ბაზარზე იმ ამხანაგობებს, ამბობს ბ. ანციფეროვი, რომელნიც კავშირში შედიანო, რადგან: 1) კავშირის საშეაღებით ამხანაგობებს შეუძლიათ ამოიჩიონ კარგი მანქანები, ხელსაწყოები, შენობები და სხვ.; 2) კავში-

რის დახმარებით იაფათ გამოიწერენ ამხანაგობანი ყოველ-
ვარ მოწყობილობას; 3) შეუძლიათ ისარგებლონ კარგი სპე-
კიალისტებით და ნაწარმოების დამზადებაც იაფათ დაიჯინონ;
4) დაამზადონ კარგი ხარისხის ნაწარმოები და სპე.*).

*) А. Н. Анцыферовъ, „Кооперация въ сельскомъ хозяйствѣ
Германи и Франціи“, 514—515 გვ.

VI.

ანგარიში კოოპერატიულ დაწესებულებებში.

კანონი ვალდებულათ ხთის, არამცთუ საზოგადო დაწესებულებებს, კერძო სავაჭროებსაც, აწარმოვონ საანგარიშო წიგნები. ამით კანონი, ერთი მხრით, იკვლევს, რამდენი შენგ მოსავალი აქვს სავაჭრო დაწესებულებას, რომ იმის მიხედვით შეაწერონ იმას სახელმწიფო და სხვა გვარი გადასახადები მეორე მხრით კი, იგი იცავს იმ პირების ინტერესებს, რომელთაც დამოკიდებულება აქვთ სავაჭრო დაწესებულებასთან რომ დაწესებულებაში ანგარიშის არეგ-დარევით ამათ ზარალი არ მოუვიდეთ. ამასთანავე, საანგარიშო წიგნები საქირო არი საქმის წარმოებაში ამტყდარ დავის გამოსარკვევათ და სასამართლოც ასეთ წიგნებს უყურებს, როგორც გასამართლებელ საბუთებს და სხვ. გარდა ამისა, ისეთ დაწესებულებათ, რომლებშიაც არ სწარმოებს ანგარიში, თვითონაც არ შეუძლია ნათელი და სწორი წარმოდგენა იქონიონ თავის საქმის შესახებ.

წვრილ ვაჭარმა რომ ხანდახან არ აწარმოვოს ანგარიშო წიგნები, ეგ კიდევ არაფერია: თვითონ არის თავის პატრონის მოგებაცა და ზარალიც მისი საკუთარ ჯიბეს ეხება; საზოგადო დაწესებულებას კი ნაბიჯი არ შეუძლია გადადგას საანგარიშო დავთრების გარეშე. საქმის პატრონები აქ ისინი არ არიან, ვინც საქმეს განაგებს (ე. ი. გამგეობა), საქმის პატრონი აქ მთელი საზოგადოებაა, რომელსაც გამგეობის ვრცელი და სწორი ანგარიში უნდა წარუდგინოს თავის მომენტების შესახებ. ეს კი შეუძლებელია, თუ გამგეობა საქმის ადორძინებისთანავე არ შეუდგა ანგარიშის წარმოებას.

მხრივ ერთხელ ჩამორჩენილი საქმე დიდხანს იკოჭლებს და ბოლოს მეტ შრომასაც მოითხოვს, ვინემ თავიდანვე დაწყებული ანგარიში.

ანგარიშის სწორათ წარმოებას უნდა მიექცეს განსაკუთრებული ყურადღება კოოპერატიულ დაწესებულებაში. მაგრამ საჭიროა, რომ აქ რაც შეიძლება მარტივად იყოს დაყენებული ანგარიშის საქმე, რადგან წევრების უმეტესობა კოოპერატივში არ არის ნასწავლი ხალხი, განსაკუთრებით სოფლებში, და ამიტომ გამგეობაში თუ სარევიზიო კომისიებში ხშირათ მხოლოდ წერა-კითხვის მცოდნე პირები მოყვებიან და რთულ ანგარიშს ესენი, რა თქმა უნდა, ვერ აწარმოებენ. ხოლო განსაკუთრებულ სპეციალისტების (ბუჰგალტრების) დაქირავება ახალგაზრდა და პატარა კოოპერატივებს არ შეუძლიათ. დიდ კოოპერატივებში ძალა უნებლივ რთულდება საქმე; აქ აუცილებლათ საჭიროა სპეციალისტი—მონაგარიშე და ცნობილ სისტემაზე წარმოება ანგარიშისა, პატარა კოოპერატივში კი რთული არაფერი არის მაინცა და მაინც და საანგარიშო წიგნების წარმოება აქ ყველა წერა-კითხვის მცოდნეს შეუძლია.

ჩვენს მიზანს არ შეადგენს ვრცლათ შევეხოთ აქ კოოპერატიულ ამხანაგობებში ანგარიშის დაყენების საქმეს—ეს დიდ ღროსა და ადგილს მოითხოვს და ამისათვის განსაკუთრებული ახელმძღვანელოების დაწერა არის საჭირო; მაგრამ მოკლეთ ზინც დავასახელებთ და გავაცნობთ მკითხველს იმ წიგნებს, რომელნიც საჭირო იქნება კოოპერატივში ანგარიშის წარმოებისათვის. ჩვენ ავიღებთ საანგარიშო წიგნებს მომხმარებელ საზოგადოებისას. ეს წიგნები, ცოტაოდენი ცვლილებით, როგორც ყველას შეუძლია გააკეთოს, გამოდგება სხვა კოოპერატივებისათვისაც გარდა საკრედიტო კოოპერატივებისა, სადაც წიგნები უნდა იწერებოდეს იმ ფორმით და წესით, რომელიც დადგენილია წვრილი კრედიტის მართ-

ველობის მიერ *) (ამ წიგნების მიღება შეიძლება სახელმწიფო ბანკიდან).

ასე, მომხმარებელ საზოგადოებაში საჭიროა: 1) **ინვენტარის წიგნი.**

ეს წიგნი ჩვენ უნდა შევადგინოთ საქმის დაწყების წინ. იგი წარმოადგენს ვრცელ სურათს იმისას, თუ რა გვაქვს ჩვენ ანუ რისი პატრონი ვართ, როცა საქმეს ვიწყებთ. ინვენტარის წიგნი შედგება ორ ნაწილიდან. პირველ ნაწილში ჩვენ უნდა ჩამოვთვალოთ: 1) რამდენი ფული გვაქვს ნაღდათ (კასა); 2) უძრავი ქონება (თუ გვაქვს); 3) მოძრავი ქონება (ქურჭელი, იარაღები, სასწორი, სკამები და სხვა ყოველგვარი მოწყობილობა); 4) საქონელი. 5) გაცემული სესხი (თუ ვისმე ჩვენი ვალი მართებს) და საზოგადოთ ყველაფერი, რაც ჩვენ საკუთრებას წარმოადგენს. მეორე ნაწილში ჩვენ უნდა აღვნიშნოთ, რა წყაროებიდან წარმოსდგება ყველაფერი ის, რაც პირველ განყოფილებაშია ახლა მოქცეული. რა თქმა უნდა, ასეთი წყარო უპირველესად ყოვლისა არის პაეები. ამნაირათ, მეორე განყოფილებაში უნდა აღვნიშნოთ: 1) საპაიო კაპიტალი, 2) ერთდროული გადასახადი, 3) ჩვენი ვალები (თუ გვაქვს აღებული) და სხვ. ამნაირათ, რაკი ამ ანგარიშის პირველ ნაწილში ჩვენ აღვნიშნავთ, რაც ჩვენ გვაქვს ან სხვისთვის გვისესხებია, ხოლო მეორე ნაწილში დავასახელებთ, თუ რა წყაროებიდან მოგვივიდა ყველაფერი ეს, ცხადია, ორივე ნაწილი (ჯამი) ამ ანგარიშისა თანასწორი იქნება. პირველ ნაწილს ამ ანგარიშისას ეძახიან აქტივს, მეორე ნაწილს პასივს. ამ წიგნიდან ამოწერილ ციფრებს, რომელიც მაჩვენებელი იქნება ჩვენი ქონებრივი მდგომარეობისა, ქვია ბალანსი.

*) იხ. 122 მუხლი საკრედიტო ამხანაგობის სამაგალიზო წესდებისა.

აი, მაგალითათ, ბალანსი მომხმარებელ საზოგადოების № №:
 ბალანსი მომხმარ. საზოგადოების № № 1 იანვარს 1909 წ.
აქტივი. **პასივი.**

		მან.	კაშ.			მან.	კაშ.
1	კასა (ნაღდი ფული)	60	25	1	ზაქები (112 წკ-რის)	1120	
2	საქონელი:	1214	76	2	ერთდროული გადასახადი	112	
3	მოძრავი ქონება	193	85	3	ჩვენი ვალი	321	25
4	გაცემული სესხი (უზრუნველყოფილია თამასუქებით)	345	12	4	წმინდა მაგება 1908 წ.	260	73
	სულ	1813	98		სულ	1813	98

2) **დღიური.** ეს უბრალო დაეთარია, სადაც შეაქვთ ყოველდღიური შემოსავალი და გასავალი შავათ ვაჭრობის დროსვე და მერე ერთგვარ საღსარს შემოსავლისას თუ გასავლისას აჯგუფებენ და გადააქვთ ჟურნალში *) მაგრამ ამ წიგნის მოვალეობა პატარა სავაჭროებში შეუძლია შეასრულოს კასის წიგნმაც, საჭიროა მხოლოდ აქ ვრცლათ აღვნიშნოთ შემოსავლის და გასავლის საღსრები.

3) კასის წიგნი.

ეს დაეთარია, სადაც მარცხენა გვერდზე იწერება ფულის შემოსავალი, მარჯვენა გვერდზე — ფულის გასავალი. საღამოს, სავაჭროს დაკეუის დროს, როგორც შემოსავალს, ისე გასავალს, უნდა გაუკეთდეს ჯამი. შემოსავლის ჯამს მიემატება წინა დღის დანარჩენი ფული და გამოაკლდება გასავალი, დანარჩენი ფული გადადის მეორე დღეზე.

*) ამნაირათ ჟურნალი იგივე დღიურია, ხოლო ეს იწერება თეთრათ და აქ შემოსავალ-გასავლის საღსრები ნაჩვენებია ჯგუფ-ჯგუფათ. ჟურნალი შესაძლებელია გამოვტოვოთ პატარა მომხმარებელ საზოგადოებაში, სადაც არა ყავთ განსაკუთრებული მოაწარმი.

5) საქონლის წიგნი.

აქ უნდა ჩაიწეროს ანგარიში სხვა და სხვა საქონლის, რომელიც აწყვია ჩვენს სავაჭროში. მაგალითათ 1 გვერდზე: „ანგარიში პურის ფქვილისა“. ამას მოუნდება ვსთქვათ 5 გვერდი. 6 გვერდზე; „ანგარიში შაქრისა“, 8 გვ. „ანგარიში ჩაისა“ და სხვ. ხოლო, რადგან ყველა წვრილმან საქონლის ცალკე ცალკე ჩამოთვლა არ შეიძლება ან დიდ დროსა და ადგილს მოითხოვს, შესაძლებელია რამდენიმე ასეთი საქონელი ერთათ შევეერთოთ ამ წიგნში მარცხენა გვერდზე დაიწერება შემოსული საქონელი: წონა, ზომა, რაოდენობა და ფასი, რომელიც ჩვენ დაგვიჯდება საქონელი. მარჯვნივ გაყიდულ საქონლის წონა, ზომა, რაოდენობა და აღებული ფასი. ასე რომ, როცა ჩვენ ერთს გვერდზე შეყენებულ ჯამს გამოვაკლებთ მეორე გვერდზე შეყენებულ ჯამიდან, გავიგებთ რამდენი გვრჩება საქონელი (წონა, ზომა და რაოდენობა). ხოლო იმის გასაგებათ, შოგება მოგვცა ამ საქონლით ვაჭრობამ (და რამდენი). თუ არა, საჭიროა გავუკეთოთ საქონლის ანგარიშს ჯამი (ორივე მხრით: წონას, ზომას, რაოდენობას) იმ რიცხვამდის, როდესაც ჩვენ ვაპირებთ მოგების გამოკვლევას. საქონლის დანარჩენი (იხ. ქვევით: მაგ., 1 სექტემბრისათვის პურის ფქვილისა 291 ფუთი, ნავთისა—77 ფუთი) ხელახლა უნდა შევაფასოთ (შეიძლება გაძვირდა ახლა საქონელი ან გაიაფდა) და იმ ახალ შენაფასების ჯამი გადავსწეროთ მარჯვენა გვერდზე. მერე ხელახლა გაუკეთოთ ჯამები ორივე მხრით. რამდენით საქონლის ფასის ჯამი მარჯვენა გვერდზე მეტია (პურის ფქვილის, მაგალითათ, 103 მ. 10 კ. მეტი,) —ამდენი მოგვიგია ამ საქონელში, თუ მარცხენა გვერდზეა მეტი (მაგალითათ, ნავთის—42 მან. 35 კ.), წავიგვიგია.

№ 4 ანგარიში ნავთის

თვე	რიც.	წონა ფუთი	მან.	ბ.	თვე	რიც.	წონა ფუთი	მან.	ბ.
იანვ-რის	12	გოფილეთ 20 ფ. 1 ფ. — 1 მ. მოსატანი 1 მან.	20	21	იანვ.	15	გაიუ 5 ფ. 20 ბ. ფ. 1 მ. 20 ბ.	5 ¹ / ₂	6
თებ-რის	20	გოფილეთ 100 ფ. — 1 ფ. — 1 მ. 50 ბ. მოსატანი 10 მ.	100	160	იანვ. მარტ. აპრ. მაის.	30 15 30 —	10 ფ. ,, 15 ფ. 1 ფ. — 1 მ. 50 ბ. 8 ფ. 20 ბ. ,, 20 ფ. ფ. — 1 მ. 60 ბ.	10 15 8 ¹ / ₂ 20	12 22 12 32
აგო-სტის	15	გოფილეთ 30 ფ. — 1 ფ. 1 მ. 50 ბ. მოსატანი — 3 მან.	30	48	სანთოქი ასრი გასკდა და დაიდგანა 14 ფუთი . . .	15	სანთოქი ასრი გასკდა და დაიდგანა 14 ფუთი . . .	14	22*)
					ჯამი . . .		ჯამი . . .	73	63
					დაჩნებილია 1 სექტ. 77 ფ. ფუთი 1 მ. 60 ბ. დირექტული		დაჩნებილია 1 სექტ. 77 ფ. ფუთი 1 მ. 60 ბ. დირექტული	77	123
					გაზარდალეთ . . .		გაზარდალეთ . . .	150	186
								150	229

*) 29 მ. 40 ბ. ზარალი, ამისთვის ჯამ უნდა გამოვკლეთ.

ამის გარდა, საჭიროა გვეჩანდეს წიგნი, სადაც ჩავწერთ მიცემულ ჯამაგირებს, ქირას და სხვა ხარჯებს: წიგნი სავაჭრო ხარჯებისა.

მნაირათ, ჩვენ ჩამოვთვალეთ ყველა წიგნები, რომელიც უნდა იქონიონ კანონის ძალით ყველა წვრილათ მოვაჭრეებმა: კასის წიგნი, პირადი ანგარიშების წიგნი და საქონლის წიგნი *) და აგრეთვე ზოგი სხვა საჭირო წიგნებიც.

როგორ შეგვიძლია ახლა გამოვიანგარიშოთ, მოგება ვნახეთ წელს, თუ არა? ამისათვის საჭიროა ყველა წიგნებს წლის ბოლოს გაუკეთოთ ჯამი **). ჩვენ ვიცით, როგორ გამოვიანგარიშოთ მოგება საქონლის წიგნში ასე, ვსთქვათ, მოვიგეთ:

ა) პურის ფქვილში	405 მ.	20 კ.
ბ) ჩაისა და შაქარში	49 მ.	80 კ.
გ) ღვინოში	75 მ.	15 კ.
დ) თესლების გაყიდვაში	23 მ.	86 კ.
ე) რკინეულობაში	112 მ.	—
ვ) ხორცში	176 მ.	90 კ.
ი) სხვადასხვა წვრილმან საქონელში	79 მ.	72 კ.
	<u>სულ 922 მ.</u>	<u>63 კ.</u>

მერე უნდა ვიანგარიშოთ ხარჯები.

ხ ა რ ჯ ე ბ ი :

ა) სახლის ქირა	150 მ.
ბ) განათება და ვათუობა	36 მ. 50 კ.
გ) ჯამაგირება (2 ნოქარს)	540 მ.
დ) მოძ. ქონებდან ჩამოვწერეთ (გაცვთა) 10%	19 მ. 38 კ.
ე) ვიზარალეთ ნაფთში	12 მ. 98 კ.
	<u>სულ 758 მ. 86 კ.</u>

*) იხ. 607—608 სტ. სტ. Устава торгового.

***) მაგალითისათვის ჩვენ სექტემბრისათვის გამოვიანგარიშეთ (იხ. ზევით) საქონლის წიგნში მოგება და ხარჯი. მაგრამ ჩვეულებრივით მოგებასა და ხარჯს ანგარიშობენ 1 იანვრისათვის.

ამნაირათ, მოგვიგია სულ 922 მ. 63 კ., დაგვიხარჯავს 758 მ. 86 კ., წმინდა მოგება (922 მ. 63 კ.—758 მ. 86 კ.) დაგვრჩენია 163 მ. 77 კ.

ამ მოგებას ჩვენ გაენაწილებთ ისე, როგორც წესდებაში გვქონდა ნაჩვენები და როგორც საზოგადო კრება დაადგენს. ხოლო იმ ცვლილებებს, რომელიც საანგარიშო დროის განმავლობაში მოხდა ჩვენს ანგარიშებში გადავიტანთ იმ სიის წიგნში, რომელსაც ჩვენ ვუწოდოთ ინვენტარის წიგნი (ეს წიგნი არის ჩვენთვის თავი წიგნიც).

ამის გამო ეხლა შეიცვლება ინვენტარში ძველი ციფრებიც. თუ ჩვენ ამოვიწერთ ინვენტარიდან ციფრების უკანასკნელ მდგომარეობას მივიღებთ ახალ ბალანსს.

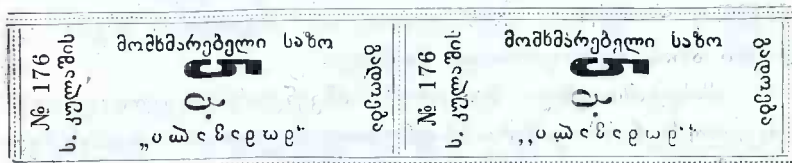
ბალანს მომხმარებელი საზოგადოებანი, როგორც საზოგადო ხასიათის დაწესებულებანი, უნდა აქვეყნებდნენ ადგილობრივ გაზეთებში და კიდებდნენ თავის საჯაროში და სხვც თავის დაწესებულებებში.

კანონში არ არის ნაჩვენები, რომელ ენაზე უნდა სწარმოებდეს ანგარიში მომხმარებელ და საწარმოველ ამხანაგობებში. ამიტომ ჩვენ არამცთუ შეგვიძლია, ვალდებულებაც ვართ ვაწარმოვით ანგარიში ადგილობრივ (ჩვენში; მაგ., ქართულათ) ენაზე, რადგან ანგარიში ყველა წევრებისათვის გასაგები უნდა იყოს, ხოლო წევრების უმეტესობას კი უცხო ენა არ ეცოდინება. და სწორეთ ეს გარემოება მივიღეთ ჩვენ მხედველობაში, როცა ზევით მოვიყვანეთ წიგნების ნიმუშები.

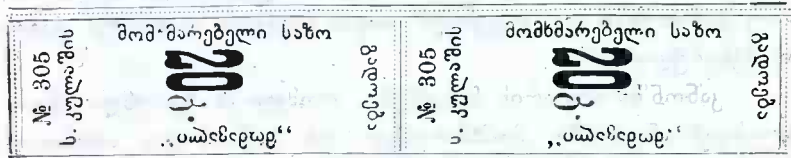
ყოველ წევრს ამხანაგობისას უნდა ქონდეს მიცემული საანგარიშო წიგნაკი, სადაც ჩაიწერება, როგორც მისი შემოტანილი საპაიო და ერთდროული გადასახადი, ისე მისი ნაჯარის რაოდენობა, მოგების გამოანგარიშების შემდეგ წევრი წარმოადგენს ამ წიგნაკს გამგეობაში და გამგეობა ჩაუწერს შიგ დივიდენდს. მაგრამ, რადგან ყოველი წერილობრივი ჩაწერას წიგნაკში ნაქარი ვერ მოასწრებს ყოველთვის და ეს წერა ბევრს დროს წაართმევს იმას, ამისათვის უზჯობესია შემოღებული

იქნას „მარკები“. ეს პაწია დაბეჭდილი ბარათებია, რომელიც სხვადასხვა ღირებულებისაა (1 კაპ., 2 კაპ., 20 კაპ., 50 კაპ., 1 მან., 3 მან.) და ჩაკერებულია წიგნაკში. როცა ნოქარი (თუ სავაჭროს გამგე) საქონელს მიყიდის ვისმე, ამასთანავე ჩამოუხევეს და მისცემს იმას იმ ფასიან „მარკას“, რამდენის საქონელიც მიყიდა.

„მარკა“ 5 კაპიკიანი

„მარკა“ 20 კაპიკიანი

ზევით მოყვანილია 5 კაპ. და 20 კაპ. „მარკის“ ნიმუშები. პირველი ნახევარი „მარკისა“ წიგნაკში რჩება, მეორე ნახევარი ეძლევა მყიდველს. როცა უკანასკნელი მოაგრძევენ „მარკას“, ვსთქვათ, ათი მანეთისას, იგი წარადგენს ამ „მარკებს“ მომხმარებელ საზოგადოებაში და მაშინ იმას ერთბაშათ ჩაუწერენ წიგნაკში 10 მ. ხოლო მოტანილ „მარკებს“ კი გააუქმებენ. წლის დამლევს მომხმარ. საზოგადოებაში გაბუკეთებენ ჯამს ამ წიგნაკს და გაიგებენ, რამდენის საქონელი წაუღია წევრს მომხმარებელ საზოგადოებიდან. ამის მიხედვით ეძლევა წევრს დივიდენდი.

VII.

მნიშვნელობა კოოპერაციისა.

სულ ადგილი შესაძლებელი იყო კოოპერაციის მნიშვნელობაში დაეჭვებულყოფი ადამიანი კოოპერატიულ მოძრაობის აღორძინების პირველ ხანებში—აი მაშინ, როცა კოოპერატიული მოძრაობა, ჯერ კიდევ ნორჩი, „უვალს გზაზე“ გამოდიოდა და ახასი დამაბრკოლებელი მიზეზებით გარემოცული ფეხს ძლივს იდგამდა; მაგრამ დღეს კოოპერაციის დიად მნიშვნელობას ვერაფერ უარყოფს.

ჯერ კიდევ ცოცხალი არიან კოოპერატიულ მოძრაობის დაბადების მომსწრენი და კოოპერატიულ მოძრაობაში კი ისეთი ნაბიჯები გადადგა წინ და ისე გაშალა ფრთები, რომ იმას უკვე ძლიერ თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს ბევრი ქვეყნის ეკონომიურ ცხოვრებაში და მისი გავლენა აშკარათ ეტყობა მთელი ერების ნივთიერ მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

საკმარისია მოვიგონოთ ინგლისი, სადაც კოოპერაცია „სახელმწიფოში სახელმწიფოს“ წარმოადგენს, დანია, რომლის გლახობა, ერთ დროს დატაკი და უმეცარი, კოოპერაციის წყალობით დღეს ნივთიერათ და გონებრივათა ბევრი ქვეყნის გლახების წინ დგას, გერმანია, სადაც ნახევარი გლახობა კოოპერაციის წვერია, იტალია, ბელგია და სხვ.

თუ როჩდელის „პიონერების“ პაწია საეაქრო ქუჩისში-ქებსაც კი სასაცილოთ არ ყოფნიდა, დღეს კოოპერატიული მოძრაობა ყველა საზოგადოებრივ ჯგუფთა, პოლიტიკურ პარტიათა და ბევრ პირველ ხარისხოვან სახელმწიფო მოღვაწეთა უურადლებას იქცევს და ყველანი მას ჯეროვან ანგარიშს უწყვენ.

დიდი სიფხიზლეა საჭირო, რამ კოოპერატიული მოძრაობა კარგათ აესწონ-დაესწონოთ და საზოგადოებრივ ცხოვრების მიმდინარეობაში იმას ჯეროვანი ადგილი დაუთმოთ.

ზოგი ისე გაიტაცა კოოპერატიულ მოძრაობის დიად სურათმა, რომ იმას სთვლის კაცობრიობის ერთათ-ერთ მხსნელ მაღამოთ, კაპიტალიზმის ძირიანათ შემმუსვრელ საშვალებათ და ერთათ-ერთ გზათ სოციალიზმისაკენ; ზოგი კი, მართალია, არ უარყოფს საზოგადოთ კოოპერატიულ მოძრაობის მნიშვნელობას, მაგრამ უარყოფს იმის მნიშვნელობას მუშათა განმათავისუფლებელ მოძრაობისათვის; კოოპერაცია ამათ უფრო წვრილ ბურჟუაზიის საქმეთ მიაჩნიათ. ვიდრე მუშათა კლასის საქმეთ; ზოგნი არც კი კადრულობენ ისეთ: „წვრილმან“ საქმეზე ხელის ვასვრას, როგორცაა კოოპერაცია და სხვ.

უნდა გავარკვიოთ რაშია საქმე.

რა თქმა უნდა, ყოველგვარია არ არის ისეთი უნივერსალური საშვალება, რომელსაც მარტო შეეძლოს კაპიტალიზმის მოსპობა და თანამედროვე ურთიერთობის ძირიანათ შეცვლა.

მართალია, კოოპერაცია მტერია ზედმეტ მოგების, რომელიც შეადგენს კაპიტალიზმის მასაზროვებელ ძალას, მაგრამ რა მძლავრიც უნდა იყოს კოოპერატიული მოძრაობა, იმას არ შეუძლია ხელში ჩაიგდოს მთელი ერი და მთელი წარმოება და ამნაირათ სრულიად მოუსპოს ნიადაგი კაპიტალიზმის არსებობას, ზედმეტ მოგების შექმნასა და მითვისებას.

უპირველესად ყოვლისა უნდა აღვიაროთ, რომ კოოპერაციის გავლენის გარეშე მუდამ რჩება საზოგადოების რამდენიმე ნაწილი და აქ კაპიტალისტურ წარმოებას და თანამედროვე ვაჭრობას მუდამ სამოღვაწეო ასპარეზი ექნება გადაშლილი. ასეთრა მუშათა კლასის უღარიბესი ნაწილი (ლუნჯენპროლეტარიატი) და ის მუშები, რომელნიც მხოლოდ დროგამოშვებით მოულობენ სამუშაოს. წვრილი ვაჭრები, როგორც მოგვხსენებათ, რომ უფრო ჩაითრიონ ღარიბი კაცი თავის ბადეში, ძლიერ ხშირათ ვაჭრობენ ნისიათ. ეს კი დიდ შეღავათს წარმოადგენს დასახელებულ მუშებისათვის. უამისოთ ესენი ან უიმშილით დაიხოცებოდენ ან იძულებული იქნებოდენ მოწყალემა ეთხოვათ და ქურდობით ერჩინათ თავი.

„ესენი საქიროებენ წვირილ ვაჭარში, როგორც თვითონ წვირილი ვაჭარი იმათში საქიროებსო, ამბობს კარლ კაუცკი. ამ მუშათა მასსის, რომელიც იძულებულია მიმართოს კრედიტს, მომხმარებელი ამხანაგობებში შეკავშირება შეუძლებელია, რადკან მომხმარებელ ამხანაგობების არსებობა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ვაჭრობა იქსწარმოებს ნაღდზე. ამხანაგობის იმ წევრთათვის, რომელნიც დროებით არიან გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილი, შეიძლება ხელის გამართვა დივიდენდის ანგარიშში მიღებით, მაგრამ ფართე კრედიტის შემოღება მომხმარებელ ამხანაგობას არაა გზით არ შეუძლია. ამიტომ მომხმარებელი საზოგადოებანი, ისე როგორც პროფესიონალური კავშირები, აკავშირებენ პროლეტარიატის უმაღლეს ნაწილებს და არა მთელ მუშათა მასასო“ *).

ვერც ის ნაწილი საზოგადოებისა მოყვება კოოპერაციაში, რომელიც სხვადასხვა მიზეზის გამო იცვლის საცხოვრებელ ადგილს. მდიდრებს არ ესაქიროებათ მომხმარებელი და სხვა ამ გვარი საზოგადოებანი და ვერც კოოპერატიული დაწესებულებანი იკისრებენ მდიდრების ყოველგვარ მოთხოვნებსა დაკმაყოფილებას. ფუფუნების საგნები, რომლის მომხმარებელი მხოლოდ მდიდარი კლასებია, არ შეადგენს არც კოოპერატიულ წარმოებისა და არც მომხმარებელ ამხანაგობათა განაწილების საქმეს. ფუფუნების საგნები თითქმის სულ ხელუხლებელი რჩება არსებულ პირობებში.

ასეთია საქმის ვითარება ვაჭრობაში. ახლა ავიღოთ წარმოება. მსხვილ წარმოებაში, როგორც მეოთხე თავშიაც ვსთქვით, კოოპერაცია ყოველთვის ვერც კი ხეირობს და აქ უპირველესი ადგილი კაპიტალისტურ წარმოებას რჩება.

ის წარმოებანი, რომელთაც ფართე საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აქვს, ვერ გადავლენ კოოპერაციის ხელში. ასეთია, მაგალითათ, საზოგადო გზები, სანიტარულ გაუმჯობესე-

*) К. Каутский «Потребит. товарищества», изд. А. Ткача, 11 83.

ბანი, სკლის არხები და სხვ. გარდა იმისა, რომ ყველაფერ ამას იმდენათ დიდი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აქვს, რომ არ შეიძლება დაემყაროს მშრომელთა თავისუფალ კავშირს, ასეთი საქმეები (მაგ. საზოგადო გზის გაყვანა) ხშირათ იღებენ იძულებითი ხასიათს და ამიტომ სწორეთ საქიროა, რომ ისინი აუცილებლათ მთელი საზოგადოების ან სახელმწიფოს ხელში იყოს და ადგილობრივ თვითმართველობათა თუ სახელმწიფო დაწესებულებებს ექვემდებარებოდეს. კოოპერატიული დაწესებულებებს შეუძლიათ აქ იკისრონ ინიციატივა, გაუწიონ დასახელებულ ორგანოებს ავალსაჩინო დახმარება და სხვ., მაგრამ ხელმძღვანელი როლი ასეთ წარმოებაში იმათ, ე. ი. საზოგადო და სახელმწიფო დაწესებულებებს, ეკუთვნის.

არის სხვა მხარეებიც საზოგადოებრივ ცხოვრებისა, სადაც კოოპერაციას არა აქვს ადგილი. ასეთია კანონმდებლობა, ხარჯთაღრიცხვა და გადასახადის განაწილება, გარეგანი და შინაური პოლიტიკა და სხვ. და სხვ.

ამაირათ ცხადია, რომ კოოპერაცია ვერ ჩაერევა ცხოვრების ყოველივე დარგში და მაშასადამე ვერ იქნება ერთათ ერთი საშვალეება არსებულ წესწყობილების შესაცვლელათ, როგორც ზოგიერთნი ფიქრობენ. მშრომელ ხალხს თავის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ სჭირია კოოპერაციის გარდა, როგორც სხვა ეკონომიური დაწესებულებანი (მაგ. პროფესიონალური კავშირები), ისე პოლიტიკურ ასპარეზზე მოღვაწეობაც.

მუშათა განმათავისუფლებელი მოძრაობა დროთა და გარემოების მიხედვით იღებს სხვა და სხვა სახეს. კოოპერატიული მოძრაობა არის ერთი სახე ამ მრავალფეროვან განმათავისუფლებელ მოძრაობისა და საშვალეება, რომელიც ამასთანავე ხელს უწყობს მშრომელ ხალხის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას არსებულ წესწყობილებაშიაც.

მთელი რუსეთის კოოპერატორთა პირველ კრებაზე ვ. ა. პოსსემ სთქვა: „ჩვენ, კოოპერატორები, არა ვართ მომხრე იმ

პრინციპის: რამდენათ უაჩესია, იმდენათ უკეთესია; ჩვენ მომხრენი ვართ პრინციპის: რამდენათ უკეთესია, იმდენათ უკეთესია“. ესე იგი: რამდენათ უკეთესია ის პირობები. რომელშიაც ცხოვრობს ადამიანი, იმდენათ უკეთესათ შეუძლია იმას გაუმკლავდეს დამაბრკოლებელ მიზეზებს და იბრძოლოს საუკეთესო შერმისისათვის. ასეა საზოგადოთ, ასეა მშრომელ ხალხის ცხოვრებაშიც. და აი აქ იშლება სწორეთ უმთავრესი მნიშვნელობა კოოპერატ. მოძრაობისა მშრომელ ხალხისთვის. ვინც დაკვირვებით გადაიკითხა ისტორია კოოპერატიულ მოძრაობისა, იმას არ გამოეპარებოდა შეუმჩნეველათ ეს გარემოება.

უპირველესად ყოვლისა, კოოპერაცია აცლის საზოგადოებას იმ ათასგვარ შუამავლებს, რომელნიც ვაჭრების სახით სხედან მის კისერზე და სუქდებიან. ამით კოოპერაცია აძლვბინებს მშრომელ ხალხს, ღარიბს ნიეთიერათ, პატარა შემოსავლითაც გაუმჯობესებულ პირობებში იცხოვროს, რადგანაც ის ზედმეტი გადასახადი, რომელსაც იგი ვაჭრის ან სხვა შუამავლის შესანახათ იხთის ჩვეულებრივით. ახლა მას რჩება. ამ მხრივ კოოპერაციას აქვს მნიშვნელობა არა მარტო წევრებისათვის, არამედ საზოგადოების იმ ნაწილისათვისაც, რომელიც არ გამხთარა კიდევ კოოპერაციის წევრათ, ვინაიდან, როცა მომხმარებელი საზოგადოებანი ეფინებიან მთელ მხარეს, აიფებენ საქონელს და აუმჯობესებენ იმის ხარისხს, კერძო მოვაჭრენიც კონკურენციის გასაწევათ იძულებული არიან მიმართონ იმათ მაგალითს. „თუ გვინდა, რომ ხელი შეუშალოთ მოტყუილებას, სიყალბეს, ზედმეტ მოგებას და სანოვავის სიძვირესო, ამბობდა ცნობილი ფურიერისტი გუსტავ მატეი, საჭიროა მოეწყოს სწორი ვაჭრობა. ე. ი. საჭიროა მწარმოებლისა და მომხმარებლის შუა დამყარდეს პირდაპირი დამოკიდებულება; მაშინ მუშის ისედაც მცირე შიმოსავალი აღარ გაასუქებს იმ აუარებელ შუამავლებს—მუქთახორებს, რომელნიც დაფრენიან წარმოებას, როგორც ყორნები ლეშსაო“*).

*). Вертранъ «Исторія коопераціи въ Бельгіи», 200 г.

კოოპერატიულ ფაბრიკებში, ქარხნებში და სხვა კოოპერატიულ დაწესებულებაში შრომის პირობები შესამჩნევად გაუმჯობესებულია და ყველგან კაპიტალისტურ წარმოებაზე უფრო მაღლა დგას. კოოპერატიულ წარმოებაში ხშირათ შოულობენ თავშესაფარს უმუშევრათ დარჩენილნი, დეფნილები მუშათა მოძრაობაში მონაწილეობის მიღებისათვის. როგორც მუშებსაც ძლიერ ერიდებიან კაპიტალისტები, და სხვ.

კოოპერატიულ წარმოებაში, სადაც კი შესაძლებელია იმის დემოკრატიულ საფუძველზე მოწყობა, მოგება გარეშე პირს აღარ მიაქვს, იგი კოოპერატივის წევრებს, მუშებს, რჩება. მაგრამ უნდა გვახსოვდეს კი, რომ კოოპერატიულ წარმოებაში კაპიტალს ყოველ შემთხვევაში აქვს ადგილი და კოოპერატიული წარმოება სრულიად არ ნიშნავს სოციალისტურ წარმოებას, როგორც ზოგიერთებს გონია.

უადგილო არ იქნება მოვიყვანოთ აქ აზრი საფრანგეთის გამოჩენილ მეცნიერის შარლ ჟიდისა, რომელიც მიუხედავად იმისა, რომ გადამეტებული შეხედულებისაა კოოპერაციის მნიშვნელობის შესახებ, მაინც ვერ უარყოფს კაპიტალის როლს კოოპერაციაში: „კოოპერატიულ ამხანაგობის დამახასიათებელი თვისება, მისი განსაკუთრებული ნიშანი... ამბობს იგი, იმაში მდგომარეობს, რომ იქ კაპიტალი არ არის გაუქმებული ან აბუჩად აღებული... მაგრამ ჩამოყენებულია თავის ნამდვილ ადგილზე, ე. ი. მისი დანიშნულება აქ შრომის განკარგულებაში ყოფნა, შრომის იარაღათ ყოფნაა, რისთვისაც იმდენ ქირას მიიღებს, რამდენათაც ამ იარაღის სამსახურს გასწევს. დღევანდელ პირობებში მესაკუთრეთ გამოდის კაპიტალი და იმას მიაქვს მოგება თავის სასარგებლოთ, შრომა კი მისი მოჯამავირეა; კოოპერატიულ პირობებში საქმის გარემოება ერთიანათ იცვლება—მუშა და მომხმარებელი განთებიან მესაკუთრეთ და მოგებას წაიღებენ, ხოლო კაპიტალი უბრალოდ მუშის მდგომარეობაში ჩადგება“ (**).

**) იხ. Анциферовъ „Кооперация въ сельскомъ хозяйствѣ Германіи и Франціи“, 1917. გ.

დიადია კოოპერაციის მნიშვნელობა სოფელში, სადაც იმას შეაქვს ტექნიკური გაუმჯობესებანი, ცოდნა საზოგადო და სპეციალური, წესი საზოგადო ძალით მოქმედებისა და სხვ. კაპიტალიზმის განვითარებაც წინ სწევს ამ მხრივ სოფელს. მაგრამ მაშინ, როცა კაპიტალიზმის მოტანილ სიკეთით სარგებლობენ უმეტეს ნაწილათ კერძო პირები და ამათშიც უმეტეს ნაწილათ მდიდრები, კოოპერაციის საშვალეებით შემოტანილ გაუმჯობესებით სარგებლობს მთელი სოფლის მეურნეობა, გლეხობის ღარიბი ნაწილიც. «ჩვენი მიზანი წვირილ გლეხობასთან დამოკიდებულებაში უწინარეს ყოვლისა იმაში მდგომარეობსო, სწერს ერთ თავის ნაწარმოებში ფრ. ენგელსი, რომ მათი კერძო წარმოება და კერძო საკუთრება გარდაკმნათ საამხანაგოთ, მაგრამ ძალით კი არა, მაგალითით და ამ მიზნისთვის საზოგადოებრივ დახმარების მიწოდებით». მერე იგი მიგვითითებს დანიელ სოციალისტებზე, რომელთაც თითქმის სულ გლეხებთან აქვთ საქმე, და აღნიშნავს, რომ იმათ სწორეთ ასეთი პლანი შეიმუშავეს, „უმათერესი საქმეა აქ, ამბობს იგი, რომ აფუხსნათ გლეხს, რომ მისი მოსახლობისა და საკუთარ მიწის გადარჩენა ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ მაშინ, თუ იმას საამხანაგო საკუთრებათ და საამხანაგო წარმოებათ გადავაქცევთ... თუ გლეხმა არ გაანება თავი თავის განკერძოებულ, მარტოხელ, მეურნეობას, იგი უსათუოთ დაკარგავს ეზოსაც და მიწასაც, რადგან მსხვილი კაპიტალისტური მეურნეობა ნიადაგს გამოაცლის მის დაძველებულ წარმოების წესს. ახლა ასე არის საქმე; და აი მივდივართ ჩვენ და საშვალეებს ვაძლევთ გლეხებს თვითონ შემოიღონ მსხვილი წარმოება, კაპიტალის ჯების ხარჯით კი არა, თავისა საკუთარ და საზოგადოებრივად. ნუთუ ვერ შევაგნებინებთ გლეხებს, რომ ამას მოითხოვს მათი ინტერესები, რომ მხოლოდ ეგ საშვალეა დაიხსნის იმათ?“ *)

*) Ф. Энгельс „Крестьянский вопрос во Франции и Германии“, изд. „Буревестник“, 39—41 г.

როგორც კლასიკური მაგილითი სასოფლო კოოპერაციის მნიშვნელობისა ჩვენ არა ერთხელ დავასახელებთ დანია. ღირს შესანიშნავია ის გარემოებაც, რომ კოოპერაციის წყალობით იზრდება არა მარტო ეკონომიური სიძლიერე აქაური გლეხობის, არაჲდ გონებრივი ავლა-დიდებაც. „დანიის წვრილი გლეხიო, ამბობს ერთი რუსის მწერალი, ძლიერ განსხვავდება გლეხების იმ ტიპისაგან, რომელსაც ჩვენ შევეჩვიეთ ევროპის სხვადასხვა მხარეში და განსაკუთრებით საფრაგეთშიო. ფრანგის წვრილი მესაკუთრე, მაგრამ ამასთანავე ეკონომიურათ გამაგრებული, გლეხი ცნობილია, როგორც უკიდურესი ინდივიდუალისტი, მოკლე ჭკუის მქონე, როგორც მტერი ყოველივე ახლის და გატაცებული რეაქციონურ მიდრეკილებებით. ძლიერ ნაკლებათ შეხვდებით ასეთ თვისებებს დანიის გლეხებში... კოოპერაციას, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა დანიის გლეხთა ნივთიერ მდგომარეობის გაუმჯობესებაში, არ შეეძლო, რა თქმა უნდა, გაეხვიოთარებია მასში ვიწრო ინდივიდუალიზმი, ხალხი ის ტენიკური გაუმჯობესებანი, რომელიც 70—80 წლებში შემოიღო დანიის გლეხმა ძველ ტრადიციულ მეურნეობაში და რომელმაც ხელი შეუწყო მისი მდგომარეობის გაუმჯობესებას, რა თქმა უნდა, არ შეაძლებდა იმის განსხვავებას... ყველა ამ ფაქტორების გავლენის გამო დანიის წვრილი და საშუალო გლეხობა ვერ იქნებოდა ბურჟი არამცთუ რეაქციონურ, კონსერვატორულ პარტიებისა ცი... დანიის გლეხობის უმეტესობა წევრებია არა კონსერვატორულ, არამედ რადიკალურ და სოციალისტურ პარტიებისა“*)

ახლა აღმზრდელი მნიშვნელობა კოოპერაციისა!

თუნდ მარტო ის რათ ღირს, რომ კოოპერაცია აკავშირებს მშრომელ ხალხს, აღვიძებს იმაში სოლიდარობას გრძობას

*) П. Берлинъ „Роль деревни и города въ политической жизни“, „Образование“, январь 1907 г. იხილე ვ. თათომაიანის წიგნი „Сельскохоз. кооперация“ 216—217 გვ.

და ჰჩვევს იმას თვით შუქმქედებს. კოოპერატიული დაწესებულებანი—ეს მშრომელთა ფაროვ წრეებია, სადაც შეგნებული წევრები თანდათან დიდ გავლენას პოულობენ თავის შეუგნებელ ამხანაგებზე, მასსაზე, და ამ გავლენით სარგებლობენ, რომ ისინიც სწორ გზაზე დააყენონ. ვერავითარი ბურჟუაზიული საქველმოქმედო საზოგადოებანი და თანამედროვე „სიფხიზლის საზოგადოებანი“ ვერ შესძლებენ გაუწიონ იმდენი სამსახური მშრომელ ხალხის ფართე ნაწილის ზნეობრივ და კულტურულ ამაღლების საქმეს, რამდენიც შეუძლიათ თვით ამ ხალხის წიაღში შექმნილ დაწესებულებებს, რომელთა ბედ-იღბალში თვითონ ეს ხალხია დაინტერესებული და რომლის მართვა-გამგეობაში თვითონ იღებს აქტიურ მონაწილეობას. ასეთია სწორეთ ის კულტურული და ვასართობი დაწესებულებანი, რომელნიც თავს იყრიან მუშათა კოოპერატივების ირგვლივ და კოოპერატივებისავე ხარჯით. ასე ჩვენ დავინახეთ, რომ უცხოეთის კოოპერატივები დიდ ძალ ფულს ხარჯავენ შკოლების, კურსების, ლექციების, სახალხო სახლების, თეატრების, მუშათა კლუბების, წიგნთსაცავ-სამკითხველოების და სხვა ამ გვარ დაწესებულებათა სასარგებლოთ.

კოოპერატივები დიდ სამსახურს უწევენ მუშებს აგრეთვე ეკონომიურ ბრძოლის დროს. ამ მხრივ ისინი ეხმარებიან მუშათა პროფესიონალურ კავშირებს და ამაგრებენ იმას. პროფესიონალური კავშირები არ არიან ყოველთვის ძლიერი და მუდმივ მომქმედნიო, სთქვა იტალიის კოოპერატორთა მეთუთხმეტე კრებაზე, რეჯიო-ემილიაში, კრების თავმჯდომარემ, ყოფილმა სოციალისტების დეპუტატმა და პროფესიონალურ კავშირების ბელადმა, პ. კიეზამ: ისინი ხან მწვავე ბრძოლას განიცითიან და იმარჯვებენ, ხან უმოქმედოთ არსებობენ. და ძლიერ ცუდათ მოვიქცევით, თუ ბრძოლას, რომელსაც აწარმოებს პროფესიონალური კავშირები, როცა იგი შეჩერებულია, არ შევცვლით კოოპერაციით. კოოპერატორები კი არ აუქმებენ პროფესიონალურ კავშირებს, არამედ ამაგრებენ იმას, აძლევენ იმას ახალ ძალას, ახალ სიცოცხლესო“ *).

*) იხ. „Вѣстникъ Кооперации“ кн. I, 1909 г. — „Три звѣзда“.

ასეთია კოოპერაციის მნიშვნელობა მშრომელ ხალხისათვის და ამიტომ კოოპერაციის იდეაც ძლიერ ადვილათ ვრცელდება მშრომელ ხალხში. უკანასკნელ გარემოებით ბევრი სარგებლობს და კოოპერაციით ხელში მიდიან ხალხში თავის იდეების გასავრცელებლათ და გავლენის მოსაპოვებლათ. ასე იქცევა, მაგალითათ, დიდი ხანია უცხოეთში კათოლიკეთა სამღვდლოება, რომელიც არამტუ არ ემტერება კოოპერატიულ მოძრაობას, რომელსაც ზოგის აზრით „სოციალისმის სუნიც კი უღის“ და რომელიც „მომავლის ჩანასახს“ წარმოადგენს, არამედ არ ზოგავს ენერჯიას იმაში მუშაობისათვის (განსაკუთრებით იტალიაში, გერმანიაში და ბელგიაში). ერთი სულიერი მოძღვარი (ბლონდელი) პირდაპირ გამოუტყდა ბელგიის გამოჩენილ მოღვაწეს ვანდერველდეს: „გლეხები ჩემს ქადაგებას კი არ უგდებენ ყურს, არამედ ჩემს დარბაზებს კოოპერაციისა და ყოველ დღიურ ცხოვრების გაუმჯობესების შესახებო“ (*). და კათოლიკეთა სამღვდლოებას მართლაც ბევრი კოოპერატივეები უჭირავს ხელში.

უშუამდგომელად 1907 წელს განსაკუთრებულ ცირკულიარებით (№№ 10 და 17) აუკრძალა რუსეთის სამღვდლოებას შემნახველ-გამსესხებელ კასების გამგეობის წევრებათ ყოფნა, მაგრამ ამ დაბოლო დროს ფინანსთა მინისტრის მოლაპარაკების გამო კვლავ ნება დართო **.

„ქეშმარიტ რუსთა კავშირმა“ სხვადასხვა ადგილას რამდენჯერმე იქონია მსჯელობა და საჭიროთ სცნო, რომ ხალხთან დასახლოვებლათ დაარსებულ იქნას ურთიერთ დამხმარე კასები; მომხმარებელი საზოგადოებანი და სხვ.

ძესამე დუშის მემარჯვენე დეპუტატებმა ისე „იერთაგულეს“, რომ დუშის მუშათა კომისიაში წინადადებაც კი შეიტანეს, რომ დავადგინოთ ქარხნებთან და ფაბრიკებთან იძულებული იყონ მოხმ. საზოგადოებანი დაარსონო. ამით ისინი ვითომ მუშების ინტერესებს იცავდენ, ნამდვილათ კი მექარხნეებისას, რადგან ცნობილია, რომ ასეთი მოხმ. საზოგადოებანი ისეთივე მუხრუქს უჭერენ ხშირათ მუშებს, როგორსაც წვრილი ვაჭრები.

*) Н. Валентиновъ „Западно-Европейское духовенство и народъ“, „Наша газета“, № 67, 1909.

***) «Вѣстникъ коопераціи», № 3, 1909 (А. Голубевъ «Духовенство въ кооперативномъ кредитѣ»).

სახელმწიფო ღუმამ უარყო მემარჯვენეთა წინადადება და თვითონ შემდეგი ფორმულა გამოიტანა: „სახელმწიფო ღუმამ წინააღმდეგია მომხმარებელ საზოგადოებათა ფაბრიკებში და ქარხნებში იძულებით დაარსებისა, მაგრამ ამასთანავე ძლიერ სასურველათ სცნაბს ასეთ საზოგადოებათა ფართო გავრცელებისა და განვითარებისათვის კანონმდებლობით მოწესრიგებას იმ პირობებისას, რომელიც ეხება მათი აღორძინებას, მოქმედებას და საწარმოვო საშვალელებით უზრუნველ ყოფას“^{*})...

კოოპერაციის დიად მნიშვნელობას აღიარებენ ბევრი გა-
მოჩენილი სახელმწიფო მდღვაწეები.

ასე, მაგალითათ: „პრუსიის ფინანსთა მინისტრმა მი-
ქელმა განაცხადა: გერმანიაში სოფლის მეურნეობა გაუმჯო-
ბესდა კოოპერაციის წყალობითო; ლუქსემბურგის მინისტრ-
პრეზიდენტი ამბობს: კოოპერაცია და სახალხო განათლება
არის ძალა, რომელმაც წამოსწია ხალხის კეთილდღეობარა;
რუზველტი, რომელიც უფრო ტრესტების წარმომადგენელია,
ვიდრე მშრომელი ხალხისა, იმ აზრისაა, რომ თუ ქალაქი და-
კარგულია კოოპერაციისათვის, სოფელი მინც არ დაკარგუ-
ლა მისთვის. ერთათ ერთი იმედი სოფლის ტრესტიდან დახ-
სნის არის კოოპერაციოა“^{**}). იტალიის გამოჩენილ კოოპე-
რატორმა, ყოფილმა ფინანსთა მინისტრმა, ლუკატიმ ერთ
საჯარო კრებაზე განაცხადა: „ტყუილა მისაყვედურებენ, თით-
ქოს მინისტრათ ყოფნის დროს დავევიწყოს ჩემი კოოპერა-
ტიული პრინციპები. მინისტრი—ეგ წარმავალი მოვლენა არის;
ეკონომისტი და კოოპერატორი კი, იმედი მაქვს, საუკუნოთ და-
წყებან ხალხის ხსოვნაშია“^{***}). წელს ფინლიანდიის კოოპერ-
საზოგადოების „პალოერვოს“^{****} ლუბილეიში დანიის იუსტიციის
მინისტრმა პირადათ მიიღო მონაწილეობა^{*****)}.

^{*}) *ibid.* „Фабрично-заводскія потребности. О-ва“, Б. Торгашева.
^{**}) იხ. „Труды перваго Всероссийскаго съѣзда представителей кооперативныхъ учреждений“, მოხსენება ვ. თოთომიანცისა, 14 გვ.

^{***}) В. О. Тотоміанць „С.-хоз. кооперація“, 116 გვ.

^{****}) „Вѣсти. Финансовъ, № 43, 1909 г.

რადგან კოოპერაცია უმთავრესათ ვრცელდება მშრომელ ხალხში, საჭიროა ისიც ვიცოდეთ, როგორ უყურებენ კოოპერაციას მუშათა კლასის იდეოლოგები. ეს მით უფრო საჭიროა ჩვენთვის, რომ, როგორც წინათაც ვსთქვით, ზოგის აზრით კოოპერაციას არაფერი მნიშვნელობა არა აქვს მუშათა განმარტების უფლებელ მოძრაობისათვის და ზოგნი კოოპერაციას რაღაც წვრილმან საქმეთ სთვლიან, რომლისთვისაც არც კი კადრულობენ „ხელის გასვრას“...

ცნობილია, რომ ფერდინანდ ლასალი თავგამოდებული დამცველი იყო მწარმოებელ ამხანაგობათა.

ფრ. ენგელსის აზრი კოოპერაციის შესახებ ჩვენ ზევით მოვიყვანეთ.

კ. მარქსმა თავისი აზრი გამოსთქვა „ინტერნაციონალიში“ „ამნაირათ ჩვენ უნდა ვაღვიაროთ, ამბობს კ. კაუტსკი თავის წიგნაკში „მოძებარებელი საზოგადოებანი“, რომ კოოპერაციას არა მცირე მნიშვნელობა აქვს მუშათა განმარტების უფლებელ მოძრაობისათვის. ასეთივე აზრი გამოსთქვა კარლ მარქსმაო, ამბობს იგი, 1866 წ. „ინტერნაციონალიში“. მით უფრო გვინდა აღვნიშნოთ ჩვენ ეს ფაქტი აქ, რომ მოძებრენი ეთიკურ მოძრაობისა, ანარქისტები და სოციალ-პოლიტიკები ყოველთვის და ყოველგან უსაყვედურებენ მარქსსა და მარქსისტებს, თითქოს ისინი მტრულათ ეპყრობოდნ ამხანაგობებს... ეგნევაში „ინტერნაციონალის“ კონგრესსზე 1866 წ. მიღებული იყო გადაწყვეტილება, რომელიც შემუშავებული იყო გენერალურ საბჭოს მიერ და რომლის პრინციპიალური ნაწილიც, ცხადია, მარქსის დაწერილია.

„მუშათა საერთაშორისო საზოგადოების მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ გააერთიანოს თავისთავათ აღორძინებული მუშათა მოძრაობა, შექმნას იმისაგან ერთი მთელი და გაასაზოგადოვოს იგი. მაგრამ იმას თავზე არ უნდა მოვახვიოთ არც ერთი წინდაწინ განსაზღვრული და შემუშავებული სისტემა. კონგრესი წინდაწინ არ ემზრობა არც ერთ სისტემას კოოპერ-

რაციისას და კმაყოფილდება ზოგიერთ ძირითად პრინციპების განმარტებით:

ა) ჩვენ ვცნობთ კოოპერატიულ მოძრაობას, როგორც ერთ იმ ძალათაგანს, რომელიც ამოძრავებულა კლასთა წინააღმდეგობაზე დამყარებულ საზოგადოებრივ წესწყობილების ძირითად გარდასაქმნელათ. კოოპერაციის ღიადი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ნათლათ გვიხატავს, რომ დღევანდელი წესწყობილება, რომელიც ბადებს მშრომელთა ღირსებას და დესპოტიურ უფლებას კაპიტალისას შრომაზე, შესაძლებელია შეცვლილი იქნას შრომის თავისუფალ და თანასწორ წარმომადგენელთა კოოპერაციით.

ბ) მაგრამ კოოპერატიული მოძრაობა... თავის დღეში ვერ გარდაქმნის დღევანდელ კაპიტალისტურ საზოგადოებას. საზოგადოებრივი წარმოება ამხანაგურ შრომის დიად გარმონიულ სისტემათ რომ გარდიქმნას საჭიროა თვით საზოგადოებრივ ცხოვრების პირობებში მოხდეს ძირითადი ცვლილებანი...

გ) ჩვენ ვურჩევთ მუშებს მეტი ყურადღება მიაქციონ მწარმოებელ საზოგადოებათა დაარსებას, ვიდრე მომხმარებელ ამხანაგობისას...

დ) ჩვენ ვურჩევთ ყველა კოოპერატიულ ამხანაგობებს შემოსავლის ერთი ნაწილი თავის პრინციპების გასავრცელებელ ფონდათ გადასდონ...

ე) კოოპერატიული ამხანაგობა რომ აქციონერულ საზოგადოებათ არ გადაქცეს, საჭიროა მოაებას ყველა მუშები თანასწორათ იყოფდენ“ და სხვ*“ ..

ასეთია კ. მარქსის აზრი კოოპერაციის შესახებ. საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ მწარმოებელ ამხანაგობათა უპირატესობა მომხმარებელ ამხანაგობებთან შედარებით, რომელსაც (უპირატესობას) აგრეთვე ეტრფოდა ფ. ლასალიც, ცხოვრებამ არ გაამართლა და დღეს უპირველეს ადგილზე ყველა მომხმარებელ ამხანაგობებს აყენებს.

*) К. Каутский «Потребит. Товарищества» 23—24 გვ.

კ. კაუტკი, რომელსაც ვერას გზით ვერ დავსწამებთ, რომ გადამეტებული თაყვანისმცემელი იყოს კოოპერაციისა (ზოგის აზრით იგი თითქოს უარსაც ყოფს კოოპერაციის მნიშვნელობას მუშათა განმათავისუფლებელ მოძრაობისათვის), როგორც ზევით დავინახეთ, პირდაპირ ამბობს, რომ კოოპერაციის ცოტა მნიშვნელობა არა აქვს მუშათა განმათავისუფლებელ მოძრაობისათვის და მხოლოდ მერე დასძენს, რომ ასეთივე აზრი გამოსთქვა კ. მარქსმაცოვარდა ამისა, დასახელებულ წიგნშივე კ. კაუტკი სწერს: „ამნაირათ მომხმარებელ საზოგადოებათა დაარსების ხელის შეწყობა, არამცთუ არ ეწინააღმდეგება ჩვენს პრინციპებს, ზოგჯერ და ზოგ ადგილს ჩვენ ვაძღებულებდა ვართ ხელი შეუწყობთ იმასო“*) ხოლო მეორე ადგილას ამბობს: „კოოპერატიული წარმოება უფრო ჩქარა ხდის შესაძლებლათ განთავისუფლებულ იქნას მშრომელი მიწის მუშა განუწყვეტელ და მტანჯველ შრომისაგან და ამასთანავე გადიდებულ იქნას მისი შრომის ნაყოფიერება, ვინემ წარმოების სხვა რომელიმე ფორმამო**).

ბელგიის გამოჩენილი სოციალისტები ემ. ვანდერველდე და ე. დესტრე ამბობენ: „კოოპერატივები მუშათა პარტიის ნამდვილ ციხე-სამაგრებს წარმოადგენენო***)

ბევრი გამოჩენილი მოღვაწეები მუშათა კლასისა პრაქტიკულათ მუშაობენ კოოპერატივებში. ასეთებია, მაგალითათჲ ანსელე და ბერტრანი ბელგიაში, ს.-დემოკრატი ელმი (დამაარსებელი მომხმარებელ საზოგადოების „Production“) გერმანიაში, ვერნიანინი—იტალიაში და სხვ. და სხვ.

მუშათა მოძრაობის გამოჩენილ მოღვაწეებთან ერთათ მუშათა პარტიებიც ყველგან დიდ ყურადღებას აქცევენ კოოპერატიულ მოძრაობას და ბევრ იმათგანს განსაკუთრებული

*) *ibid*, 33. 31.

**) К. Каутский „Социализмъ и Сельское хозяйство“, изд. „Молотъ“, 33. 50.

***) Вендерведель и Дестре „Социализмъ въ Бельгии“ 293გ.

მუხლები შეაქვთ თავის პროგრამაში კოოპერაციის შესახებ. პირველი მუშათა პარტია, რომელმაც შეიტანა (1892 წ.) თავის პროგრამაში მუხლი კოოპერაციის შესახებ, იყო იტალიის მუშათა პარტია

მერვე მუხლი ბელგიის მუშათა პარტიის პროგრამისა (1893 წ.) ამბობს: 1) ხელის შეწყობა სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციისა: ა) თესლისა და მიწის სასუქის შესაძენათ, ბ) ერბოს მოსამზადებლათ, გ) სამუშაო იაოადების შესაძენათ, დ) ნაწარმოების გასაყიდათ და ე) მიწის საერთოთ დასამუშაველათ.

საფრანგეთში 1894 წ. გელისტებმა შეიმუშავეს განსაკუთრებული აგრარული პროგრამა, რომლის მეორე მუხლში ნათქვამია: „სოფლის მუშათა კავშირების შედგენა მიწის სასუქის, თესლისა, ნერგებისა და სხვ. საყიდლათ და ჭირნახულის გასაყიდათ“ და სხვ.*).

გარდა ამისა, კოოპერაცია შეიტანეს თავის პროგრამაში, აგრარულ პროგრამასთან ერთათ, მუშათა პარტიებმა დანიაში, შვეციაში, ავსტრიაში, შვეიცარიაში და ფინლიანდიაში.

*) В. Тотоміанць, „С.-хоз Кооперація“ 13 გვ.

VIII

კოოპერაცია ჩვენში.

შესაძლებელია, თუ არა, დღეს კოოპერაციის განვითარება ჩვენში? არის ამისათვის შესაფერი ნიადაგი ჩვენში, თუ არა? აი საკითხები, რომელნიც თვალწინ უდგია ყველას და რომელთა განმარტება აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს.

როცა გასულ (1908 წ.) წლის ზაფხულში ქ. ნიუპორტში ინგლისის კოოპერატორთა მეორმოცე კონგრესზე ტრიბუნაზე გამოჩნდა რუსეთის კოოპერატორთა წარმომადგენელი, მთელი კრება, რომელზედაც 1500 კაცზე მეტი იყო, ერთბაშით ფეხზე წამოდგა და დიდი ოვაციით მიეგება იმას; აქა-იქ გაისმოდა ხმები: „გაუმარჯოს ღუმას, ღუმას გაუმარჯოს!“ *)! მეტათ საგულისხმოა ეს ფაქტი. ამ ორი სიტყვით გამოცთილმა ინგლისის კოოპერატორებმა, რომელთაც ვერას ვხვით ვერ დავწამებთ პოლიტიკით გატაცებას, რუსეთში კოოპერაციის განვითარების გამო აღფრთოვანებისა და სიხარულის გამოცხადების გარდა, ისიც სთქვეს, რომ კოოპერაციის მომავალი ღუმის მომარჯვებელი არის დამოკიდებულიო. სიტყვები „გაუმარჯოს ღუმას“ ინგლისის კოოპერატორთა პირში ნიშნავდა, რომ რუსეთის იმპერიაში უფლებრივ წესწყობილების გამარჯვებასა და დამკვიდრებაზე არის დამოკიდებული კოოპერაციის გამარჯვება და აყვავებაო. „გაუმარჯოს ღუმას, მაშინ ჩვენთვის ძვირფასი კოოპერაციაც გაიმარჯვებს რუსეთშიო“ — აი რა სთქვეს ორი სიტყვით ინგლისის კოოპერატორებმა.

და მართლაც, მხოლოდ იქ, სადაც მოქალაქენი სრულის უფლებით არიან აღჭურვილნი, სადაც მოქალაქეთა თვითმოქმედება არ არის მომწყვდელი ვიწრო საზღვრებში, შესაძლებელია კოოპერაციის ჩქარი ზრდა და სასურველი განვითარე-

*) იხ. „Вѣстн. коопераціи № 1, 1909 წ. „Три сѣзда“.

ბა. ხოლო, თუ როგორი პირობებია ამ მხრივ ჩვენს კურთხეულ სამშობლოში, რა თქმა უნდა, ეს ინგლისის კოოპერატორებმა თუ იცის, მით უფრო კარგათ იცის ყველა ჩვენგანმა... მაგრამ დღევანდელმა პოლიტიკურ პირობებმა იმდენათ მაინც არ უნდა გაგვიტეხოს გული, რომ სრულ სასოწარკვეთილებაში ჩავარდეთ. მიუხედავად იმისა, რომ, არამც თუ უფლებრივი მდგომარეობა ჩვენებურ მოქალაქისა საზოგადოთ არის შეზღუდული, არამედ თვით ჩვენი დღევანდელი კანონმდებლობაც კოოპერაციის შესახებ ბევრ დამაბრკოლებელ ფონებებს შეიცავს კოოპერაციის განვითარებისათვის, კოოპერაციას დღევანდელ პირობებშიაც შეუძლია იმდენათ იხეიროს, რომ თვალსაჩინო სარგებლობა მოუტანოს საზოგადოების ფართე ნაწილს. ამის მაგალითები დაგვანახა შუაგულ რუსეთმა, სადაც კოოპერაცია ამ უკანასკნელ ორი სამიწლის განმავლობაში სწორეთ საოცარის სისწრაფით მიდის წინ და სადაც კოოპერატიული დაწესებულებანი, მიუხედავად ათას გვარ დაბრკოლებისა, სწორეთ სოკოსავით მრავლდებიან.

იღეა, რაკი ერთხელ დაიბადა საზოგადოებაში, ადვილათ არ ამოიფხვრება. განვლილმა განმანთავისუფლებელ მოძრაობამ შეანძრა საზოგადოების წყვდიადით მოცული ნაწილებიც და დაბადა მასში აზრი თვითმოქმედებისა. განდევნილი პოლიტიკურ ასპარეზიდან და საშინლათ დამარცხებული ამ ნიადაგზე, საზოგადოების მასსა ახლა ეძებს თავის ამოძრავებულ ენერჯის გამოსავალს სხვადასხვა გვარ ეკონომიურ და კულტურულ დაწესებულებებში და, სხვათა შორის, კოოპერატივში. ამას ხელს უწყობს ის გარემოებაც, რომ ამ უკანასკნელ დროს სახმარი საგნები საშინლათ გაძვირდა, მასის ნივთიერ საშვალეებმა, მისმა სამყიდველო ძალამ, გაუთავებელ კრიზისებისა და მოუსაველობის, ათასგვარ გადასახადებისა და საკუთარ მოთხოვნილებების მომატების გამო კი საგრძნობლათ იკლო. ურთიერთ დახმარება, კოოპერაცია, ასეთ შემთხვევაში თავისთავათ იჩენს ხოლმე თავს; ჩვენში კი

ამას, როგორც ვსთქვით, ახლა ხელს უწყობს მასის საუკუნო ძილისაგან გამოფხიზლება და მასში თვითმოქმედების იდეის განვითარება. რა თქმა უნდა, არსებული პოლიტიკური პირობები ბევრჯერ ხელს შეუშლიან კოოპერაციის იდეის ჯეროვან განვითარებას, მაგრამ ეს სრულიად არ გვაძლევს იმის საბუთს, რომ ზურგი შევაქციოთ კოოპერაციას და არ შეუწყობთ ხელი კოოპერატიულ მოძრაობის განვითარებას, ორში ერთი: ან კოოპერაცია მავნეა და მაშინ უნდა ვიბრძოლოთ მის წინააღმდეგ, ან იგი სასურველი და სასარგებლო მოვლენაა და მაშინ ხელი უნდა შევეწყობთ მის განვითარებას. ხოლო, რამდენათ ხელს შევეწყობთ მას, რამდენათ უფრო ფეხს მოიკიდებს საზოგადოების ფართე ნაწილში კოოპერაციის იდეა, იმდენათ ძლეული იქნებიან ყველა დამაბრკოლებელი მიზეზები. ამიტომ დემოკრატიის ის ნაწილი, რომელსაც სწამს ხალხის თვითმოქმედების ძალა, ერთის მხრით, და კოოპერაციის მნიშვნელობა, მეორე მხრით, გულიანათ უნდა მოეპყრას ახლა კოოპერატიულ საქმეს.

მოსაზრება, თითქოს ჩვენი ხალხი, განსაკუთრებით გლეხობა, არ იყოს მომზადებული საერთო საქმის საწარმოებლათ, არ იყოს მომზადებული კოოპერაციისათვის, ჩვენ იმდენათ უსაფუძვლოთ. მიგვაჩნია, რომ არც კი გვინდა შევჩერდეთ იმაზე. ახლა მთავრობის წარმომადგენლებმაც კი ის აზრი გაქოთქვეს, რომ ჩვენი სოფელი მომწიფებულია თვითმართვლობისათვის, და ერობას გვპირდებიან, და ამის შემდეგ განა ზედმეტი არ არის იმაზე ლაპარაკი, რომ ჩვენებური გლეხი რუსის გლეხზე ნაკლებ არ გაუძლევა კოოპერაციას და, თუ შიგნით რუსეთში არ განუცთია ამ მხრივ დაბრკოლება. კოოპერაციას, არც ჩვენში დაბრკოლება იგი? მერე, კოოპერატიული დაწესებულებანი, ხომ ერთნაირი შკოლები არიან თვითმოქმედების და თვითმართვლობისა? რამდენათ სქელი იქნება ჩვენში კოოპერატივების ქსელი, რამდენათ აღრე ფეხს მოიკიდებს ჩვენს სოფელში

კოოპერაცია, იმდენათ აღრე მიეჩვევა ჩვენი გლეხობა თვით მოქმედებას და საერთო საქმის გაძღოლასა და მართვა-გამგეობას.

მართალია, კოოპერაციაში საქმის საწარმოებლათ და კოოპერაციის ტექნიკურ მხრისათვის (საანგარიშო წიგნების წარმოება, მიწერ-მოწერა და სხვ.) საქიროა ცოტათ თუ ბევრათ მცოდნე პირები, მაგრამ ჩვენს სოფელში მოიძებნება — უნდა მოიძებნოს — ასეთი ელემენტები. ამ მხრით ევროპის კოოპერატივებიც კი არ არიან სულ უზრუნველყოფილნი, თორემ ჩვენებურ კოოპერატივებმა რომ ცოტა მოიკოკლოს, არაფერი უშავს. ყველგან მცოდნე პირების მადლიანი როლი კოოპერაციაში, განსაკუთრებით სოფლათ, სოფლის მასწავლებელს აწევს კისერზე. სოფლის მასწავლებელი ერთათ-ერთი ცოტათ თუ ბევრათ განათლებული კაცია სოფელში, რომელიც გლეხთანაც ახლოს არის და სოფლის ჭირვარამიც თავის ჭირვარმათ უნდა მიიჩნიოს. საზოგადოების ის დაწესებულებანი, რომელნიც ცოტათ თუ ბევრათ ურევია სოფლის მასწავლებლის დანიშნვის საქმეში, მოვალენი არიან ხელი შეუწყონ მასწავლებლებს გაეცნონ კოოპერაციას, რომ მერე იმათ ხელმძღვანელობა გაუწიონ სოფლის კოოპერატივებს. ამ მიზნის მისაღწევათ ევროპაში აარსებენ საზაფხულო კურსებს, სადაც მასწავლებლებს შეუძლიათ შეისწავლონ კოოპერაცია. ასეთ კურსებზე ჩვეულებრივათ გადიან: პოლიტიკურ ეკონომიის მოკლე კურსს, სახელმწიფო უფლებას და კოოპერატიულ კანონმდებლობას, თეორიას, ისტორიას და პრაქტიკას კოოპერაციისას, კოოპერატიულ დაწესებულებებში საქირო ანგარიშს და წიგნების წარმოებას და სხვ. ჩვენში „სომეხთა კულტურულ საზოგადოებამ“ იკისრა ეს მეტათ სამპატიური საქმე და 1908 და 1909 წ წ. ზაფხულში გამართა თფილისში სოფლის მასწავლებელთათვის კურსები კოოპერაციის შესასწავლათ. პირველ წელიწადს კურსებზე მარტო სასოფლო ბანკებში საქირო ანგარიშს გადიოდენ, წელს კი ამას გარდა კითხულობდენ ლექციებს (სომხურათ) კოოპერაციის შესახებ საზოგადოათ.

მოგვეპოვებინ, თუ არა, ჩვენც ასეთი დაწესებულებანი, რომელნიც იკისრებენ ამ მეტათ სიმპატიურ საქმეში ინიციატივას ან საზოგადოთ არიან, თუ არა, ჩვენში დაწესებულე-ბანი, რომელნიც ზრუნავენ კოოპერაციაზე?

ეს საკითხი არ არის ახალი. ჯერ კიდევ ამ ოცდა ორი წლის წინათ, 1887 წ., გაზ. „ივერიის“ თანამშრომელი ბ. ნარი მწუხარებით აღნიშნავდა, რომ ჩვენში ამხანაგობების შესახებ არაფერ ზრუნავს. იგი სწერდა: „ვინ არის დღეს ჩვენში, რომ ჩვენებურ ამხანაგობათა ავი და კარგი სინამდვილესთან დაახლოვებით იცოდეს, ვინ არის ჩვენში, რამ მათზე ზრუნავდეს? რამელი დაწესებულება? რამელი კერძო შიდა? რედაქციები არიან ჩვენებურ გაზეთებისა? თავად-აზნაურთა ბანკები არიან?...“ და სხვ.*) საქმის ვითარება ამ მხრივ ამ ოცდა ორი წლის განმავლობაში სრულიადაც არ შეცვლილა. დღესაც არ მოიპოვება ჩვენში ისეთი დაწესებულებანი, რომელნიც ზრუნავდენ კოოპერაციის განვითარებისათვის ჩვენში. ამ მხრით რუსეთს უფრო სწყალობს ბედი: იქ ერობებმა თვალსაჩინო როლი ითამაშეს კოოპერაციის განვითარების საქმეში, განსაკუთრებით ხელი შეუწყვეს იმათ საკრედიტო კოოპერატივების განვითარებას; ხოლო ახლა რუსეთში არსებობენ სპეციალური დაწესებულებანიც, რომელნიც ხელს უწყობენ კოოპერატიულ საქმეს. ასეთია: მოსკოვის კომიტეტი შემნახველ-გამსესხებელ და სამრეწველო ამხანაგობათა და განსაკუთრებით მისი პეტერბურგის განყოფილება, მოსკოვის კმეშირი მომხმარებელ ამხანაგობათა და სხვ. ამ დაწესებულებათა სამოქმედო ასპარეზი არ განისაზღვრება შიგნით რუსეთით, მაგრამ ისინი განაპირ ქვეყნებს, როგორცაა მაგალითათ ჩვენი ქვეყანა, სიშორის გამო ვერ უწევენ ისეთ დახმარებას პრაქტიკულათ, როგორსაც ახლო გუბერნიებში.

განსაკუთრებით თვალსაჩინო როლი რუსეთის კოოპერაციის განვითარების ისტორიაში ითამაშა მოსკოვის სასოფლო-

* გაზ. „ივერია“, 1887 წ. № 40.

სამეურნეო საზოგადოებამ. ასეთი დაწესებულება არსებობს ჩვენშიაც. ამასაც შეეძლო, რა თქმა უნდა, ცოტა რამ გაეკეთებია კოოპერაციისათვის ჩვენში, მაგრამ, საუბედუროთ, სრულიად არაფერი გაუკეთებია. ეს კი ერთათ-ერთი დაწესებულებაა ჩვენში, რომელსაც პირდაპირ შეეძლო და შეუძლია ხელი მოკიდოს ამ საქმეს. ვიტყვით მეტსაც: ჩვენის აზრით, ეს მის პირდაპირ მოვალეობასაც შეადგენს, რადგან ღრმად დარწმუნებული ვართ იმაში, რომ სასოფლო-მეურნეობის აყვავება ჩვენში, რომელსაც უნდა ემსახურობოდეს სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება, კოოპერაციის დაუსმარებლად და გარეშე კოოპერაციისა შეუძლებელია.

მეტი დაწესებულება კი ჩვენში არ გვეგულება, რომ მის პირდაპირ მოვალეობას შეადგენდეს კოოპერაციაზე ზრუნვა; ვიტყვით მხოლოდ, რომ ჩვენს წერა-კითხვის საზოგადოებას შეუძლია გამოსცეს წიგნები კოოპერაციის შესახებ და ითავოს მოწყობა დრო გამოშვებით მოკლე ვადიან კურსებისა კოოპერაციის შესახებ ჩვენი სოფლის მასწავლებელთათვის.

მართალია, ქართული პრესა განურჩევლად მიმართულებისა, დრო გამოშვებით უთმობს ადგილს წერილებს კოოპერაციის შესახებ, მაგრამ ეს არ კმარა. საჭიროა, საზოგადოებისათვის წიგნებიც კოოპერაციის შესახებ, სახელმძღვანელოები, პაწია წიგნთ-საცავების შედგენა კოოპერატიულ ლიტერატურით და სხვ. კერძო გამომცემლობა. რომელიც ყოველ გამოცემაში მხოლოდ ნივთიერ მხარეს უყურებს, ვერ გაუწევს ამ საქმეს ჯეროვან სამსახურს; საზოგადო დაწესებულება კი, რომელიც წიგნების გამოცემის საქმეს ემსახურობდეს, ჩვენ გვეგულება ჯერ მხოლოდ ერთი: „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“. და რომ ის კოოპერატიულ ლიტერატურის გამოცემას ყურადღებას მიაქცევდეს, რამდენათაც, რასაკვირველია, ნივთიერი მდგომარეობა ხელს შეუწყობს მას ამისთვის, იგი დიდ სარგებლობას მოუტანს ამით კოოპერაციის საქმეს ჩვენში.

კოოპერატიულ მოძრაობის მეთაურათ და კოოპერატიულ დაწესებულებათა ცენტრებათ ჩვენში უნდა გახდენ, და ძალა-უნებლივ გახდებიან, ჯერ-ჯერობით ის კოოპერატივები, რ.ო. მელნიც სხვა კოოპერატივებზე უფრო იხიერებენ და გაიზრდებიან, ხოლო რამდენიმე ათეულ კოოპერატივების აღორძინების შემდეგ ასეთ მეთაურობათ გახდებიან ამ კოოპერატივთა კავშირი და პერიოდული კრებები (სიეზდი).

ინტელიგენციას შეუძლია თვალსაჩინო სარგებლობა მოუტანოს კოოპერაციის საქმეს ჩვენში. კოოპერაცია ჩვენში ახალი საქმეა, მერე ისეთი ახალი საქმე, რომელიც, მართალია, ადვილი გასაგებია, მაგრამ, რომ იხიეროს, საჭიროებს ტექნიკურ მხარეების კარგათ მოწყობასა და შესწავლას. ასეთია, როგორც წინათაც ვთქვით, მაგალითათ, საანგარიშო წიგნების წარმოება, სხვა და სხვა საქმეების გამო გარეშე პირებთან და დაწესებულებებთან მიწერ-მოწერა, სამეურნეო ამხანაგობებში ახალი სისტემით მუშაობის შემოღება და მანქანების ხმარება და სხვ. და სხვ. ყველაფერი ეს კი, ჯერ-ჯერობით მაინც, ჩვენებურ მუშისა და გლეხისათვის ძნელი იქნება. ჩვენ დავასახელებთ ერთი ტიპი ინტელიგენტისა, რომელსაც შეუძლია ამ მხრით დიდი დახმარება გაუწიოს გლეხობას. ეს არის სოფლის მასწავლებელი. მაგრამ ინტელიგენციის როლი კოოპერაციაში არ უნდა განისაზღვროს მარტო სოფლის მასწავლებლის დახმარებით.

მართალია, ჩვენ მდიდარი არა ვართ ინტელიგენტებით, მაგრამ, ჩვენში რომ მაინც ბევრი ინტელიგენტი დაიარება უსაქმოდ, ესეც ყველასათვის ცხადია. უნიციატივობა რაღაც, მგონი, თანდაყოლილი, საზოგადო სენია ჩვენი, და სწორეთ. ამიტომ ჩვენ ვერ ვებედავთ რაიმე ისეთ საქმეს მოვკიდოთ ხელი, სადაც ჩვენი გამჭრიახობის და საქმიანობის უნარის გამოჩენა იქნება, საჭირო. ამიტომ უფრო ხშირათ ვეტანებით კანცელარიაში შაბლონურ სამსახურს; ხოლო ახლა, როცა ეს კანცელიარიები აივსო ჩვენებურ, თუ

ჩამოსულ მოხელეებით, უსაქმოთ დარჩენილებმა არ ვიცით რა ვაკეთოთ, და კანცელიარიაში სამსახურის შოვნის მოლოდინში უსაქმოთ ვათენებთ და ვვალამებთ... ამავდროს სოფელი კი საშინლად საჭირბოროტ ინტელიგენტურ ძალებში.

ჩვენებურ ინტელიგენციას თვითმოქმედების ცოტა უნარი რომ მაინც მისცა, იგი სიამოვნებით ჩაებმებოდა სასოფლო კოოპერაციის უღელში. ამით უმუშევარ ინტელიგენტების რაზმებიც თვალსაჩინოთ შემოკლდებოდა და სოფლის კოოპერატივებსაც საკმაო ხელმძღვანელები და დამხმარენი აღმოუჩნდებოდნენ.

მე მიკვირს, სთქვა წელს ერთ თავის საჯარო ლექციაზე თფილისში რუსეთის ცნობილ კოოპერატორმა გ. თ. თოთომიანცმა, რომ რუსეთის ქალაქებში შიმშილით იხოცებიან ინტელიგენტები და 25—30 მან. კანცელიარიაში სამსახურს სიამოვნებით სთანხმდებიან, მაშინ, როცა კოოპერაციაში იმათ მეტი დამოუკიდებლობითაც შეუძლიათ ისარგებლონ, ნივთიერთათავე უფრო უზრუნველყოფილი იყონ და მეტი სარგებლობაც მოუტანონ საზოგადოებას*)...

რა გვარი კოოპერატივები უფრო იხიერებენ და უფრო ადვილად მოსახერხებელია ჩვენში?

ამაზე გადაჭრით პასუხის მიცემა ყოვლად შეუძლებელია. ჩვენ წინათ ვსთქვით, რომ ყველა კოოპერატივებზე უფრო

*) ვეროპის ზოგ ქალაქებში უმუშევარი ინტელიგენტები, საკუთარ— „ინტელიგენტურ“, კოოპერატივებსაც აარსებენ. ასე, მაგალითათ, იმავე ვ. თ. თოთომიანცის სიტყვით, გერმანიის ერთ ქალაქში უმუშევარ ინტელიგენტების ერთ ჯგუფს გაუკეთებია კოოპერატიული ბოსტანი. გაზამებული პერანგისანი მუშები—ინტელიგენტები (სხვათა შორის ერთი ექიმი და ერთი ინჟინერიც) ხნავენ, სთესავენ, თოხნიან; მოყავთ კომბოსტო, ქართოფილი და სხვადასხვა მწვანილი; ყველაფერ ამას ქალაქში ყიდიან. ბოსტანში მუშაობა არ მოითხოვს დიდ შრომას, შემოსავალს კი იმდენს აძლევს წევრებს, რომ ისინი გვარიანათ ცხოვრობენ.

ადვილი მოსახერხებელი მომხმარებელი საზოგადოებანი არიან, როგორც ქალაქში, ისე სოფელშიაც, მერე „საკრედიტო ამხანაგობანი“, რადგან „საკრედიტო ამხანაგობებთან“ დასაჯრსებლათ დახმარებას იძლევა სახელმწიფო ბანკი, და სხვ. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენ ყურადღება არ უნდა მივაქციოთ ადგილობრივ პირობებს და გარემოებას, როცა ვაპირებთ კოოპერატივის დაარსებას. პირიქით, ყოველგვარი კოოპერატივი უნდა დაარსდეს დროის, ადგილისა და გარემოების მიხედვით.

ჩვენ უნდა გვახსოვდეს, რომ ურთიერთი დახმარება, თანამშრომლობა, ანუ კოოპერაციის მარტივი ფორმა, თუმცა კოოპერაციის სახელით არ არის ცნობილი, მაგრამ მაინც ხშირი მოვლენაა სოფლათ. თუ ჩვენ ვეცთებით გამოვძებნოთ არსებული ფორმები ურთიერთ დახმარებისა სოფელში, ამათი გაფართოვება და განმტკიცება, ამათი ნამდვილ კოოპერაციათ გადაკეთება იქნება ჩვენთვის ყველაზე უფრო ადვილი მოსახერხებელი.

ურთიერთ დახმარება, თანამშრომლობა, ჩვენებურ სოფლებში კი ბევრნაირ სახეს იღებს. ასეთია, მაგალითათ, იმეჯუღი „ნადი“. სოფლის მეურნეობაში დიდ როლს თამაშობს ამინდი. ამიტომ იმერელი გლეხი ჩქარობს ავდარმა ჭირნახული არ გაუფუჭოს. ამისათვის იგი მიმართავს ხოლმე მეზობლებს, რომ დაეხმარონ იმას, ხოლო ფვითონაც თავის მხრით აღუთქვამს იმათ სამაგიერო დახმარებას. თოხნისა და განსაკუთრებით რთველის დროს თქვენ ხშირათ შეხვდებით იმერეთში ასეთ დროებით შეამხანაგებულ სოფლის მუშებს. ჯერ ერთის ყანას სოხნიან ისინი, მერე მეორისას, ჯერ ერთს შველიან რთველში, მერე მეორეს, მესამეს და სხ. ამ „კავშირებს“ ქვია „ნადი“ „ნადი“ არ არის მუდმივი. შეიძლება თოხნაში ერთს მეზობელთან ვიყო „ნადში“, რთველში მეორესთან; წელს ერთთან, მერმის მეორესთან და სხვ. მაგრამ „ნადი“ საზოგადოთ ისეთი ხშირი მოვლენაა, განსაკუთრე-

ბით, რთველში, როცა ზამთრის სუსხი მოახლოვებულია და ქირნახულის მოწვევა ძლიერ საჩქაროა, რომ იშვიათათ მოიძებნება ისეთი გლეხი, რომ „ნაღს“ არ მიმართოს.

ამასვე მოგვაგონებს ქართლ-კახეთში ცნობილი ჩვეულება „შამითაღისა“ და „ნაცვალგარდობის“. მაგრამ „მამითაღს“ უფრო შებრალებს, ქველ-მოქმედების, ხასიათი აქვს, ვინეჭურთიერთ-დახმარების, თანამშრომლობის. გაიხსენეთ, მაგალითათ, რ. ერისთავის ლექსი „თინიას მამითაღი“. „ქერივოხერს, ბეჩავ თინიას“ არაეინა ყავს მომკალი; ამიტომ იგი ჩამოუვლის სოფელს და „დაედრიჯება“ ყველას დაეხმარონ და მოუქმან პური. „ბეჩავ თინიას“ შეიბრალებენ“ და... „პოოპუმათი, კიუინით მოედევენ ქერივის ყანასა“ მოსამკალათ...

„ნაცვალგარდობა“ კი უფრო ურთიერთ დახმარების პრინციპზეა აშენებული, ეს იგივე „ნაღია“: რამდენ ხანსაც მე შენ გეხმარები, იმდენ ხანს ვალდებული ხარ შენ მომეხმარო.

მაგრამ ნამდვილ კოოპერაციის მარტივ ფორმას წარმოადგენს „შოდგამობა“. ძვირათ შეხედებით ისევე გლესს, რომ გუთნეული *) ხარ-კამეჩი ყავდეს. ამიტომ გლეხები ძალაუნებლივ ერთდებიან ხოლმე ხენა-თესვის დროს. დღეს მე და, შეიძლება, ერთი ან ორი ვინმე კიდევ, მოვდივართ ჩვენი ხარ-კამეჩით შენთან და გეხმარებით; როცა შენს მიწას დაეხმარე დაფთესავდ, მერე შენ უნდა წამოხვიდე ჩვენთან. შეიძლება ზოგი პირადი შრომითაც კი არ იღებდეს მონაწილეობას ამ დახმარებაში; გათხოვებს გუთანს, ხარ-კამეჩს, ღვედს და სხვ. ეგ სულ ერთია. იმის მიხედვით, თუ ვინ როგორ იღებდა მონაწილეობას ამ საერთო ძალით მუშაობაში, მიიღებს სამაგიერო დახმარებას. ამ ურთიერთ დახმარებას ეძახიან „მოდგამობას“. უამისოთ. გლეხების უმეტესობა ვერც კი დახნავს

*) ქართლში და კახეთში ხნავენ გუთნით. გუთანში კი უბამენ თახიდან-რვამდის უდელ ხარ-კამეჩს. ერთი გუთნისათვის სჭირო ხარ-კამეჩს ქვია გუთნეული.

და დათესს; „მოდგამობის“ საფუძველი ურთიერთ დახმარებაა და იმის სარგებლობას ყველა ნათლათ გრძნობს.

„ხანულობა“. „ხანულობა“ არის შემოღებული, აგრეთვე ქართლ-კახეთში, რძის მეურნეობაში. მაგალითათ, მე მყავს ერთი ძროხა. ჩვენებური ძროხები კი ჩვეულებრივ ცოტას იწველებიან. შინდა გავაკეთო ეზბო და ამასთანვე კარგი ხაზის რისხის დოც დამრჩეს. ერთი (ჩვენებური) ძროხის მონაწიველი არ კმარა „სადღებელის“ შესავსებათ და არც შრომათ ღირს, ხოლო რამდენიმე დღე, რომ ერთი „სადღებლის“ შესავსები რძე ვაგროვო, მაწონი ძლიერ დამეავდება (დაობდება კიდევ) და ეზბოც ცუდი ხარისხის გამოვა და დოც (დოს ქართლის გლეხობა ძლიერ ხშირათ ხმარობს შეჭამანდათ) ამიტ ამ ერთი მეზობელი „შეუხანულებდა“ ხალხმე მეორეს, ე. ი. მოაქვს იმისგან რძე განსაზღვრულ ვადის განმავლობაში, იმას უმატებს თავის ძროხას რძეს და ამნაირათ ყოველ დღე აგროვებს იმდენ რძეს, რამდენიც საკმარისია შესადღებათ. ვადის გასვლის შემდეგ თავისი ძროხის რძეს უგზავნის მეზობელს და სხვ ასე, „ხანულობაც“ ურთიერთ დახმარებაზეა აშენებული, აქაც კოოპერაციის მარტივ ფორმას ვხედავთ.

ამნაირათ, ჩვენ ხშირათ შეგვიძლია ვისარგებლოთ ხალხში არსებულ ჩვეულებით და გამოვიყენოთ ეს ჩვეულება, როგორც პირველი საფეხურები კოოპერატიულ დაწესებულებათა შესაქმნელათ სოფელში. ხოლო მეორე თანდათან გადავიდეთ სხვა კოოპერატიულ ამხანაგობებზე, როგორცაა მომხმარებელი საზოგადოებანი, სასოფლო-სამეურნეო და საკრედიტო ამხანაგობანი და სხვ. ყოველმა კოოპერატიულ დაწესებულებამ, მომხმარებელი საზოგადოება იქნება იგი თუ საკრედიტო ამხანაგობა, არ უნდა დაივიწყოს, რომ იმის ვალია, ხელი შეუწყოს სოფლის ხელ-მოკლე მეურნეს შემოიღოს საუკეთესო სისტემის იარაღები, მოუპოვოს კარგი ღირსების თესვები, წერგები და სხვ. და აგრეთვე დაეხმაროს იმას ნაწარმოების გასაღებაში.

ხოლო რომ უფრო მაგრათ მოიკიდოს ჩვენში ფეხი კოოპერაცია და უფრო მალე გავრცელდეს იგი, კოოპერაცია ჩვენში აუცილებლათ უნდა იყოს უპარტიო, უნდა იდგეს ყოველივე პარტიის გარეშე.

საჭიროა იდეა კოოპერაციისა, იდეა ამხანაგობის, იმდენათ პოპულიარული შეიქნეს საზოგადოების ფართე ნაწილისთვის, რომ ყველა ცალკე, საკუთრათ, მუშაობის წინ კოოპერატიულ პირობებში საქმის დაწყებას უნდა აყენებდეს. მაშინ კოოპერაცია თვითონ იპოვის გზას ფრთების გასაშლელად, მაშინ ჩვენ დავინახავთ, თუ რა დიდი ასპარეზი, ყოფილა ჩვენში გადაშლილი კოოპერაციისათვის და რა დიადი სარგებლობის მოტანა შეუძლია იმას ჩვენთვის.

ჩვენი ქვეყნის მდიდარი ბუნება უხვათ იძლევა ყველაფერს, მაგრამ ჩვენ, ჩვენი უცოდინარობისა და უსაღსრობის გამო, ვერ ვსარგებლობთ ასეთ სიკეთით... შესანიშნავი კახური ღვინო მომხმარებელს, ბაზარს, ვერ პოულობს, განთქმული თავისი ნოყიერებით მდ. რიონის მიდამოები საკმაო საკვებს აღარ იძლევა, ქართლში ხშირი მოუსავლობაა, ხოლო, რა-ქველი გლეხი, ვინ იცის, რა სიმორეზეა ხშირათ გადახვეწილი ორი გროშის საშოვნელათ და სხვა და სხვა. კოოპერაცია ერთი საუკეთესო საშვალეებათაგანია ასეთ პირობებში მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ...

მევენახეთა და მეღვინეთა კოოპერაციები კახეთში, მეხილეთა ამხანაგობანი ქართლში, მეაბრეშუმეთა კოოპერაციები იმერეთში, ხოლო ხშირი ქსელი სასოფლო-სამეურნეო, მომხმარებელ, საკრედიტო და საურთიერთო დამზღვევ საზოგადოებათა ვეგელგან, საშვალეებას მისცემს ჩვენებურ მეურნეს უფრო განაყოფიეროს თავისი შრომა, ხოლო ნაშრომს, ნაწარმოებსაც, ბაზარი მოუპოვოს. ჩვენებური წვრილი მეურნე, ჩვენებური მიწის მუშა, რომელიც ახლა პირველყოფილ იარაღებით ხელში ჩაკირკიტებს მიწას, მოუთმენლათ მოელის კოოპერაციას თავის ნივთიერ მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ.

რა თქმა უნდა, კოოპერაცია ვერც ჩვენში გახდება ყოველად შემძლე საშვალეობათ. ბევრი რამ არის, კოოპერაციის გარდა, გასაკეთებელი ჩვენში, ბევრი რამ გვაკლია ჩვენ ჩვენი ნივთიერ და კულტურ მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ. ასე, ჩვენ მულამ ვამბობთ, რომ გვჭირია მეტი განათლება—გვინდა შკოლები, გვჭირია მისვლა-მოსვლის გაადვილება—გვინდა რკინის გზები, გვჭირია უმაღლესი ნასწავლი პირები, მკოდნე ჩვენი ქვეყნის პირობებისა—გვინდა უნივერსიტეტი, გვჭირია მონაწილეობის მიღება ჩვენს შინაურ ცხოვრების მოწესრიგებაში—გვინდა ერობა და სხვ. და სხვ.

მაგრამ ისე, როგორც გვჭირია რკინის გზები, ვიტყვიხთ ამას პროფ. ოზეროვის სიტყვებით, მისვლა-მოსვლის გაადვილება, ფოსტა-ტელეგრაფის ქსელი და წყლის არხები, გვჭირია ხშირი ქსელიც კოოპერატივებისა.

და ამიტომ, როცა ჩვენ ვამბობთ, რომ ჩვენი ქვეყნის ნივთიერ და კულტურულ წარმატებისათვის გვჭირია შკოლები, რკინის გზები, ერობა და სხვ., უნდა გვახსოვდეს ისიც, რომ ჩვენ ამისათვის გვჭირია აგრეთვე კოოპერაცია!

ს ა რ ჩ ე ვ ო

აგტორის საგან.

I. რა არის კოოპერაცია:

სიტყვის განმარტება. თანამშრომლობის მაგალითები. კოოპერაცია მარტივი. კოოპერაცია კაპიტალისტური. კოოპერაცია მშრომელთა. ჩვენი საუბრის საგანი გვ. 7—10

II. კოოპერაციის მიზანი.

თანამედროვე ვაჭრობისა და წარმოების განვითარება. მათი მიზანი. მათი დამახასიათებელი თვისებანი. მომხმარებელ საგნების გაძიერება მწარმოებლიდან მომხმარებლის ხელში მისვლამდე. საზოგადოების უმრავლესობის მდგომარეობა არსებულ წარმოებისა და ვაჭრობის პირობებში. მიზანი კოოპერაციისა გვ. 11—18

III. ისტორია:

აკვანი კოოპერატიულ მოძრაობისა. ინგლისის მდგრადობა მე-18 საუკუნის ნახევრიდან. რობერტ ოუენი. როჩდლის „პიონერები“ და მათი „პრინციპები“. როჩდლის მომხმარებელი საზოგადოება, კოოპერაცია ინგლისში, ბელგიაში, დანიაში, საფრანგეთში, გერმანიაში და იტალიაში. კოოპერატიულ მოძრაობის მოკლე მიმოხილვა რუსეთში და ჩვენში გვ. 19—64

IV. სხვადასხვა გვარი კოოპერაცია:

ა) მომხმარებელი საზოგადოება

მომხმ. საზ. მიზანი. მომხმ. საზოგადოების მოწყობა. ქალის როლი მომხმ. საზოგადოებაში. ინგლისის „ქალთა კოოპერატიული გილდია“. მოხერხება და საქმის ცოდნა. „როჩდლის პრინციპები“. საღ უფრო იხეირებს მომხმ. საზოგადოება. პაის სიმცირე. თანასწორობა. მომხმ. საზოგადოება ვერც თვითონ იცხებებს, ვერც ნისიზა გზსცემს საქონელს. ვაჭრობა მაზანდაზე. დივიდენდის განაწილება. წესდება. ნებართვის აღება. წინასწარი გამოანგარიშება გვ. 65—82

ბ) მწარმოებელი ამხანაგობანი.

მიზანი მწარმოებელ ამხანაგობისა. რა არის მწარმოებელი ამხანაგობა. იმის განვითარების დამატკოლებელი მიზნები

II.

ბი. მაგალითები საფრანგეთის, გერმანიის, ინგლისის. მწარ-
მოებ. ამხანაგობანი სოფლათ. მათი უპირატესობა. მოწყო-
ბა მწარმოებელ ამხანაგობათა გვ. 82—92

კ) საკრედიტო კოოპერატივები.

ფულის საჭიროება. მეფანზე. საკრედიტო კოოპერატივების
დანიშნულება. შემნახველი კასები. შუი-ცე-ფელიჩისა და რაი-
ფეიზენის კასები გერმანიაში. იტალიის სახალხო ბანკები.
შემნახველ-გამსესხებელი და „საკრედიტო“ ამხანაგობანი
რუსეთში. მათი ზრდა და განვითარება. განსხვავება შემნახ-
ველ-გამსესხებელ და „საკრედიტო“ ამხანაგობათა შორის.
სახელმწიფო ბანკის დახმარება. საკრედიტო ამხანაგობის
მოწყობა ჩვენში. საქმის წარმოება გვ. 82—110

V. კოოპერაცია სოფლათ.

ნიადაგი კოოპერაციისათვის სოფელში. კოოპერაციის დანიშ-
ნულება სოფლათ. ამხანაგობანი მიწის დასამუშავებლათ, სა-
მუშაო იარაღის შეს ძენათ, პირუტყვისა და ფრინველის მო-
საშენებლათ. ამხანაგობანი მეზღვეებისა და მეხილეების. მე-
ხილე-მებღალეთა მდგომარეობა ჩვენში. მევენახეთა და მეღვი-
ნეთა ამხანაგობანი საფრანგეთში. რამ გამოიწვია მევენახე-
თა ამხანაგობების დაარსება საფრანგეთში. მაროსანის ამხა-
ნაგობა. სხვა გვარი კოოპერატივები სოფლათ. კოოპერატივ-
თა კავშირები გვ. 111—124

VI. ანგარიში კოოპერატიულ დაწესებულებებში.

კანონი ანგარიშის შესახებ. ანგარიშის საჭიროება კოოპერა-
ტიულ დაწესებულებებში. საჭირო წიგნები და მათი ფორმა.
მოგების გამოანგარიშება. ადგილოზრივი ენა. „მარკები“ გვ. 125—136

VII. მნიშვნელობა კოოპერაციისა.

კოოპერატ. მოძრაობა იტყვის დიდ ყურადღებას. კოოპერა-
ციის მოქმედების საზღვრები. მნიშვნელობა კოოპერაციისა
მშრომელ ხალხისათვის. სხვა და სხვა საზოგადო და სახელ-
მწიფო მოღვაწეთა და მუშათა კლასის იდეოლოგიების აზრი
კოოპერაციის მნიშვნელობის შესახებ გვ. 137—151

VIII. კოოპერაცია ჩვენში.

საზოგადო პირობები. კოოპერაციის განვითარება შესაძლე-
ბელია. სოფლის მასწავლებელი. სამეურნეო საზოგადოებისა
და წერა-კითხვის საზოგადოების დახმარება. ინტელიგენცი-
ის როლი. სხვადასხვა გვარი ურთიერთ დახმარება ჩვენში.
ნადი. ნაცვალგარდობა. ხანულობა. მოდკამობა. იმათი გა-
მოყენება. კოოპერაციის საჭიროება გვ. 152—173

ვთხოვთ მკითხველს ყურადღება მიაქციოს მემდგე უმთავრეს
კორრექტურულ შეცდომებს:

გვ.	სტრ.	ზევ.	დაბეჭდილია	უნდა იყოს
12	7	"	ადგილის	ადგილას
14	5	"	ამზადებს	ამზადებენ
15	1	"	მოლაპარაკებული	მოლაპარაკებულია
22	1	"	იპოფებოდა	იპოფებოდენ
59	9	"	6688 მანეთი	6686 ათასი მანეთი
81	1	"	საკმაო	საკმაოა
99	3	ქვეიდ.	გადიოდენ	გადიოდონ
100	11	"	2900 ფუთი	2900 ათასი ფუთი
112	9	"	საკმაო	საკმაოა
121	12	"	იმიღგან	იმისგან
135.	8	ზევ.	ვუწოდოთ	ვუწოდეთ

33
5 226